

YHTEISÖTALOUS JA SOSIAALISET OSUUSKUNNAT EUROOPASSA

Jaana Pirkkalainen

YHTEISÖTALOUS JA SOSIAALISET OSUUSKUNNAT EUROOPASSA

ESIPUHE	2
JOHDANTO	9
ÉCONOMIE SOCIAL	10
Euroopan unioni ja yhteisötalous	15
Yhteiskunnalliset yritykset	21
OSUUSTOIMINTALIIKE – YHTEISÖJEN TALOUTTA	25
Sosiaalisista osuuskunnista Euroopassa	32
Italian esimerkki	33
Ranska	36
Espanja	42
Portugali	48
Kreikka	56
Unkari	61
Puola	67
YHTEISÖTALOUS SUOMESSA	73
LOPUKSI	81
LÄHTEET	83

Kansan Sivistystyön Liitto KSL ry
Lintulahdenkatu 10, 00500 Helsinki

Julkaisun tuottamista on tukenut Kuluttajaosuustoiminnan säätiö.

Kirjoittaja: Jaana Pirkkalainen
Ulkoasu: Salla Virtanen, KSL ry

Painettu: ISBN 978-952-6693-22-4
PDF: ISBN 978-952-6693-21-7

Paino: Keuruun Laatuspaino 2017

Yhteisötalous ja sosiaaliset osuuskunnat Euroopassa on lisensoitu Creative Commons Nimeä-Epäkaupallinen-Jaa samoin 4.0 Kansainvälinen -lisenssillä.
Tekijät: Jaana Pirkkalainen & Kansan Sivistystyön Liitto KSL ry 2017.

ESIPUHE

Sosiaaliset osuuskunnat ja yhteisöjen Eurooppa

Jaana Pirkkalaisen kirjoittama *Yhteisötalous ja sosiaaliset osuuskunnat Euroopassa* on ainutlaatuinen selvitys sosiaalisista osuuskunnista Euroopassa. Selvitys on läpileikkaus sosiaalisia osuuskuntia koskevaan lainsäädäntöön ja niitä koskevaan sääntelyyn eri Euroopan maissa.

Teos käy läpi sosiaalisten osuuskuntien historiallisia lähtökohtia ja yhdistää sosiaaliset osuuskunnat yhteisötalouden laajempaan yhteiskunnalliseen virtaukseen. Teoksessa sosiaaliset osuuskunnat ovat osa yhteisötaloutta ja yhteiskunnallista yrittäjyyttä.

Yhteisötalous ja sosiaaliset osuuskunnat Euroopassa tekee katsauksen kaikkiaan seitsemään maahan, joista löytyy sosiaalisia osuuskuntia koskevaa erityistä lainsäädäntöä. Kunkin maan historia määrittää sitä, miten sosiaaliset osuuskunnat ovat niissä rakentuneet ja millaisen yhteiskunnallisen aseman ne ovat saaneet. Yhteistä on pyrkimys ratkoa sosiaalisia ongelmia yhteisöllisesti ja paikallisesti.

Sosiaalisilla osuuskunnilla tarkoitetaan osuuskuntia, joilla on erityinen sosiaalinen tehtävä. Sosiaaliset osuuskunnat työllistävät ihmisiä, joilla on erityisiä haasteita työllistyä avoimille markkinoille esimerkiksi vamman, sairauden tai sosiaalisen syrjäytyneisyyden vuoksi. Sosiaaliset osuuskunnat tuottavat sosiaali- ja terveysalan palveluita täydentäen tai paikaten julkista palvelutuotantoa. Ne myös kehittävät uusia yhteisöjä ja ihmisten välistä solidaarisuutta.

Suomessa sosiaalisia osuuskuntia koskevaa lainsäädäntöä ei ole, mutta edellytyksiä sosiaalisten osuuskuntien kehittämiseksi olisi. Teoksen lopussa tehdään huomioita hankintalain antamista mahdollisuuksista suunnata julkisia hankintoja paikallisille, ekologisille ja sosiaalisille palveluntuottajille. Selvää on, että mahdollisuuksia olisi enemmän kuin yleensä ajatellaan. Sosiaalisia osuuskuntia voitaisiin edistää suuntaamalla niille hankintoja. Tämä ei edellyttäisi erityistä sosiaalisia osuuskuntia koskevaa lainsäädäntöä.

Yhteisötalous ja sosiaaliset osuuskunnat Euroopassa on mitä ajankohdittaisin teos sote-Suomessa. Sosiaali- ja terveyspalvelujen rakennemuutos avaa kysymyksen, voisiko sosiaalisilla osuuskunnilla olla suurempi sija tulevaisuuden hyvinvointiyhteiskunnassa. Voisivatko sosiaaliset osuuskunnat olla tapa suojella palvelutuotantoa ja paikallistalouksia globaaleilta yritysketjuilta - ja rakentaa uusia elinvoimaisia paikallispalveluita?

Yhteisötalous ja valtio

Pirkkalaisen selvitys osoittaa, että sosiaaliset osuuskunnat tarvitsevat kehittyäkseen yhteisötalouden yhteiskunnallista liikettä eli ihmisten omia yhteisöllisiä aloitteita yhteiskunnallisten ongelmien haastamiseksi ja niiden ratkomiseksi. Sosiaalisia osuuskuntia ei synny vain lainsäädännöllisenä uudistuksena tai hallinnollisena aloitteena. Tarvitaan ennen kaikkea ihmisiä, joilla on intohimoa ja kykyä uusiin ratkaisuihin.

Kuitenkin ilman suotuisaa lainsäädäntöä ja hallinnollisia puitteita sosiaaliset osuuskunnat joutuvat helposti ahtaalle markkinakilpailussa. Sosiaalisten osuuskuntien toimintaedellytyksiä voidaan tukea jo mainituilla julkisilla hankinnoilla sekä esimerkiksi tuilla ja verotuksellisilla ratkaisuilla. Tällöin tarvitaan kuitenkin myös sosiaalisten osuuskuntien juridista määrittelemistä ja asiaa koskevia lakimuutoksia. Tie tähän voi olla pitkä ja johtaa myös kysymyksiin siitä pitäisikö lakiin ennemminkin määritellä osuuskuntamuotoa laajempi yhteiskunnallisten yritysten kategoria. Ensisijaista onkin kiinnittää huomiota mahdollisuuksiin ja tarpeeseen suunnata julkisia hankintoja sosiaaliin, ympäristöllisiin ja paikallisiin ratkaisuihin.

Keskustelunavauksen tasolla *Yhteisötalous ja sosiaaliset osuuskunnat* osoittaa kuitenkin monin esimerkein, että keinoja ja mahdollisuuksia on myös sosiaalisten osuuskuntien, ja yhteisötalouden laajemmin, lainsäädännölliseen tunnustamiseen ja tukemiseen on. Sosiaalisia osuuskuntia koskee useissa eurooppalaisissa maissa oma lainsäädäntönsä, joka tukee sosiaalisten osuuskuntien perustamista ja toimintaa.

Sosiaalinen osuuskunta ja monituottajamalli

Sosiaalisille osuuskunnille on erityistä monituottajamalli, joka tarkoittaa, että osuuskunnan hallinto on järjestetty useamman intressiryhmän yhteistoimintana. Intressiryhmiä voivat olla esimerkiksi työntekijät, rahoittajat, kunta, yrityskumppanit, asiakkaat tai näiden edustajat. Monituottajamallissa osuuskunnan tuottama palvelu järjestetään siis monitoimijaisesti, ja kunkin toimijan rooli osuuskunnassa ja edustus hallinnossa on määritelty osuuskunnan säännöissä.

Sosiaalisia osuuskuntia on syntynyt monesti silloin kun julkinen sektori on lakkauttanut tai ulkoistanut jonkin sosiaali- ja terveyspalvelun tai kun julkinen sektori ei ole lähtökohtaisesti huolehtinut jonkin sosiaalisen tarpeen täyttymisestä.

Sosiaalisilla osuuskunnilla on kaksoistehtävä, kuten teoksessa tuodaan esille. Yrityksinä sosiaalisten yritysten täytyy olla taloudellisesti kannattavia, mutta samalla niiden on keskityttävä sosiaalisen kysymyksen ratkomiseen sen itsensä, ei kaupallisen intressin vuoksi. Tärkeää onkin huomata, että taloudellinen kannattavuus ei välttämättä tarkoita taloudellisen voiton tavoittelua.

Osuuskunta on luonteva yritysmuoto silloin kun tavoitteena on kannattavuus voiton sijaan. Osakeyhtiöstä poiketen osuuskunta ei ole sidottu voiton tavoitteluun, mutta osakeyhtiön tavoin jäsenet eivät ole osuuskunnassa henkilökohtaisesti vastuussa yrityksen veloista. Taloudellinen riski rajoittuu siten osuuskuntaan sijoitettuun pääomaan. Osakeyhtiöstä poiketen osuuskunnan jäsenmäärä ja pääoma voivat kuitenkin vaihdella joustavasti, mikä tekee uusien jäsenten ottamisen helpoksi.

Kuten *Yhteisötalous ja sosiaaliset osuuskunnat Euroopassa* tuo esiin, osuuskuntia syntyy varsinkin talouden kriisiaikoina. Osuuskunnat ovat keino kasata yhteisiä resursseja ja organisoida yhteistoimintaa taloudellisiin haasteisiin vastaamiseksi. On myös todistusta siitä, että osuuskunnat kestävät talouskriisejä osakeyhtiöitä paremmin. Osuuskunta palvelee jäsenten tarpeita, ei sijoittajien odotuksia.

Osuuskuntia syntyy myös ihmisten omasta aloitteellisuudesta ja aktiivi-

suudesta, ei vain vastauksena kriisiin tai julkisen palvelun puutteeseen. Osuuskuntia syntyy yhteisöllisiksi innovaatioiksi ja jopa eräänlaiseksi vastataloudeksi, jolla rakennetaan vaihtoehtoa valtavirran taloudelle ja palvelutuotannolle. Osuuskunnan lähtökohtana voi hyvin olla näkemys yhteisöllisyydestä ja paremmista palveluista, vaikka taustalla olisi myös talouskriisistä johtuvaa epävarmuutta ja puutetta. Näin on myös sosiaalisten osuuskuntien kohdalla.

Vaikka periaatteessa vain mielikuvitus on rajana, täytyy olla myös realisti. Kuten *Yhteisötalous ja sosiaaliset osuuskunnat Euroopassa* tuo esiin, parhaat mahdollisuudet tulla osaksi suomalaista julkisten palvelujen kenttää on suurilla jo toimivilla osuuskunnilla kun taas paikallisemmat ja ehkä innovatiivisemmat yhteisöaloitteet ovat vasta visioinnin ja kokeilun tasolla. Annetaan kuitenkin tilaa myös visiolle ja kehitetään kokeiluja!

Yhteisötalouden mahdollisuus

Sanaa yhteisötalous käytetään usein synonyymina kolmannelle sektorille. Laajasti ymmärrettynä ne voidaankin nähdä samana asiana. Kummallakin tarkoitetaan yhdistyksiä, verkostoja, vapaaehtoistoimintaa, yhteiskunnallisia liikkeitä, osuuskuntia ja yhteiskunnallisia yrityksiä. EU:n virallisissa määritelmässä yhteisötaloudella tarkoitetaan juuri tätä.

Yhteisötalouden voi ajatella kuitenkin myös kolmannen sektorin kritiikiksi. Yhteisötaloudessa ei nimittäin ole kyse sen paremmin “kolmanesta” kuin “sektoristakaan”. Kolmas sektori määritellään helposti vain eräänlaiseksi julkisen sektorin apuriksi, joka täydentää markkinoita ja valtiota. Siitä tulee tällöin helposti vain ulkoistettujen palvelujen halpantuottaja, tai markkinakorvike siellä, missä kilpaillut markkinat eivät näe riittävää asiakaskuntaa ja taloudellista voittoa.

Jos yhteisötalous ymmärretään vain julkisen ja yksityisen sektorin kolmanneksi pyöräksi tai niiden apulaiseksi, ei yhteisötaloutta kyetä näkemään mahdollisuutena kokonaan toisenlaisen talouden kehittämiseksi. Yhteisötalous onkin parempi ymmärtää sosiaalisen todellisuuden tasoksi, joka levittäytyy kaikkialle ja on ennemminkin ensimmäinen kuin kolmas.

Yhteisötalous erilaisissa piilevissä muodoissaan, ihmisten keskinäisenä taloudellisena vaihtona ja yhteisenä toimeentulona, pyörittää koko muuta yhteiskuntaa.

Yhteisötalous tarjoaa radikaaleimmillaan vision toisenlaiseen hyvinvointiyhteiskuntaan, jossa palvelut tuotettaisiin paikallisemmin ja ihmislähtöisemmin. Parhaimmillaan tämä voisi olla myös kustannustehokasta, asiakaslähtöistä ja työntekijävaltaista. Yhteisötalous on visio uusiin ja demokraattisesti järjestettyihin yhteiskunnallisiin palveluihin.

Jukka Peltokoski

Koulutustuottaja, KSL-opintokeskus

Kirjallisuutta

KSL on tuottanut aiemmin seuraavat julkaisut yhteisötaloudesta ja sosiaalisista osuuskunnista:

Laurinkari, Juhani & Pättiniemi, Pekka (2011): Valtio vetäytyy hyvinvointipolitiikan toteuttamisesta – mitä tilalle? Kansan Sivistystyön Liitto KSL ry. Saatavissa pdf:nä osoitteessa: <http://www.ksl.fi/valtio-vetaytyy-hyvinvointipolitiikan-toteuttamisesta-mita-tilalle>

Laurinkari, Juhani (2010): Yhteisötalous hyvinvoinnin tukena. Kansan Sivistystyön Liitto KSL ry. Saatavissa pdf:nä osoitteessa: <http://www.ksl.fi/yhteisotalous-hyvinvoinnin-tukena>

Pirkkalainen, Jaana (2016): Italian sosiaaliset osuuskunnat – esimerkki julkisten palvelujen yhteistuotannosta. Kansan Sivistystyön Liitto KSL ry. Saatavissa pdf:nä osoitteessa: <http://www.ksl.fi/italian-sosiaaliset-osuuskunnat>

Pättiniemi, Pekka (2011): Johdatus paikallistalouteen. Kansan Sivistystyön Liitto KSL ry. Saatavissa pdf:nä osoitteessa: <http://www.ksl.fi/paikallistalous>

Pättiniemi, Pekka & Hänninen, Jarmo (2011): Paikallispalveluiden ja paikallistalouden rooli hyvinvoinnin rakentamisessa ja ylläpitämisessä. Kansan Sivistystyön Liitto KSL ry. Saatavissa pdf:nä osoitteessa: <http://www.ksl.fi/paikallispalveluiden-ja-paikallistalouden-rooli-hyvinvoinnin-rakentamisessa-ja-yllapitamisessa>

”Osuuskunnilla ja muilla yhteisötalouden yrityksillä on tärkeä tehtävä Euroopan talouselämässä erityisesti kriisiaikana, koska ne yhdistävät tuottavuuden solidaarisuuteen, luovat korkeatasoisia työpaikkoja, vahvistavat sosiaalista, taloudellista ja alueellista yhteenkuuluvuutta ja tuottavat sosiaalista pääomaa.”

Euroopan parlamentti 2013

JOHDANTO

Tämän selvityksen tarkoituksena on avata yhteisötalouden, osuustoiminnan ja sosiaalisten osuuskuntien kehitystä ja nykytilaa Euroopassa. Julkaisussa keskitytään niihin Euroopan unionin maihin, joissa on sosiaalisia osuuskuntia koskevaa lainsäädäntöä. Tavoitteena on osoittaa, että yhteisötalouden ja osuuskunnan kaltaisten käsitteiden ja toiminnan sisältö on historiallisesti kehittyvää ja paikallisiin taloudellisiin, sosiaalisiin ja kulttuurisiin rakenteisiin perustuvaa. Ei siis ole olemassa yhtä yhdenmukaista yhteisötaloutta, eivätkä sen toteuttajat muodosta yhtenäistä joukkoa.

Esityksessä on selkeästi rajauduttu esittelemään yhtä yhteisötalouden toimijoiden joukkoa – osuuskuntia. Ilmiön moniulotteisuuden havainnollistamiseksi on sen rinnalle nostettu yhteiskunnallisen yrityksen käsite, jota esitellään yleisellä tasolla.

Osuuskuntien tarkastelussa keskiössä on lainsäädäntö. Erityisesti sosiaalisten osuuskuntien kohdalla tarvetta olisi myös yhteisötalouden sisältä nousevien toiminnan ohjaukseen, kehittämiseen ja kasvuun liittyvien tekijöiden tarkastelu. Tässä yhteydessä se ei kuitenkaan ole mahdollista. Myös muiden institutionaalisten toimijoiden ja rakenteellisten tekijöiden tarkastelu jää jatkoselvitysten tehtäväksi.

Käytettyjen lähteiden kautta kiinnostunut lukija voi perehtyä eurooppalaisen osuustoiminnan, yhteisötalouden ja osin myös työväenliikkeen kehitykseen ja nykytilaan tämän selvityksen rajauksia laajemmin.

ÈCONOMIE SOCIAL

Hyväntekeväisyysjärjestöt – säätiöt, veljeskunnat, sairaalat – ja keskinäiset yhdistykset olivat tuttuja jo keskiajalla. Toisaalta työväestön ja talonpoikien keskuudessa oli kehittynyt keskinäisen avun ja yhteistyön muotoja, esimerkiksi sveitsiläisten juuston valmistajien fruitière-järjestelmä tai suomalaisten vapaaehtoisuuteen perustuva talkooperinne. Resurssien kokoaminen, jakaminen, heikoimmista huolehtiminen ja yhteisen hyvän tavoittelu oli perusta, joka mahdollisti yhteisöjen henkiin jäämisen.

Mutta vasta 1800-luvun teollisen kapitalismin nousu sai aikaan erilaisten työväestön ja maanviljelijöiden yhteenliittymien – osuuskuntien ja keskinäisten yhdistysten – merkittävän lisääntymisen eri puolilla maailmaa. Yhteiskunnan muuttuessa myös keskinäisen avun organisointi muuttui: sen muodot jäsenyivät (kirjoitetut säännöt), osin se institutionalisoitui (lainsäädäntö) ja laajeni ohi lähiyhteisöjen (osuuskuntien koon kasvu). Mutta yhtä kaikki, kyse oli edelleen jostain muusta kuin kapitalismista.

Yhteisötalouden¹ käsite vakiintui keskusteluun 1800-luvulla. Käsitettä käytettiin yhtäältä tieteellisenä käsitteenä suhteessa klassiseen taloustieteeseen, kirjoittajasta riippuen joko sitä täydentäen, sen kritiikkinä tai sille vaihtoehtona. Toisaalta käsite liitettiin olemassa oleviin käytäntöihin, jolloin se liittyi vahvasti esimerkiksi osuustoimintaliikkeeseen; erityisesti Britanniassa 1800-luvun alkupuolella utopistisocialistiksi kutsuttu Richard Owen ja niin sanotut ricardolaiset sosialistit – muiden muassa William Thompson, George Mudie ja Thomas Hodgskin – vaikuttivat vahvasti osuuskuntamuotoisen toiminnan käytäntöjen kehittymiseen.

Akateemisen keskustelun kannalta merkittävä oli liberaalin ranskalaisen taloustietelijän Charles Dunoyerin vuonna 1830 julkaisema tutkielma *Nouveau traité d'économie sociale*, jossa hän määritteli yhteisötalouden klassisen taloustieteen tarkennuksena. Tuotannon ja markkinoilla toimimisen lisäksi taloustieteen tuli sisällyttää tutkimusalueeseensa myös immateriaalinen työ: kasvatusta, koulutusta ja niin edelleen. Vaikka immateriaalinen työ ei ole välittömästi tuottavaa, se oli ymmärrettävä keinona hyvinvoinnin, moraalisen kasvatuksen ja normien sisäistämisen kehittämiseksi kaikissa yhteiskuntaluokissa. Dunoyerin kollega Frédéric Bastiat esitti, että erityisesti työväenluokan moraalin kasvattamiseksi oli perustettava työnantajien ja työntekijöiden keskinäisiä yhdistyksiä: niiden kautta myös työläinen kykenisi kehittymään kunnan kansalaiseksi ja välttämään ”kahviloiden

1 *Èconomie sociale* (ranska); *gospodarka spoleczna* (puola); *economía social* (espanja); *κοινωνική οικονομία* (kreikka); *szocialis gazdasag* (unkari); *economia social* (portugali); *economia sociale* (italia)

ja pubien houkutukset”.² Kunnollisilla elämäntavoilla myös työläinen kykenisi säästämään, ja tämä varallisuuden kerääminen nähtiin ansioksi ja hyvän elämän tunnusmerkiksi. Keskinäisten yhteisöjen kautta työväenluokan olisi mahdollista hyötyä paremmasta elintasosta ja yleisestä hyvinvoinnista, joskin työnantajien ehdoin ja valvonnan alla.³ (Demoustier & Rousseliere 2004.)

Toisaalta yhteistekeminen nähtiin joillakin tahoilla kilpailun haitallisten vaikutusten ehkäisijänä ja siten myös klassisen taloustieteen teoreettisten lähtökohtien kritiikkinä. Erityisesti kristillisessä ja kristillissocialistisessa ajatteluperinteessä yhteisötalous liitettiin vahvasti yhdistyksiin: nähtiin, että ne takasivat oikeuden (palkka)työhön ja kytkeytyivät siten osaksi köyhyyden vastaista kamppailua. (emt.)

Kilpailun aiheuttama epätasapaino markkinoilla sekä kriisit tuotannon ja kulutuksen suhteessa saivat Ranskan osuustoimintaliikkeen perustajan Philippe Buchezin julistamaan työn (tekijöiden) yhteenliittymien ensisijaisuutta pääomien yhdistymisen sijaan. Näin kyettäisiin kerryttämään yhteistä ja yhteisölle kuuluvaa pääomaa, jonka avulla teollisten työläisten asemaa olisi mahdollista parantaa. Sekä Buchez että August Ott nostivat kirjoituksissaan esiin tarpeen edellä mainittujen kaltaisten yhdistysten toiminnan rahoittamiselle. Louis Blanc puolestaan asetti tämän tehtävän valtiolle, ja ollessaan Ranskan toisen tasavallan hallituksessa Blanc pääsi tätä myös käytännössä kokeilemaan (niin sanotuilla kansallistyöhuoneilla), joskaan ei kovin suotuisissa olosuhteissa eikä hänen alkuperäistä ajatustaan vastaavana.

Yhteisötalouden käsite oli siis yhtä aikaa sekä tieteellinen että käytännöllinen. Kilpailun vaikutusten empiirinen havainnointi johti paitsi klassisen taloustieteen kritiikkiin, myös käytännön kokeiluihin. Lisäksi kristillissocialistit korostivat tieteenalansa eettistä pohjaa. Klassisen taloustieteen luonnonlakimaisia oletuksia vastaan asetettiin ajatus ihmisten ja yhteisöjen keskinäisestä riippuvuudesta: markkinoiden itseohjautuvuus pitää korvata sosiaalisella ennakoinnilla ja vaikutusten arvioinnilla. (emt.)

Sosialistisen liikkeen piirissä näkemykset yhteisötaloudesta ja ennen kaikkea työläisten taloudellisten yhteenliittymien muodoista ja merkityksestä eivät olleet, eivätkä edelleenkään ole, yksimielisiä. Karl Marxin on sanottu vastustaneen osuuskuntia ja asettaneen poliittiset yhdistykset työväen kamppailuissa etusijalle, mutta aivan näin yksioikoinen ei Marxin näkemys kuitenkaan ollut. Eräs Marxin esittä-

2 John Stuart Millin utilitarismissa halut ja nautinnot asetettiin (moraaliseen) paremmuusjärjestykseen: ooppera ja kirjallisuus olivat parempaa kuin juomalaulut pubissa. Tämä vaikutte näkyy näissä yhteisötalouden muotoiluissa.

3 Suomalaisenkin teollisen historian kautta tuttu sana (tehdas)patruuna lienee väännös ranskan patron sanasta, joka tarkoittaa omistajaa, työnantajaa tai isäntää. Sanalla on viitattu suurten tehtaiden omistajiin, jotka myös rakennuttivat esimerkiksi asuntoja ja lastentarhoja työläisilleen.

mä kriittinen pisto kohdistuu Blancin ja Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen perustajiin kuuluneen Ferdinand Lasallen kannattamaan valtiolähtöiseen osuustoimintaan: Marxin mielestä juuri osuuskuntien autonomia oman työnsä ja sen tulosten hallinnassa oli merkityksellistä. Toinen tärkeä huomio oli markkinakilpailun luomat ongelmat usein pienille (tuottaja)osuuskunnille. Marxin näkemyksen mukaan osuuskuntien tuli muodostaa federaatioita kilpailemaan suuryrityksiä vastaan. Myöskin osuuskuntien rahoituksen järjestäminen niiden omien tarpeiden ja itsenäisyyden perustalta, osuuskassoilla, ilmensi Marxin kriittistä suhtautumista ennen kaikkea suurpääoman ja valtion osallisuuteen osuuskuntien toiminnassa. Marx korosti nimenomaan tuottajaosuuskuntien merkitystä. Tuottajaosuuskunnat edustivat yhteiskunnan alkusolua, jossa näyttäytyi uusi työntekijöiden hallinnoima tuotantojärjestelmä ja yhteiskunta. (Moilanen ym. 2014.)

Itseään anarkistiksi ja (sittemmin Ranskan parlamentin jäsenenä ollessaan) federalistiksi kutsunut Pierre-Joseph Proudhon puolestaan kehitti yhteisötalouden ajatusta mutualismin ja federalismin käsitteiden varaan. Mutualismissa työntekijöiden omistamalla osuuskunnalla on keskeinen tuotannollinen asema ja valtiottoman hallinnon ihanteen mukaisesti tuottajien ja kuluttajien keskinäiset sopimukset ovat talouden hallinnollinen perusta. Osuuskuntien yhteenliittymät voivat muodostaa keskenään federaatioita ja siten laajentaa toimialuettaan. (ks. esim. Demoustier & Rousseliere 2004.)⁴

Edellä esitetyistä näkemyksistä ja ammattiyhdistysten ja osuuskuntien historiallisesta kytkennästä huolimatta kansainvälisen työväenliikkeen sisällä voitti kanta, jossa nimenomaan kuluttajaosuuskunnat, ammattiyhdistykset ja poliittiset puolueet nähtiin työväestön etujen ajajina. Tuottajaosuuskunnat asemoituivat sittemmin viljelijöiden ja maataloustuotannon kehittämisen kulmakiveksi.

Laajemmin yhteisötalouden käsite sai huomiota niin akateemisessa maailmassa kuin valtionhallinnonkin sisällä Ranskan taloustieteen vaikuttajien Léon Walrasin ja Charles Giden myötä. Walras (1896)⁵ korosti määrittelyssään valtion roolia markkinoiden säätelijänä. Taloustieteen sisällä hän erotti kolme analyysitasoa: 1) puhdas (kansantalous)tiede tutkii yksilöiden intresseistä liikevoimansa saavaa varallisuuden muodostumista, 2) soveltava taloustiede yhdistää talouden ja luonnonlait resurssien tutkimuksessa ja 3) yhteisötalouden (économie social) tutkimus keskittyy analysoimaan varallisuuden oikeudenmukaista jakautumista. Yhteisötalous käsitti sekä hyväntekeväisyyden kautta tuotetut yksilöihin kohdentuvat että

4 Keskustelua tuottaja- ja kuluttajaosuuskuntien merkityksestä käydään edelleen ja yhä useammin nousee esiin kuluttajien, tuottajien ja palveluita käyttävien yhdessä hallinnoimat monitoimijasuuskunnat (multistakeholder) uutena ratkaisuna. Ks. esim. <https://blog.p2pfoundation.net/michel-bauwens-on-the-rise-of-multi-stakeholder-cooperatives/2014/11/13>

5 Etudes d'économie sociale.

julkisen vallan, valtion, kautta tuotetut julkiset palvelut. Yhteisötalouden käsite liittyi ennen kaikkea kysymyksiin varallisuuden jaosta ja sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta. (Moulaert & Ailenei 2005; Moilanen ym. 2014; myös Nasioulas 2012.) Walrasin mukaan taloudelliset yhteenliittymät olivat työväen keino nousta omistavaan luokkaan ja sitä kautta saavuttaa Walrasin näkemyksen mukaan oikea päämäärä: jokainen voi olla kapitalisti (Demoustier & Rousseliere 2004).

Kristillissosialisti Gidelle yhteisötalous oli sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tiedettä, jonka tarvoitteena oli sosiaalisten olojen kohentaminen. Käsitesateenvarjon alle mahtuivat yhtä lailla työväenyhdistykset, julkisen sektorin sosiaalipolitiikka kuin vauraan kansanosan hyväntekeväisyyttä harjoittavat säätiötkin. Walrasin ja Giden näkemykset erosivat myös organisoitumisen ja yhteenliittymien tavoitteissa. Gidelle ne olivat keino henkilöiden välisten intressiriitojen sovitteluun. Käytännöllisen yhteistyön kautta erilaisista luokka-asetuksista juontuva ristiriita siirtyi kunkin ihmisen sisäiseksi pohdinnaksi, ja siten yhteistoiminta mahdollistaa solidaarisuuden kehittymisen ja ristiriitojen rauhanomaisen ratkaisun. (Demoustier & Rousseliere 2004.)

Yhteisötalous ei ole kuitenkaan ollut pelkästään talousteoreetikkojen pelikenttää. Myös uskonnot ovat tuoneet mukaan omat vaikutteensa ja käytäntönsä yhtäältä hyväntekeväisyytenä, toisaalta talouteen kohdentuvana kritiikkinä. Hutteriittien kaltaiset uskonnolliset ryhmittymät ovat perustaneet yhteisomistukseen perustuvia osuuskuntatyyppejä tuotannollisia yhteisöjä jo 1500-luvulta alkaen tähän päivään asti. Katolinen kirkko on vaikuttanut Kanadassa Quebecin provinssin osuuskuntaliikkeeseen, ja toisaalta Nova Scotian Antigonish-liikkeeseen. Sen subsidiariteetti-periaatteen mukaisesti lähiyhteisöt, erityisesti perhe ja suku, ovat vastuussa hyvinvoinnin tuottamisesta ja tämä näkyy edelleen myös eteläisen Euroopan maissa.

Waqf on islamilaisen lain mukainen järjestelmä varojen tai omaisuuden lahjoittamiseksi hyväntekeväisyyteen tai yhteisötalouden mukaisiin toimintoihin (Salarzehi, Armesh & Nikbin 2010). Juutalaisen perinteen mukainen yhteisötaloudellinen ajattelu näkyi sionistisessa liikkeessä 1900-luvun taitteessa, kun se loi perustan kibbutseille (Defourny & Develtere 1999). Myös muilla uskonnoilla on omat yhteisötaloudelliset perinteensä, mutta niiden historiallinen ja kulttuurinen vaikutus on eurooppalaisessa kontekstissa vähäisempi.

1900-luvun alkupuoli aina toisen maailmansodan päättymiseen asti oli yhteisötalouden – osuuskuntien ja keskinäisten yhtiöiden – kasvun aikaa. Osuuskunnat institutionalisoituivat lainsäädännön myötä ja vakiinnuttivat toimintaansa markkinoilla. Samanaikaisesti osuuskunnalla oli edelleen myös yhteiskunnallisen liikkeen asema ja voima: muun muassa naisten asema on ollut merkittävä osuustoiminnan historiassa, ja osuuskunnat ovat toimineet naisten taloudellisen ja sosiaalisen

aseman kohottajina. Esimerkiksi vuonna 1883 perustettu Co-operative Women's Guild toimi Briannian osuustoimintaliiton yhteydessä ja kohdensi toimintansa naisten aseman parantamiseen niin osuustoimintaliikkeen sisällä kuin sen ulkopuolellakin. 1930-luvulla liitto keskittyi hyvin voimakkaasti rauhantyöhön 72 000 jäsenensä voimin.

Toisen maailmansodan päättymisen jälkeen hyvinvointivaltioiden rakentumisen ja voimakkaan talouskasvun myötä elinolot lähes kaikkialla Euroopassa kohenivat. Sosiaaliturvan paraneminen ja kohonnut palkkataso takasivat elintason nousun suurille joukoille liki täystyöllisyyden vallitessa. 1970-luvulla tapahtui taite koko maailmantaloudessa. Taustalla oli monia syitä: energian hinnan nousu (niin sanottu öljykriisi) voimisti entisestään inflaatiota ja lisääntynyt (halpa)tuonti kehitysväestöstä alkoi vähentää työpaikkojen määrää teollistuneissa maissa. Toisen maailmansodan jälkeen solmitut sopimukset (niin sanottu Bretton Wood -järjestelmä) hylättiin ja valuuttojen välisestä sääntelystä ja kultakannasta luovuttiin lopullisesti. Tämä muutti maailmantalouden rakenteita merkittävästi.

Myöhemmin eri tavoin toteutettu talouden sääntelyn vähentäminen on joidenkin taloustutkijoiden mukaan lisännyt maailmantalouden kriisiherkkyyttä. Luc Laeven ja Fabián Valencian (2012; ks. Tapia 2013) mukaan vuosien 1970–2011 välisenä aikana maailmantaloudessa on ollut 146 pankkikriisiä, 218 valuuttakriisiä ja 66 valtion velkaantumiseen ja velkajärjestelyihin liittyntä kriisiä. Tapia toteaa kuitenkin, että kriisejä ei tule ymmärtää erillisinä, vaan globaalien kapitalismin aikana yksittäisten kansantalouksien sisäiset tapahtumat eivät enää riitä selittämään talouskriisien syntyä. Hänen mukaansa voidaan sanoa, että vuoden 1970 jälkeen maailmantalous on kärsinyt viidestä kriisistä joiden ilmeneminen, vaikutukset ja kriisin hoidon menetelmät vaihtelevat valtioiden välillä eri puolilla maailmaa.

1970-luvun puolivälissä öljykriisi ja 1980-luvun alkupuolella korkea inflaatio ja lisääntyvä työttömyys vaikeuttivat useiden maiden taloutta. Kriisin jälkeen voimistui neoliberaali talousajattelu. 1990-luvun alkupuolen kriisiä voimisti Neuvostoliiton romahtaminen, ja erityisesti Suomessa työttömyys kasvoi viidestä prosentista liki 16 prosenttiin muutamassa vuodessa. Samanaikaisesti tapahtunut pankkien riskien realisoituminen aiheutti Suomen historian pahimman laman. 2000-luvun taitteen kriisi, eli niin sanotun dotcom-kuplan puhkeaminen, romahdutti osakekurssit, ja viimeisin kriisi sai vuonna 2008 alkunsa USA:n asuntolainamarkkinoilta. Hitaista nousun merkeistä huolimatta moni sanoo kriisin jatkuvan edelleen. Tai kuten Tapia syksyn 2013 tilanteessa toteaa: ”Jos epävarmuus jatkuu joitakin vuosineljänneksiä, näyttää epätodennäköiseltä, että USA:n talous välttyisi uppoamiselta Euroopan ja muun maailman mukana. Siinä tapauksessa olemme kuudennen 1970-luvun jälkeisen maailmantalouden kriisin alussa.”

EUROOPAN UNIONI JA YHTEISÖTALOUS

EU:ssa yhteisötalouden määrittelyssä on käytetty usein lyhennettä CMAF. Tällöin yhteisötalous käsitetään osuuskuntien (co-operatives), keskinäisten yhtiöiden (mutuals), yhdistysten (associations) ja säätiöiden (foundations) muodostamana taloudellisena toimintana. Määritelmä perustuu siis yhteisöjen juridiseen muotoon. Usein yhteisötalous nähdään rinnakkaisena valtavirran taloudelle ja sille asetetaan muiden toimintaa täydentävä tehtävä: sen odotetaan edistävän paikallisten tai piilevien resurssien käyttöönottoa, purkavan markkinoiden jäykkyyttä sekä lisäävän yritteliäisyyttä ja hajautettua tuotantoa. (Monzon & Chaves 2012; Liger ym. 2016.)

Edellä mainitun määrittelyn mukaisesti Euroopassa yhteisötalouden piirissä on 14,5 miljoonaa työntekijää (noin 6,5 prosenttia EU-27-maiden työllisistä) ja noin 7,4 prosenttia EU-15-maiden työllisistä.⁶ Yhteisötalouden osuus Euroopan palkkatyösuhteista on kasvanut vuosien 2002–2003 kuudesta prosentista vuosien 2009–2010 6,5 prosenttiin. Se tarkoittaa lisäystä 11 miljoonasta työpaikasta 14,5 miljoonaan työpaikkaan. Kyse ei ole pelkästään eurooppalaisesta kehityksestä, vaan samansuuntaista kehitys on tapahtunut maailmanlaajuisesti. (Borzaga ym. 2014; Liger ym. 2016.) Mutta kuten todettua, yhteisötalouden käsite ei edelleenkään ole yksiselitteinen. Yhteiskunnallisen yrityksen ja yrittäjyyden käsitteen kautta ollaan tuomassa yhteisötalouden määrittelyn sisään uusia toimintamuotoja ja toimijoita. Tähän palataan myöhemmin.

Yhteisötalouden edistäminen on ollut pitkään EU:n agendalla ja talouskriisin pitkittyessä poliittinen kiinnostus yhteisötaloutta kohtaan lisääntyy. Selvää on myöskin se, että yhteisötalouden käsite ei ole EU:n instituutioiden sisällä, jäsenvaltioista puhumattakaan, yksiselitteinen ja kattava. Seuraavassa joitakin esimerkkejä EU:n eri instituutioissa käydyistä keskusteluista ja tehdyistä aloitteista.

Kuten edellä todettiin, vuonna 1993 Eurooppa kärsi lamasta: työttömyys kasvoi ja etenkin pitkäaikaistyöttömien määrä lisääntyi voimakkaasti. Yhtenä reaktiona tähän EU:n komissio julkaisi Valkoisen kirjan, jossa yhteisötalous nähdään keinoksi ennen kaikkea työllisyyden hoidossa yhdessä pienten ja keskisuurten yritysten kanssa. Työmarkkinoille integroiminen nähdään yhteisötalouden toimijoiden tehtävänä, ja pk-yritysten toimin luodaan uusia työpaikkoja. Samassa yhteydessä

⁶ EU-27: Itävalta, Belgia, Bulgaria, Kypros, Tsekin tasavalta, Tanska, Viro, Suomi, Ranska, Saksa, Kreikka, Unkari, Irlanti, Italia, Latvia, Liettua, Luxemburg, Malta, Alankomaat, Puola, Portugali, Romania, Slovakia, Slovenia, Espanja, Ruotsi ja Yhdistynyt kuningaskunta.

EU-15: Itävalta, Belgia, Tanska, Suomi, Ranska, Saksa, Kreikka, Irlanti, Italia, Luxemburg, Alankomaat, Portugali, Espanja, Ruotsi ja Yhdistynyt kuningaskunta.

komissio myös korosti, että talous- ja sosiaalipolitiikkaa tulee käsitellä yhdessä. (Horvath 2010; EU-komissio 1993.)

Eurooppa-neuvoston kokouksessa vuonna 1997 yhteisötalouden toimijat määriteltiin työllisyyden ja alueellisen kehityksen kannalta merkittäviksi ja käynnistettiin Third System and Employment -aloite, jossa yhteisötalouden toimijat liitettiin osaksi työllisyyden hoidon tavoitetta. (Euroopan komissio/Euroopan parlamentti 1998.)

Vuonna 2009 Euroopan parlamentti kehotti päätöslauselmassaan komissiota edistämään osuus- ja yhteisötaloutta⁷ uusilla politiikoilla ja puolustamaan osuus- ja yhteisötalouden ”erilaisen yrittämisen” käsitettä. Lauselman mukaan EU:n ja kunkin jäsenvaltion tulisi tunnustaa osuus- ja yhteisötalous paitsi lainsäädännössään myös politiikassaan. Lisäksi parlamentti ”ehdottaa, että näihin toimiin [so. lainsäädäntö ja poliittinen toiminta] sisällytetään luottojen saannin helpottaminen ja verohelpotukset, mikroluottojen kehittäminen, yhdistysten, säätiöiden ja keskinäisten yhtiöiden eurooppalaisten sääntöjen kehittäminen sekä räätälöity EU-rahoitus ja kannustimet, joilla paremmin tuetaan markkinaehtoisia ja ei-markkinaehtoisia osuus- ja yhteisötalouden organisaatioita, jotka on perustettu tuottamaan yhteiskunnallista hyötyä.” (Euroopan parlamentti 2009.)

Tämän jälkeen Euroopan komissio julkaisi vuonna 2011 sosiaalisen yrittäjyyden aloitteen, jossa komissio määrittelee sosiaalisen yrityksen seuraavasti:

- kaupallinen toiminta perustuu sosiaaliseen tai yhteiskunnalliseen päämäärään taikka yleiseen etuun, mikä ilmenee usein korkeatasoisena sosiaalisena innovointina
- voitto investoidaan suureksi osaksi uudelleen mainitun sosiaalisen päämäärän saavuttamiseksi
- organisaatio- tai omistusrakenne kuvastaa niiden tehtävää, koska se perustuu demokratian tai osallistumisen periaatteisiin tai koska siinä otetaan huomioon sosiaalinen oikeudenmukaisuus. (EU-komissio 2011a.)

Samaisessa aloitteessaan komissio ehdottaa kahdentoista avaintoimen toteuttamista vuoden 2012 loppuun mennessä. Näiden avaintoimien tarkoituksena olisi osuus- ja yhteisötalouden toimijoiden (sosiaaliset yritykset) rahoituksen saamisen helpottaminen, näkyvyyden parantaminen ja juridisen aseman selkeyttäminen muun muassa eurooppaosuuskuntaa koskien.

⁷ Euroopan parlamentin päätöslauselmissa käytetään termiä osuus- ja yhteisötalous. Monissa muissa EU:n instituutioiden teksteissä osuuskunnat sisältyvät yhteisötalouden käsitteeseen, eikä niitä nosteta korostuneesti esiin.

Parlamentin päätöslauselmassa vuodelta 2013 komissiota kuitenkin muistutetaan, että komissio on useaan otteeseen tunnustanut osuus- ja yhteisötalouden merkityksen, ja että parlamentti ”pitää valitettavana, että komissio ei Yrittäjyys 2020 -toimintasuunnitelmassaan korosta yhteisötalouden yritysten merkitystä, vaan ainoastaan muistuttaa niiden panoksesta työpaikkojen luomiseen ja sosiaaliseen innovointiin ja toteaa, että niillä on suurempia rahoitusvaikeuksia kuin pk-yrityksillä”. Parlamentti nostaa esiin myös jäsenvaltioissa käytössä olevia ”hyviä käytäntöjä” työpaikkojen säilyttämiseksi ja lisäämiseksi nimenomaan osuus- ja yhteisötalouden piirissä: ”esimerkiksi Espanjan yhden maksun (pago unico) järjestelmä, Italian Legge Marcora -laki⁸, jonka nojalla työttömyysetuuksilla voidaan rahoittaa uusia osuuskuntia, sekä Ranskassa, Ruotsissa ja Belgiassa perustetut työllisyys- ja yritysosuuskunnat.” (Euroopan parlamentti 2013.)

Samassa päätöslauselmassa parlamentti myös kehotti jäsenvaltioita tarkistamaan yleensä osuuskuntiin ja etenkin erityisiin osuuskuntiin (työosuuskunnat, sosiaaliset osuuskunnat, käsityöläisosuuskunnat ja osuustoiminnalliset pankit) koskevaa lainsäädäntöään niiden aseman tukemiseksi sekä sellaisen sääntelykehityksen luomiseksi, joka edistää osuuskuntien toimintaa erityisesti aloilla, joilla osuustoiminnan on havaittu tuottavan sosiaalista, taloudellista ja ympäristöön liittyvää lisäarvoa. Lisäksi jäsenvaltioita kehoitetaan työmarkkinaosapuolten ja muiden alue- ja paikallistason sidosryhmien kanssa yksilöimään yhteistyöhankkeisiin soveltuvia strategisia aloja korostaen myös niihin liittyvän rahoituksen huomioimista. (emt.) Ja edelleen vuonna 2015 se toteaa, että ”-- komission olisi tunnustettava voittoa tavoittelemattomien sosiaalipalvelujen tarjoajien rooli ja tuettava sitä poliittisesti ja taloudellisesti.” (Euroopan parlamentti 2015.)

Heinäkuussa 2016 Euroopan talous- ja sosiaalikomitea järjesti ensimmäisen yhteisötalouden yritysten eurooppalaisen päivän (European Day of Social Economy Enterprises). Päivän teema oli sanoista tekoihin. Tässä yhteydessä pitämässään puheessa komitean puheenjohtaja esitti selkeän vaatimuksen pitkän tähtäimen toimenpideohjelmasta ja korosti yhteisötalouden kehittämisen tärkeyttä. (EESC 2016.)

Järjestöjen ja muiden yhteisötalouden toimijoiden yhteistyö EU:n instituutioiden kanssa on edellytys yhtäältä yhteisen käsitteistön luomiseksi ja toisaalta konkreettisten toimenpiteiden suunnittelussa. Esimerkiksi jo vuodesta 1990 on toiminut Euroopan parlamentin edustajien ja yhteisötalouden toimijoiden yhteistyöryhmä (social economy intergroup) jonka tehtävänä on

- edistää mielipiteiden vaihtoa koskien EU:n toimia yhteisötalouteen liittyvissä asioissa

⁸ Ks. tarkemmin Pirkkalainen 2016.

- mahdollistaa säännöllisen keskusteluyhteyden parlamentin edustajien, yhteisötalouden toimijoiden, komission, kansalaisyhteiskunnan ja muiden osallisten kesken
- varmistaa että EU:n insituutiot huomioivat yhteisötalouden toimijat politiikassaan
- edistää yhteisötalouden kehittymistä EU:n alueelle ja vapauttaa sen potentiaali sosiaalisen inklusion kasvumallin, työpaikkojen luomisen ja ympäristöön liittyvien innovaatioiden toteuttamisessa.

Kansainvälinen teollisuuden ja käsi- ja taideteollisen alan osuuskuntia, sekä sosiaalisia ja palveluosuuskuntia edustava järjestö CECOP – CICOPA Europe on yksi merkittävistä osuuskuntien edustajista suhteessa Euroopan unioniin. Sen jäseninä on osuuskuntien keskusjärjestöjä ja osuuskuntien liittoja viidestätoista Euroopan maasta.

Euroopan parlamentin yhteisötalouden työryhmä järjestää vuosittain neljä yleistä kuulemistilaisuutta yhteisötalouteen liittyvien aiheiden puitteissa. (SEE 2016.)

Vaikka yhteistä määrittelyä ja yhteistä linjaa yhteisötalouden suhteen on rakennettu vuosikymmeniä ja yhteistyötä eri toimijoiden kanssa harjoitettu vähintään yhtä kauan, eivät Euroopan unionin jäsenvaltiot ole kyenneet tai halunneet lähteä näitä tavoitteita kovinkaan kattavasti toteuttamaan.

Yhteisötalouteen liittyvän lainsäädännön näkökulmasta EU:n jäsenvaltiot jakautuvat kolmeen ryhmään (Liger ym. 2016):

- valtiot, joissa on tehty selkeitä aloitteita yhteisötalouteen liittyvän kattavan lainsäädännön suhteen (Belgia, Italia, Portugali, Espanja, Ruotsi ja Ranska),
- valtiot, joissa on jonkinasteista yhteisötalouteen liittyvää säädäntöä toteutettu, mutta joissa järjestelmällinen kehittämis- ja laajentamistyö ei ole toteutunut (Iso-Britannia, Tanska, Suomi, Kreikka, Puola, Malta, Luxemburg)
- valtiot, joissa yhteisötalous on vain vähäisesti tai ei lainkaan lainsäädännössä huomioitu joko siitä syystä, että yhteisötalous on heikosti kehittyntä tai siitä käytetään päällekkäistä käsitettä, esimerkiksi kolmas sektori (Unkari, Itävalta, Viro, Saksa, Latvia, Liettua, Tšekki, Slovenia, Alankomaat).

Yhteisötalouden puuttuminen lainsäädännöstä ei kuitenkaan tarkoita, ettei yhteisötalouden toimijoilla olisi merkittävää toimintaa yhteisöjen hyvinvoinnin edistämässä. Tavoite selkeän ja yksiselitteisen määritelmän löytämiseksi perustuu vahvasti juuri tähän. Jotta yhteisötalouden kokonaisarvoa ja siten taloudellista merkitystä voitaisiin vertailla ja arvioida, tarvitaan selkeä määrittely niin valtioiden kuin EU:n sisällä.

On huomattava, ettei yhteisötaloutta kuitenkaan aina ja kaikkialla ymmärretä markkinoiden tai valtion epäonnistumista tai heikkouksia (market/government failure) korjaavina tai puutteita täydentävänä palveluiden tuottajina. Se voidaan ymmärtää myös vastavoimana tai visiona tulevasta oikeudenmukaisemmasta ja kestävämmästä taloudesta. Tällöin korostuvat yhteisötalouden arvopohjaisuus, rahatalouden ulkopuolelle kurottavien vaihtosuhteiden luominen – jakaminen ja lahjananto – sekä yhteisresurssien (commons) rakentaminen ja ylläpitäminen. Kysymykset työpaikkademokratiasta ja työntekijäomisteisuudesta, kansalaisten osallisuudesta sekä laajemmin demokraattisten yhteisöjen ja solidaarisen talouden kehittämisestä ovat keskeisiä. Tässä yhteydessä yhteisötalouden sijaan käytetäänkin usein esimerkiksi termejä solidaarisuustalous, osallisuustalous, commons tai yhteisresurssit (Moilanen ym. 2014; myös Como, Mathis, Tognetti & Rapisardi 2016; Petropoulou 2013).

Toisaalta yhteisötalous EU-instituutioiden esittämässä mielessä voidaan myös ymmärtää osaksi neoliberaalia politiikkaa, jolla vastuu hyvinvoinnin tuottamisesta siirretään lopullisesti pääomalta työvoimalle: ”-- ’kesyjien’ ja yleisesti hyväksytyjen commons-käytäntöjen muodot (’yhteiskunnallisiksi yrityksiksi’, kansalaisjärjestöiksi, solidaarisuusverkostoiksi jne. naamioituneina) ovat institutionaalisesti hyväksytyt toimintatapa hyperneoliberaalissa Euroopassa; ne tarjoavat helppoja ratkaisuja työvoiman tuotannon ja yhteiskuntarauhan säilyttämiseksi pikavauhdilla yksityistetyn ja hajotetun hyvinvointijärjestelmän sijaan.” (Karyotis 2016, suom. J. P.)

Yhteisötalous tarkoittaa puhujasta ja kirjoittajasta riippuen eri asioita, ja eri käsitteillä pyritään hahmottamaan näitä eroja. Toisaalta voidaan kuitenkin sanoa, että näitä erilaisia lähestymistapoja yhdistää niiden esittämä kritiikki, joka kohdistuu yhtäältä yritysten ja toisaalta valtion kykyyn huolehtia hyvinvoinnin tasaisesta jakautumisesta, ekologisten kysymysten huomioimisesta tuotannossa, sekä yksilöiden vaikutusmahdollisuuksien turvaamisesta päätöksenteossa. Taulukko 1 (seuraavalla sivulla) tiivistää sosiaalisen syrjäytymisen ja siihen liitetyn yhteisötalousdiskurssin eri ideologisista ja poliittisista lähtökohdista käsin.

Vuonna 2016 on kulunut liki kaksisataa vuotta yhteisötalouden käsitteen ympärille rakentuneen keskustelun alkamisesta, ja yhä tälläkin hetkellä yhteisötalous on mitä suurimmassa määrin ajankohtainen ja vahvasti poliittinen käsite.

YHTEISKUNNALLISET YRITYKSET

Yhteisötaloutta ei voida käsitellä ilman taloudellisia toimijoita. Perinteisesti yhteisötalouteen on liitetty osuuskunnat, keskinäiset yhtiöt, yhdistykset ja säätiöt. Tällä hetkellä tätä perinteistä rajausta halutaan laajentaa, ja on ryhdytty puhumaan yhteiskunnallisesta yrittäjyydestä, yhteiskunnallisista yrittäjistä ja yhteiskunnallisista yrityksistä. (Esim. Defourny & Nyssens 2013; Majdzińska 2014; Liger, Stefan & Britton 2016; Pättiniemi 2006.)

Yksi tapa määritellä yhteiskunnallisia yrityksiä on Pestoffin (1992) esittämä sektorijako, jonka perustana on yhteisöjen aseoituminen kolmen muuttujan suhteen: julkinen/yksityinen, voiton tavoittelu/ei-voiton tavoittelu ja virallinen/epävirallinen. (Pestoff 1992; ks. myös Defourny & Nyssens 2012; Rostron 2015.) Vuosikymmen myöhemmin Pierce (2003; ks. Rostron 2015) laajensi tätä jaottelua ottamalla mukaan organisaatioiden ja yhteisöjen arvopohjan ja sosiaaliset tavoitteet. Näin yhteiskunnalliset yritykset asettuvat sekä markkinoilla toimivien yritysten että yleishyödyllisen kolmannen sektorin toimijoiden joukkoon. Riippumatta edellä mainittujen määrittelyjen rajapinnoista yhteiskunnallisten yritysten olemassaolo kertoo laajemmin yhteisötalouden merkityksestä koko talouden ja yhteisöjen hyvinvoinnin kannalta.

Yhteiskunnallinen yritys⁹ alkoi käsitteenä yleistyä 1980-luvun alkupuolella Yhdysvalloissa ja noin vuosikymmen myöhemmin Euroopassa. Yhdysvalloissa käsite social enterprise on tulkittu kahdella tavalla. Niin sanottu *earned income* -koulukunta ymmärtää käsitteen tarkoittavan kolmannen sektorin toimijoita, jotka käynnistivät liiketoimintaa oman rahoituksensa varmistamiseksi (earned income). Myöhemmin käsite laajeni kattamaan minkä tahansa organisaation – siis myös voittoa tavoittelevien yritysten – harjoittaman liiketoiminnan, jolla oli jokin sosiaalinen tai yhteiskunnallinen missio jollakin liiketoiminta-alueellaan. Toisaalta *social enterprise* -suuntauksen mukaan kyse on ennen kaikkea sosiaalisten innovaatioiden tuottamisesta. Voittoa tavoittelemattomat organisaatiot ymmärretään tässä yhteydessä muutoksentehtäjinä, jotka mahdollistavat uusia avauksia palveluissa, palveluiden laadussa, tuotantotavoissa ja -tekijöissä tai uusien markkinoiden tai organisaatiomuotojen rakentumisessa. (Defourny & Nyssens 2014.)

Euroopassa käsite alkoi levitä vasta 1990-luvun puolivälin jälkeen erityisesti moni-

⁹ Termi yhteiskunnallinen yritys on vakiintunut meillä yleiseen käyttöön erotuksena laissa kapeasti määriteltyyn sosiaaliseen yritykseen. Ks. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20031351> sekä <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2012/20120924>

SOSIAALISEN SYRJÄYTYMISEN JA SIIHEN LITETYN YHTEISÖTALOUSDISKURSSIN TYPOLOGIA

	Tulonjakkoon/uusjakkoon liittyvät ideologiat ja poliittiset näkemykset	Sosiaalisen integraatioon liittyvät ideologiat ja poliittiset näkemykset	Moralistiseen näkökulmaan liittyvät ideologiat ja poliittiset näkemykset
Kohteena	Riisto Alistaminen	Köyhyys Epätasa-arvo	Demokratia-ajaja
Politiittinen traditio	Marxismi, post-marxismi	Sosialidemokra- tia, keynesiläisyys	Assosiationismi
Hyvinvointi- valtio	Alistamisen mekanismi, kristanalaisten kysymys	Oleellinen köyhyyden ja epätasa-arvon poistamiseksi	Rinnakkaiselo, kansalaisten yhdistyksen ja aloitteiden edis- täminen
Strategia	Yhteiskunnalli- nen muutos	Täystyöllisyys, sosiaaliturva	Perustulo ja kansalaisten aloitteiden tuke- minen
Kolmas sektori	Solidaarisuus- talous	Kansalaisjärjes- töt	Yhteisötalous
		Kirkko ja muut vapaaehtoisjär- jestöt	Yhteisötalous
		Voittoa tavoittelematto- mat ja vapaaeh- toisjärjestöt	Yhteisötalous
		Hyväntekeväisyys	Yhteisön reformi
		Kuntouttava työtoiminta, "työterapia"	Workfare

Taulukko 1. Sosiaalisen syrjäytymisen ja yhteisötaloudiskurssin luokittelu (Adam, S. 2014)

tieteisen tutkijaverkoston (EMES¹⁰) kautta. Verkoston tavoitteena oli luoda social enterprise -käsitteelle määritelmä, joka mahdollistaisi tutkijoiden ”asemoitumisen yhteiskunnallisten yritysten galaksissa” (Defourny & Nyssens 2014: 19; Pättiniemi 2006). Tavoitteena ei siis ollut raamittaa tai asettaa ehtoja käytännön toimijoille vaan luoda ideaalityypin kuvaus, metodologinen väline yhteisötalouden ja yhteiskunnallisten yritysten tutkimukselle.

EMES:n määrittelyä mukaillen ja tarkentaen Defourny ja Nyssens jaottelevat yhteiskunnallisia yrityksiä luonnehtivat tunnusmerkit kolmen teeman alle: 1) talouteen ja yritystoimintaan, 2) sosiaaliseen ulottuvuuteen sekä 3) hallintoon liittyvät indikaattorit.

Talouteen ja yritystoimintaan liittyvät tunnusmerkit ovat jatkuva tuotannollinen toiminta, merkittävän taloudellisen riskin ottaminen ja työsuhteisesti palkatun henkilöstön minimivaade. Näillä kriteereillä yhteiskunnallinen yritys erottuu perinteisistä vapaaehtois- ja hyväntekeväisyysjärjestöistä, joiden taloudellinen toiminta ei ole jatkuvaa eikä tuotannollista, ja jotka eivät ota niin sanottua yrittäjäriskiä, vaan toimivat olemassa olevan rahoituksen varassa, ja joiden toiminta perustuu vapaaehtoistyöhön.

Sosiaalisen ulottuvuuden tunnusmerkkejä ovat selkeä tavoite yhteisön hyödyttämiseen, aloitteen syntyminen yhteisön sisältä tai kansalaisjärjestöistä sekä rajoitettu voitonjako. Yhteiskunnallinen yritys pyrkii siis toiminnallaan hyödyttämään (sosiaalisesti, taloudellisesti tai kulttuurisesti) tiettyä yhteisöä tai erikseen määriteltyä ihmisryhmää. Näiden yhteisöjen tai ryhmien mukana olo toiminnan jatkuessa on olennaista. Voiton jakamisen rajoittaminen voi tarkoittaa pidättäytymistä voiton jakamisesta kokonaan tai se voi olla osittaista, jolloin osa ylijäämästä sijoitetaan toiminnan kehittämiseen ja osa jaetaan osakkaille tai jäsenille.

Hallinnon osalta EMES:n määrittelyssä yhteiskunnalliset yritykset erottuvat niin sanotusta valtavirran yritystoiminnasta vahvan autonomian, jäsenyyteen tai tasaomistukseen perustuvan päätöksenteon sekä niin sanotun monitoimijamallin mukaisen päätöksenteon kautta. Autonomia tarkoittaa itsenäistä päätöksentekoa ja riippumattomuutta myös mahdollisista rahoittajista, julkisista tai yksityisistä. Ulkopuolisten rahoittajien päätösvaltaa rajoitetaan ja toiminnan kehittäminen tapahtuu asetettujen tavoitteiden, ei taloudellisten intressien, pohjalta. ”Yksi jäsen,

10 EMES on kansainvälinen yliopistojen yksiköiden ja yksittäisten tutkijoiden verkosto, jonka tavoitteena on ollut luoda kansainvälinen ja monitieteinen teoreettisen ja empiirisen tiedon kokoelma yhteisötalouden käsitteiden ympärille (sosiaalinen/yhteiskunnallinen yritys, yhteisötalous, solidaarisuus ja sosiaalinen/yhteiskunnallinen innovaatio). Ks. <http://emes.net>

yksi ääni” -periaate mahdollistaa tasavertaisen osallistumisen päätöksentekoon riippumatta yksilön tai yhteisön taloudellisesta asemasta. Termiä käytetään kuitenkin myös yrityksistä, joissa päätöksenteko ei perustu edellä mainittuun demokraattiseen malliin vaan (ensisijaisena) kriteerinä käytetään pelkästään yrityksen ilmaisemaa sosiaalista tavoitetta ja/tai rajoitettua voitonjakoa.¹¹

Monitoimijamalleissa (multistakeholder) päätöksentekoon voivat osallistua niin palveluita käyttävät henkilöt, työntekijät kuin toimintaa rahoittava tahokin. Yhteiskunnallista yrittäjyyttä luonnehtii nimensä mukaisesti laajempi, yhteiskuntaa tai lähiyhteisöä hyödyttävä tavoite. Sen vuoksi niiden toimintaan usein osallistuu tavalla tai toisella yrityksen omistajia ja henkilökuntaa laajempi joukko. Tämä voi tarkoittaa vapaaehtoistyöntekijöitä, paikallisia viranomaisia, joiden vastuualueeseen yrityksen tuottamat sosiaalipalvelut kuuluvat, asiakkaita tai toimintaa rahoittavia tahoja. Toiminnan kehittäminen perustuu parhaimmillaan tämän yhteistyön tuloksiin ja saattaa siten jopa toimia demokraattista päätöksentekoa vahvistavana tekijänä.

Euroopan komissio (2011) yhdistelee edellä kuvattuja määritelmiä: ”Yhteiskunnallinen yritys on yhteisötalouden toimija, jonka päätavoite on omistajilleen tai osakkailleen tuotetun voiton sijaan sosiaalinen vaikuttaminen. Se toimii tuottamalla tavaroita tai palveluita markkinoille yrittäjämäisesti ja innovatiivisesti ja käyttää hankkimansa voiton ensisijaisesti sosiaalisten tavoitteidensa saavuttamiseen. Sen hallinto on avointa ja vastuullista, ja ennen kaikkea hallintoon ja päätöksentekoon osallistuvat niin työntekijät, kuluttajat ja muut osalliset, joihin yrityksen liiketoiminta vaikuttaa.”

Yhteiskunnalliset yritykset ovat siis käsitteenä laajempi kuin sosiaaliset yritykset (social firm) tai työintegraatiopalvelua tuottavat sosiaaliset yritykset (WISE), koska niiden yhteydessä tarkoitettu sosiaalinen arvo ei ole rajautunut vain työllistämiseen.¹²

Yhteiskunnallisilla yrityksillä on kaksoistehtävä: Liiketoiminnan on oltava kannattavaa, jotta ongelmien ratkaisuun löytyy taloudellisia resursseja. Samanaikaisesti niiden on huolehdittava, etteivät liiketoiminnan asettamat kilpailulliset vaatimuk-

11 Ks. <http://suomalainentyo.fi/yrityksille/yhteiskunnallinen-yritys/yhteiskunnallinen-yritys-merkin-saannot/>

12 Social Firms Europe CEFEC on eurooppalainen työintegraatiota tarjoavien yritysten verkosto, jonka tavoitteena on edistää työintegraatioyritysten ja sosiaalisten osuuskuntien toimintamallin leviämistä Euroopan unionin alueella. Ks. <http://socialfirmseurope.org> ja <http://www.isede-net.com/content/social-economy/wise-work-integration-social-enterprises-tool-promoting-inclusion>

set estä alkuperäisen yhteiskunnallisen tavoitteen saavuttamista, eli huolehdittava yrityksen päätöksenteon avoimuudesta ja demokraattisuudesta sekä kannettava vastuu toiminnastaan osana yhteiskuntaa ja paikallisyhteisöjä.

Historialliset, poliittiset ja kulttuuriset tekijät määrittelevät vahvasti sitä, miten ja millaisia yhteisötalouden tai yhteiskunnallisen yrityksen ja yrittäjyyden käsitteitä eri puolilla maailmaa on käytetty ja käytetään. Mutta paitsi käsite, myös käytännön sovellukset ja yhteisötalouden toimijat – osuuskunnat mukaan lukien – muuttavat ajan myötä.

OSUUSTOIMINTALIIKE – YHTEISÖJEN TALOUTTA

Osuuskunnat siis elävät ja kehittyvät, niihin kohdistuu odotuksia ja vaatimuksia, ne kohtaavat rajoituksia ja uusia mahdollisuuksia ja niitä perustetaan edelleen samoista syistä kuin 200 vuotta sitten: vastaamaan ihmisten tarpeisiin paremman elämän toivossa.

Yksi ensimmäisistä osuuskunnista¹³ lienee vuonna 1761 Skotlannissa perustettu Fenwickin kankurien yhdistys. Sen tarkoituksena oli edistää keskinäisen rehellisyyden ja reiluuden periaattein ammattikunnan yhteistoimintaa niin työn ja tarvikkeiden ja hinnoittelussa kuin muussakin toiminnassa. Rochdalen Pioneerit visioivat 1840-luvulla Englannissa omavaraisesta osuuskuntien yhteisöstä (cooperative commonwealth), ja Yhdysvalloissa osuuskunnat toimivat lakkoilevien työläisten toimeentulon takaajina 1700-luvun loppupuolella. Mutta jo tätä ennen on toimittu yhteistekemisen hengessä keskinäisin päätöksin kokoamalla ja jakamalla resursseja ja oppimalla yhdessä. (Moilanen ym. 2014.)

1800-luvun Euroopassa useassa maassa lainsäädäntöä kehitettiin ja monissa maissa uudenlaisten taloudellisten yhteenliittymien ja yritysten syntyminen mahdollistui, kun yhtiön perustaminen ei enää edellyttänyt lupamenettelyä. Rajoitettu vastuu rajasi riskin ainoastaan sijoitettuun pääomaan ja pääoman saattoi jakaa osuuksiin, jolloin vaihteleva osakkaiden tai jäsenten määrä oli mahdollista. Taloudellisen toiminnan lainsäädännöllinen vapauttaminen vaikutti myös osuuskuntiin, ja voidaan väittää, että tästä näkökulmasta tarkastellen osuuskunnat eivät millään tavoin eronneet muista yrityksistä. (Guinane, T. W. & Martínez-Rodríguez, S. 2011: 69.)¹⁴

Vaikka termiä osuuskunta helposti käytetään ikään kuin osuuskunnat eri aikoina ja eri paikoissa olisivat samanlaisia, tämä ei kuitenkaan ole todenmukainen kuva (ks. esim. Moilanen ym. 2014). Osuuskunnat toimivat sidoksissa ympäröiviin ta-

13 Osuuskuntaa ei juridisessa mielessä ollut, vaan toiminta organisoitiin yhdistyksen (friendly society) muotoon. Tämä nimike oli käytössä Irlannissa vuoteen 2014, nykyisin osuuskunnat rekisteröityvät nimikkeen provident and industrial society-nimikkeen alla.

14 Englanninkielinen termi tälle osakkaan tai jäsenen rajoitetulle vastuulle on limited liability, osuuskuntia koskien käytetään usein termiä limited liability cooperative. Nykyisin suomalaisessa lainsäädännössä osuuskunnat ovat niin sanottuja pääomayrityksiä, joka tarkoittaa, etteivät jäsenet ole henkilökohtaisesti vastuussa yrityksen veloista tai muista velvoitteista. Sama koskee osakeyhtiöitä ja niiden osakkaita.

loudellisiin, poliittisiin, sosiaalisiin ja kulttuurisiin tekijöihin, osana yhteiskuntaa.

Osuuskuntien perustaminen liitetään usein talouden kriisiaikoihin. Näin on pyritty huolehtimaan toimeentulosta niin 1800-luvun yhtiökaptalismiin kuin 1930-luvun laman aikaan Yhdysvalloissa, tai 1970- ja 80-lukujen Euroopassa, jota koetteli rankka rakennemuutos. Suomessa virisi uusi työosuuskuntien liike, kun 1990-luvun syvä lama vei työpaikkoja ja toimeentulon mahdollisuuksia kymmeniltä tuhansilta ihmisiltä.

Tällä hetkellä osuuskuntia koskevaa keskustelua käydään niin sanotun jakamista-louden tematiikan ympärillä. Yhtäältä osuuskunnat nähdään keinona estää suuryhtiöiden hallitseman jakamis- tai alustatalouden synnyttämiä ongelmia (Scholz 2016), ja toisaalta herätellään kysymystä, millä tavoin jakamis- ja alustatalous muuttaa olemassa olevien osuuskuntien liiketoimintaa tai millä tavoin ne voivat luoda uudenlaisia yhteistekemisen tapoja uusien teknologioiden kautta (Como, Mathis, Tognetti & Rapisardi 2016).

Osuuskunnat ovat kestäneet kapitalismin turbulenssia muita yritysmuotoja paremmin. Esimerkiksi vuoden 2008 kriisin jälkeisten vuosien osalta osuuskunnat osoittautuivat kestävämmiksi kuin muut yritysmuodot (Roelants ym. 2012), ja Italiassa osuuskunnat pystyivät ensimmäisinä vuosina kriisin puhkeamisesta jopa kasvattamaan liikevaihtoaan ja työntekijämääriään (Borzaga, Bodini, Carini, Depedri, Galera & Salvatori 2014; myös Pirkkalainen 2016). Myös Euroopan parlamentti on todennut osuuskuntien mahdollisuudet selvitä kriiseistä muita yrityksiä paremmiksi. Se myös kehottaa EU:n jäsenvaltioita tukemaan ja kehittämään osuustoimintaa prekaarin työvoiman (itsensä työllistäjät, freelancerit, mikroyritykset ja niin edelleen) organisoitumisen ja edunvalvonnan keinona. (CICOPA 2016.)

Kansainvälinen Osuustoimintaliitto ICA määrittelee (2016) osuuskunnat seuraavasti: ”Osuuskunta on itsenäinen ja vapaaehtoinen henkilöiden yhteenliittymä, jotka pyrkivät tyydyttämään taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia tarpeitaan yhdessä omistamansa ja demokraattisesti hallinnoimansa yrityksen kautta.” Osuuskuntiin liitetään usein käsitys niiden erityislaadusta, joka perustuu osuustoimintaliikkeen periaatteisiin. Periaatteiden vuoksi osuuskunnat ymmärretään muista yritysmuodoista selvästi eroavina. Periaatteita ja niiden toteutumista voidaan kuitenkin arvioida kriittisesti: riittävätkö ne takamaan osuuskuntien erityislaadun ja taustalla olevien arvojen toteutumisen?

ICA:N VUONNA 1995 VAHVISTAMAT OSUUSTOIMINNAN KANSAINVÄLISET PERIAATTEET:

1. Vapaaehtoisuus

Osuuskunnat ovat vapaaehtoisia organisaatioita, jotka ilman sukupuolista, yhteiskunnallista, rodullista, poliittista tai uskonnollista syrjintää ovat avoimia kaikille, jotka voivat käyttää osuuskunnan palveluja ja ovat valmiita noudattamaan jäsenyyden velvoitteita.

2. Demokraattinen hallinto

Osuuskunnat ovat jäsentensä hallitsevia demokraattisia organisaatioita. Päätöksentekoon aktiivisesti osallistuva jäsenistö määrää niiden toimintalinjoista. Luottamushenkilöinä toimivat miehet ja naiset ovat vastuussa toiminnastaan jäsenistölle.

3. Jäsenten taloudellinen osallistuminen

Jäsenet osallistuvat yhdenvertaisesti ja oikeudenmukaisesti osuuskunnan pääoman kartuttamiseen ja hallitsevat sitä demokraattisesti. Ainakin osa pääomasta on yleensä osuuskunnan omaisuutta. Jäsenyyden edellyttämälle osuusmaksulle jäsenet saavat yleensä vain rajoitetun koron tai eivät korkoa lainkaan. Ylijäämän jäsenistö osoittaa yhteen tai useampaan seuraavista tarkoituksista: osuuskunnan kehittämiseen perustamalla mikäli mahdollista ainakin osaksi jakamattomia rahastoja, etuihin jäsenille suhteessa heidän käyttämiinsä palveluihin tai jonkin muun jäsenistön hyväksymän toiminnan tukemiseen.

4. Itsenäisyys ja riippumattomuus

Osuuskunnat ovat itsenäisiä, jäsentensä hallitsevia, omatoimisuuteen perustuvia organisaatioita. Mahdollisten sopimusten tekeminen muiden organisaatioiden kanssa valtiovalta mukaan luettuna tai ulkopuolisen pääoman hankinta tapahtuu jäsenten demokraattista hallintoa tai osuuskunnan itsenäisyyttä vaarantamatta.

5. Koulutuksen, oppimisen ja viestinnän periaate

Osuuskunnat tarjoavat jäsenilleen, luottamushenkilöilleen, liikkeenjohdolle ja henkilöstölle mahdollisuuden koulutukseen ja oppimiseen tehokkaan osallistumisen toteuttamiseksi osuuskunnan kehittämiseen. Osuuskunnat viestivät suurelle yleisölle sekä etenkin nuorisolle ja mielipidevaikuttajille osuustoiminnan luonteesta ja sen eduista.

6. Osuuskuntien keskinäisen yhteistyön periaate

Osuuskunnat palvelevat jäsenistöään tehokkaimmin ja vahvistavat osuustoimintaliikettä harjoittamalla keskinäistä yhteistyötä paikallisesti, alueellisesti, valtakunnallisesti ja kansainvälisesti.

7. Toimintaympäristövastuun periaate

Osuuskunnat toimivat yhteisöjensä kestävän kehityksen hyväksi jäsenten päättämällä tavalla.

Kun tarkastellaan osuustoiminnan periaatteita suhteessa muihin yrityksiin, voidaan todeta, että ne eivät itsessään riitä erottamaan osuuskuntia erityiseksi yritysmuodoksi: kaikkien yritysten perustaminen on vapaaehtoista eikä kovinkaan usein omistajien uskonto tai ihonväri ole este omistamiselle. Vapaaehtoisuuden periaate voidaan tulkita suhteessa valtioon ja sen pakkokeinoihin. Avoin jäsenyys ei sekään ole mikään automaatti: esimerkiksi työosuuskunnat rajoittavat usein jäsenyyksiään tietyllä ammatti- tai toimialalla pätevöityneille, kun taas kuluttajaosuuskunnissa usein riittää, kun maksaa jäsenmaksun eli suorittaa taloudellisen osallistumisen periaatteen vaatimuksen. (Moilanen ym. 2014; Ratner 2013.)

Demokraattinen hallinto eli ”ääni per jäsen” -periaate on keskeisin seikka, joka osuuskuntien erityislaadusta puhuttaessa nostetaan esille. Ja periaatteessa näin onkin. Mutta kun tarkastellaan suurten osuuskuntien, kuten espanjalaisen Mondragon-konsernin tai kotimaisen S-ryhmän hallintorakenteita, käy selväksi, että jäsendemokratia liudentuu helposti muodolliseksi osallisuudeksi. (emt.)

Itsenäisyys ja riippumattomuus eivät nekään kestä osuuskuntien historiassa toiminnallisina periaatteina: niin valtio kuin poliittiset puolueet ovat haltuun ottaneet osuustoimintaa eri aikoina ja eri puolilla maailmaa. Myös meillä Suomessa osuustoimintaliike oli pitkään ideologisesti ja puoluepoliittisesti jakautunut muodollisesta riippumattomuudestaan huolimatta. Eivätkä osuuskunnat ole riippumattomia myöskään markkinavoimista, ja se saa osuuskuntia omaksumaan toimintatapoja, jotka muistuttavat minkä tahansa yrityksen toimintaa. (emt.)

Koulutuksen, oppimisen ja viestinnän periaatteet eivät nekään välittömästi erota osuuskuntia muista yritysmuodoista: kaikki yritykset harjoittavat henkilöstökoulutusta niin ammatillisiin valmiuksiin kuin yrityksen strategioihin ja tavoitteisiin liittyen. Samoin yritysten välinen yhteistyö on jokapäiväistä liiketoiminnan kannalta välttämätöntä toimintaa. Viimeiseksi kirjattu periaate on toimintaympäristöön ja paikallisyhteisöön sitoutuminen. Voidaan sanoa, että kirjatuista periaatteista se (”ääni per jäsen” -periaatteen ohella) antaa eniten tilaa osuuskuntia koskevan erityislaadun väitteelle. (emt.) Monet osuuskunnat ovat siirtyneet toimimaan kilpailluilla markkinoilla, mikä on tarkoittanut etääntymistä perinteisestä osuustoiminnasta.

Roger Spear (2010) käyttää termejä hybridisaatio ja hybridiosuuskunta kehityksestä, jossa muiden organisaatioiden ja yritysmuotojen toimintamalleja siirtyy osuuskuntien käyttöön, kun ne mukautuvat joko sisäisiin tai ulkoisiin vaatimuksiin. Sisäisesti kyse voi olla osuuskunnan mukautumisesta eri jäsenryhmien intresseihin, jolloin esimerkiksi johdon taholta tulevat vaatimukset johtajien palkkioiden tai muiden etujen lisäämisestä muuttavat osuuskunnan tasavertaisuusperiaatetta. Samoin osa jäsenistä voi vaatia lisää taloudellisia etuja. Ulkopuolelta tuleva mukautumisen paine voi tarkoittaa osakkeiden ja osuuksien kauppaa markkinoilla,

osakeantien järjestämistä ja päätösvallan mukauttamista ulkopuolisten sijoittajien edun mukaisesti.

Mutta osuuskunnat voivat hybridisoitua myös toiseen suuntaan. Ne voivat avautua uusille jäsenryhmille (inkluusio) ja osallistumaan hyvinvointipalveluiden ja julkisten palveluiden markkinoille. Rahoituksensa varmistamiseksi ne voivat myös suuntautua mutualistisiin vaihtoehtoihin esimerkiksi joukkorahoituksen keinoin. Osuuskunnat ovat edellä mainitun kaltaisissa tilanteissa keino rahoituksen hankkimiseksi ja yhteistyön organisoimiseksi. Esimerkkinä Thessalonikissa Kreikassa syntynyt Initiative 136, jossa paikalliset asukkaat ja vesilaitoksen työntekijät yhdistivät voimansa vesilaitoksen yksityistämishanketta vastaan. Osuuskuntien rooliksi nähtiin ennen kaikkea yhteisressussin (vesi) pitäminen paikallisen yhteisön hallinnassa. (Karyotis 2016.)

Osuuskuntien toiminnan kehittäminen ja niiden kyky vastustaa yhdenmukaisuuden painetta on ensisijaisesti osuuskuntien ja osuustoimintaliikkeen tehtävä, mutta institutionaalisessa ympäristössä toimittaessa myös lainsäädännön kautta tapahtuva osuuskunnan erityisyyden tunnustaminen (tai tunnustamatta jättäminen) on merkityksellistä. Jotta osuuskuntien erityisyys – identiteetti – säilyisi ja kehittyisi, tarvitaan myös lainsäädäntöä, joka tuon erityisen luonteen huomioi.

Osuuskuntia koskeva lainsäädäntö Euroopassa ei ole yhdenmukainen. Joissakin maissa kaikkia osuuskuntia toimialasta riippumatta koskee sama lainsäädäntö. Näin esimerkiksi Suomessa ja Espanjassa. Toinen lainsäädännöllinen ääripää löytyy Kreikasta, jossa on luovuttu yleisestä osuuskuntalaista ja lainsäädäntö jakautuu toimialoittain ja/tai osuuskunnan tarkoituksen mukaisesti eri lakien alle. Irlannissa puolestaan ei ole osuuskuntia koskevaa lainsäädäntöä, vaan ne rekisteröityvät taloudellisen yhdistyksen muotoon (friendly society). Isossa-Britanniassa osuuskunnat saavat juridisen aseman valitsemansa yhtiömuodon mukaisesti. Osuuskunnaksi ne nimeävät itsensä perustamiskirjassaan ja säännöissään. Eurooppalaiset valtiot eroavat toisistaan merkittävästi myös hallinnollisilta rakenteiltaan: esimerkiksi Espanjassa on sekä valtiollista että itsehallintoalueiden lainsäädäntöä. Lisäksi EU on hyväksynyt direktiivin eurooppaosuuskunnista, jonka tarkoituksena on auttaa useammassa kuin yhdessä maassa toimivia osuuskuntia.¹⁵

Yhtenäistä osuuskuntia koskevaa lainsäädäntöä ei siis ole olemassa. Osuustoiminnan periaatteet sellaisenaan ovat liian väljiä muotoilultaan, jotta ne – kuten edellä todettiin – voisivat yksin toimia maailmanlaajuisen liikkeen identiteetin ja erityisluonteen takuuna (Fici 2012). Toisaalta voidaan todeta, että periaatteet korostavat osuuskunnan jäsenilleen tuottamaa hyötyä kuvatessaan osuuskuntaa organisaatio-

¹⁵ Ks. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=URISERV%3A126018> ja <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20060906#a14.6.2013-429>

na. Osuuskunnan muodollinen kuvaus on siten ongelmallinen suhteessa toimintaympäristöön ja yhteisöön liittyvään periaatteeseen. (Mori 2014.)

Kansainvälinen työjärjestö ILO on julkaissut osuuskuntien toiminnan edistämistä koskevat suosituksensa jo vuonna 2002, ja ne sisältävät Kansainvälisen Osuustoimintaliiton ICA:n periaatteet. Siitä huolimatta lainsäätäjät eivät ole useassakaan tapauksessa niitä lakiin sisällyttäneet. Vuonna 2011 EU:n komissio esitti parlamentille, neuvostolle, talous- ja sosiaalikomitealle sekä alueiden komitealle sosiaalisen yrittäjyyden aloitteen¹⁶, johon liittyy osuuskuntia koskevia lainsäädännöllisiä kysymyksiä niin kansallisella kuin EU:n tasolla.¹⁷ Komission aloitetta koskevassa päätöslauselmassaan parlamentti kuitenkin ”muistuttaa, että tiedonannossa COM (2004) 0018¹⁸ komissio sitoutui 12 konkreettiseen toimeen osuuskuntien kehityksen tukemiseksi, ja pitää valitettavana, että toistaiseksi asiassa on edistytty vain hyvin vähän; kehottaa komissiota antamaan – vuoden 2004 aloitteen mukaisesti – kunnianhimoisia ehdotuksia lisätoimiksi, joilla parannetaan osuuskuntien, keskinäisten yhtiöiden, yhdistysten ja säätiöiden toimintaedellytyksiä ja joilla siten tuetaan *osuus- ja yhteisötalouden* yleistä kehitystä.” (kursivointi J. P.)

Perinteisesti osuuskuntia on eroteltu niiden toiminnan perusteella, puhutaan tuottaja- tai kuluttajaosuuskunnista, maatalousosuuskunnista, työosuuskunnista ja niin edelleen. Osuuskunnat voivat kuitenkin, toimialasta riippumatta, erota toisistaan myös suhteessa osuuskunnan ulkopuoliseen yhteisöön ja yhteiskuntaan. Tällöin voidaan erottaa (Galera 2004):

- sosiologinen malli, jossa osuuskunnan toiminta yhdistyy laajemman yhteisön intresseihin
- jäsenten keskinäistä etua ajavat osuuskunnat
- sekamuodot, joissa yhdistyvät kaksi ensin mainittua
- ”puolijulkiset” eli valtion ohjauksen alla toimivat osuuskunnat.

Galera kuitenkin toteaa, että edellä mainitut mallit ovat enemmän heuristisia välineitä ja käytännössä osuuskunnat ovat useimmiten erilaisia sekamuotoja kaikista neljästä. On kuitenkin selvää, että osuuskunnat eroavat edellä esitetyllä tavalla toisistaan, ja usein taustalla on lainsäädäntöön ja hallintoon liittyvät tekijät. Esimerkiksi Ranskassa osuuskunnat on pitkään nähty lainsäädännön näkökulmasta jäsentensä keskinäisen edun organisaatioina, eikä laajemman yhteiskunnallisen

16 Virallisessa EU-käännöksessä käytetty termi, englanniksi Social Business Initiative.

17 Komission ilmoitus: http://ec.europa.eu/internal_market/social_business/docs/COM2011_682_en.pdf

Parlamentin päätöslauselma: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2012-0429+0+DOC+XML+Vo//FI>

18 Ks. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX:52004DC0018>

uudistamisen välineinä. Myös Saksassa osuuskunnat edustavat melko puhtaasti keskinäisen hyödyn mallia. Tämä luonnollisesti vaikuttaa paitsi yksittäisten osuuskuntien, myös koko osuustoimintaliikkeen asemaan ja merkitykseen yhteiskunnassa. (emt.) Suomessa lainsäädännöllinen kehitys on johtanut keskinäisen hyödyn korostumiseen, eikä nykyinen osuuskuntalaki juuri millään tavoin nosta esiin osuustoiminnan periaatteita tai sen yhteisöllisyyteen liittyvää potentiaalia ja historiaa.

Italia, Ranska, Portugali, Espanja ja Belgia edustavat Galeran mukaan sekamuotoa: niiden lainsäädännössä osuuskunnat tunnustetaan paitsi jäsenilleen taloudellista etua tuottavina organisaatioina, myös laajempaa sosiaalista tarkoitusta palvelevina yhteisöinä. Tästä lähtökohdasta käsin on helppo ymmärtää, että juuri näissä maissa yhteisötalous, yhteiskunnalliset yritykset ja sosiaaliset osuuskunnat on sisällytetty lainsäädännön piiriin. Tähän palataan myöhemmin.

”Puolijulkiset” osuuskunnat Galera liittyy entisiin sosialistisiin maihin, joissa osuuskuntien toiminnasta käytännössä vastasi valtio, ja siten ne eivät edustaneet sen paremmin jäsenten keskinäistä kuin paikallisyhteisöön suuntautuvaa mallia. Myös Kreikassa valtiolla on ollut merkittävä rooli osuustoiminnassa. Tästäkin lisää myöhemmin.

Lainsäädännön, verotuksen ynnä muiden sellaisten seikkojen osalta osuuskunnat eivät siis toimi samanlaisissa toimintaympäristöissä, ja kaikkialla ne eivät välttämättä poikkea (identiteetiltään ja toimintatavoiltaan) muista yrityksistä (Guinanne & Martínez-Rodríguez 2011). Kansalliset osuustoimintajärjestöt eivät ole olleet kovinkaan suopeita yhtenäisen osuuskuntia koskevan lainsäädännön pyrkimyksille. Ficin (2012) arvion mukaan syy voi olla se, että myös Kansainvälisen osuustoimintaliiton ja muiden yhteistyöjärjestöjen toiminta perustuu kansallisten järjestöjen työhön, mutta hän toteaa samalla, että kansainvälisen osuustoiminnan historiallisen ja kulttuurisen monimuotoisuuden ei pitäisi törmätä kansallisten säädösten kirjavuuteen.

Osuuskuntiin on eri tavoin aina liitetty yhteisen tai yhteisöllisen edun tavoite. Perinteisesti se on tarkoittanut osuuskunnan jäsenten keskinäistä etua tai hyötyä, jonka osuuskunnassa toimiminen mahdollistaa. Morin (2014) mukaan ensimmäiset yhteisölliset osuuskunnat syntyivät jo 1800-luvulla, kun perustettiin sähköosuuskuntia, maatalousosuuskuntia ja osuuskassoja. Ne palvelivat paikallisyhteisöjä tarkoitustaan ja jäsenkuntaansa laajemmin harjoittamalla liiketoimintaa alueellaan. Yhteinen (tai laajemmin yleinen) hyvä ei ollut niiden tarkoitus, vaikka ne toiminnallaan sitä tuotteidensa yleisyyden ja jaettavuuden kautta edistivätkin. 1900-luvun lopulla alkoi yhteisönsä etu asettua osuuskuntien tavoitteeksi aiempaa laajemmassa mielessä, tällöin yhteisöosuuskunnat (community cooperatives) ja sosiaaliset osuuskunnat tekivät tuloaan. Osuuskuntien jäsenkeskeisyys avautui

kohti laajempaa yhteisöä ja koko yhteiskuntaa, mikä tarkoitti, että niiden itsensä oli myös muututtava. Tämä on tarkoittanut osuuskuntien toimialojen monimuotoistumista sekä niin sanotun monitoimijamallin lisääntymistä osuuskuntien omistuksessa ja hallinnossa. (Borzaga & Spear 2004.)

SOSIAALISISTA OSUUSKUNNISTA EUROOPASSA

Sosiaalinen osuuskunta on sekä Kansainvälisen Osuustoimintaliiton että Euroopan unionin tunnustama yleisnimitys monitoimijaosuuskunnille (multistakeholder), joiden jäsenistöön kuuluu (kansallisesta lainsäädännöstä riippuen) palkattua henkilöstöä, vapaaehtoisia, palveluiden käyttäjiä ja heidän omaisiaan sekä sosiaalisesti vastuullisia sijoittajatahoja. Sosiaaliset osuuskunnat ovat erikoistuneet yleishyödyllisiin palveluihin tai toimintarajoitteisten tai syrjäytymisvaarassa olevien työintegraatioon. (Conaty 2014; CECOP – CICOPA 2016a; Pättiniemi 2001.)

Useissa Euroopan maissa on säädetty sosiaalisia osuuskuntia koskeva laki tai ne on sisällytetty olemassa olevaan lainsäädäntöön. Eri puolilla nimitykset hieman vaihtelevat: puhutaan sosiaalisista osuuskunnista, sosiaalisista solidaarisuusosuuskunnista, solidaarisuusosuuskunnista tai yhteisen edun osuuskunnista. Tässä tekstissä kaikista niistä käytetään yksinkertaisuuden vuoksi nimitystä sosiaalinen osuuskunta.

Vuonna 2011 kansainvälinen teollisuuden sekä käsi- ja taideteollisten alojen osuuskuntia ja ja sosiaalisia sekä palveluosuuskuntia edustava järjestö CECOP – CICOPA¹⁹ hyväksyi sosiaalisia osuuskuntia koskevat kansainväliset standardit. Vaikka sosiaaliset osuuskunnat perustuvat kansainvälisen osuustoimintaliikkeen ja sitä edustavan Kansainvälisen Osuustoimintaliiton (ICA) vuonna 1995 hyväksymille määrittelyille, periaatteille ja arvoille ja ne kunnioittavat Kansainvälisen työjärjestön (ILO) vuonna 2002 hyväksymää osuustoiminnan edistämistä koskevan suosituksen sisältöä, edustavat sosiaaliset osuuskunnat kuitenkin perinteisestä osuuskunnasta hieman poikkeavaa toimintatapaa.

¹⁹ Euroopan teollisuuden alan ja palveluosuuskuntien liitto (European confederation of industrial and service cooperatives) on perustettu 1979. Se on CICOPA:n alueellinen organisaatio, CICOPA puolestaan on Kansainvälisen Osuustoimintaliiton ICA:n Euroopan edustaja.

CECOP – CICOPA:n standardien mukaan:

- 1) Sosiaalisilla osuuskunnilla on tarkoin määritelty yhteisöllisen edun tehtävä. Perinteisistä osuuskunnista poiketen, yhteisöllinen tehtävä on ensisijainen, ja se tarkoittaa laajempaa kuin jäsenyhteisöä. Yhteisöllinen etu ja hyöty ei ole välineellistä, vaan sosiaalisten osuuskuntien olemassaolon syy.
- 2) Sosiaaliset osuuskunnat ovat vapaaehtoisuuteen perustuvia, itsenäisiä, ei valtiollisia organisaatioita. Vaikka sosiaaliset osuuskunnat toimivat kiinteässä yhteistyössä julkishallinnon kanssa, niiden tulee säilyttää itsenäinen päätöksenteko ja vapaaehtoisen jäsenyyden periaate toiminnassaan. Tämän vuoksi sosiaalisen osuuskunnan jäsenenä toimivien julkishallinnon edustajien osuus jäsenistössä tulee olla rajoitettu vähemmäksi kuin muiden jäsenten.
- 3) Monitoimijamallin mukainen jäsenistön kokoonpano. Yhteisöllisen edun toteuttaminen edellyttää myös laajaa toimijoiden joukkoa sosiaalisen osuuskunnan toiminnassa (työntekijät, edunsaajat, paikalliset viranomaiset, järjestöt jne.)
- 4) Työntekijöiden merkittävä rooli päätöksenteossa ja hallinnossa. Tämä tarkoittaa paitsi palvelutuotannossa toimivien osuuskuntien työntekijöitä, myös työvoiman integraatiota toteuttavien osuuskuntien työntekijöitä, jotka samalla ovat edunsaajia. Työntekijöiden osallistuminen päätöksentekoon mahdollistaa palveluiden ja tuotteiden kehittämiseen liittyvien innovaatioiden hyödyntämisen, parantaa työntekijöiden motivaatiota ylläpitää laadukkaita palveluita. Toiseksi työntekijöiden osallisuus päätöksenteossa toimii yhtäältä vastavoimana ja toisaalta täydentää palveluiden käyttäjien näkemyksiä. Kun asiaa katsotaan yrityksen liiketoiminnan kestävyuden kannalta, työntekijöiden merkittävä osuus (30–50 % koko henkilöstöstä) päätöksenteossa edistää integraatiota ja vähentää mahdollisuutta väärinkäytöksiin.
- 5) Voitonjaon rajoittaminen palvelee yhteisöllisen edun tehtävää. Rajoittamalla ylijäämän jakamista tai jakamisesta kokonaan luopumalla mahdollistetaan kertyvän ylijäämän käyttö osuuskunnan toiminnan kehittämiseen. Usein parempi ja hinnaltaan edullisempi palvelu tai tuote on käyttäjäasiakkaiden kannalta parempi vaihtoehto kuin suora voitonjako.

Italian esimerkki

Yhteiskunnallisten yritysten määrittelyt ja käytännölliset toteutukset niin Euroopassa kuin muuallakin ovat vahvasti liittyneet osuustoimintaliikkeen ja erityisesti Italian sosiaalisten osuuskuntien antamaan käytännön esimerkkiin. Italiassa ruohonjuuritasolta lähtenyt omaisten ja osallisten toiminnan kautta kehittyi merkityksellinen sosiaalisten osuuskuntien toimintamalli, joka sai lain suojan vuonna 1991.²⁰

²⁰ Italian esimerkistä tarkemmin Pirkkalainen, J. 2016.

Kiinnostus sosiaalisia osuuskuntia kohtaan on lisääntynyt viime vuosikymmenten aikana eri puolilla, ja etenkin Euroopassa Italian sosiaaliset osuuskunnat nostetaan esimerkiksi, kun etsitään ratkaisuja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden lisäämiseen, käyttäjälähtöisten palveluiden toteutukseen, toimintarajoitteisten työllistämiseen ja paikallisten talouksien vahvistamiseen.

1970-luvulla Italian kansantalous oli kroonisesti alijäämäinen, työttömyysluvut kasvoivat, poliittinen ilmapiiri oli jännittynyt, ja perinteiset kolmannen sektorin toimijat kriittisen arvioinnin kohteena. Sosiaalipalveluiden osalta valtion merkitys oli pieni, joten kirkon, poliittisten järjestöjen sekä perheen merkitys oli keskeinen tuen tarpeessa olevien auttamisessa.

Italian sosiaalisten osuuskuntien synty liitetään vahvasti 1970-luvun lopulla toteutettuun psykiatrisen sairaanhoidon reformiin. Tämä tarkoitti laitospaikoista luopumista ja uusien toimintamallien syntymistä. Mielenterveyden ongelmista kärsiviä ei enää sijoitettu sairaaloihin, vaan ryhdyttiin luomaan sairastuneiden omien yhteisöjen varaan perustuvia toimintakeskuksia. (Pirkkalainen 2016.)

1980-luvun kuluessa osuuskunnat kehittyivät erikoistuneemmiksi ja ammatillisemmiksi. Se oli keino selviytyä vähentyvän rahoituksen ja lisääntyvien tarpeiden ristipaineessa. Kehittämällä sisäistä toimintaansa ne pyrkivät sopeutumaan joskus keskenään ristiriitaisiin ulkoisiin vaatimuksiin ja vuosikymmenen kuluessa ne vakiinnuttivat asemansa julkisten palveluiden tuottajina osana kolmatta sektoria.

Eroittuakseen perinteisistä osuuskunnista, joiden pääasiallinen tavoite oli jäsentensä eduista huolehtiminen, nämä uudet osuuskunnat alkoivat kutsua itseään sosiaalisiksi solidaarisuusosuuskunniksi. Tällä haluttiin korostaa niiden jäsenkuntaa laajempaa yhteisen hyvän tuottamisen tavoitetta. (Borzaga ym. 2014.)

Jo alkuvaiheessa sosiaaliset osuuskunnat jakautuivat kahdelle toimialalle: 1) sosiaalipalveluiden tuotantoon ja 2) toimintarajoitteisten henkilöiden työllisyyden hoitoon. Sosiaalipalveluita (nykyisin A-tyyppin osuuskunnat) tarjoavat osuuskunnat tuottivat muun muassa erilaisia tuetun asumisen palveluita, kun taas työttömyyden hoitoon keskittyneet osuuskunnat (nykyisin B-tyyppin osuuskunnat) pyrkivät luomaan toimintarajoitteisille pysyviä työpaikkoja. Osuuskuntia perustivat sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset yhdessä omaisten ja muiden kiinnostuneiden kanssa. Ensimmäiset sosiaaliset osuuskunnat syntyivät siis vahvasti ruohonjuuritason aloitteesta, ne suuntautuivat paikallisyhteisöjä kohden, ja ne rakentuivat usein monitoimijamallin mukaisesti.

Sosiaaliset osuuskunnat tunnustettiin Italian lainsäädännössä vuonna 1991 (Laki 381/1991). Ne määritellään jäsentensä omistamiksi sosiaalista arvoa tuottaviksi organisaatioiksi, joiden tarkoituksena on palvella yhteisön yleistä etua tukemalla

henkilökohtaista kehitystä ja integroimalla henkilöitä yhteiskuntaan tarjoamalla sosiaali- ja hyvinvointipalveluita sekä erilaisia toimintarajoitteisten henkilöiden työllistymistä tukevia toimia. Laissa eroteltiin edellä mainitut osuuskuntatyypit, tosin käytännössä monet niistä ovat sekamuotoja (Borzaga ym. 2014).

Vuoden 2011 tilastotiedon mukaan sosiaalisia osuuskuntia oli yli 11 000 ja suurin osa niistä toimi seuraavilla toimialoilla:

- sosiaalipalvelut ja väestönsuojelu (civil protection) 40 %
- taloudellinen kehitys ja sosiaalinen koheesio (sisältää B-tyyppin osuuskunnat) 32 %
- terveyspalvelut 11 %
- koulutus ja tutkimus 8 %

Sosiaaliset osuuskunnat myös osallistuivat kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevien elinolojen kohentamiseen kytkeytyviin projekteihin ja arviointeihin. (Chirico ym. 2014.) Enemmistö (noin 6 500) sosiaalisista osuuskunnista toimi sosiaalipalveluiden tuottajina (A-tyyppi) ja noin 4 500 B-tyyppin työllistävinä osuuskuntina. Loput olivat joko sekamuotoja tai osuuskuntakonsortioita. Noin 20 prosenttia nykyisin toimivista sosiaalisista osuuskunnista on perustettu ennen vuotta 1991.

Tällä hetkellä sosiaaliset osuuskunnat vastaavat tarpeisiin, joihin valtio ei kykene tai halua vastata yhtäältä korkeiden kustannusten ja toisaalta julkisen sektorin rakenteellisten ja hallinnollisten jäykkyyksien vuoksi. Erityisesti tämä koskee vammais-, mielenterveys- ja vanhuspalveluita. Sosiaaliset osuuskunnat ovat olennainen osa Italian hyvinvointipalveluiden järjestelmää²¹. (Borzaga & Fazzi 2014; Chirico ym. 2014; Pirkkalainen 2016.)

Vuonna 2016 Italiassa on tehty kolmatta sektoria koskevia lainsäädännöllisiä uudistuksia. Sosiaaliset osuuskunnat ja niiden muodostamat konsortiot ovat saaneet yhteiskunnallisen yrityksen statuksen.²² Se mahdollistaa niille yleishyödyllisten tavoitteiden toteuttamisen aiempaa laajemmin. Uusia rahoitusmalleja (sosiaalinen rahoitus) muotoillaan helpottamaan yhteiskunnallisten yritysten perustamista ja kehittämistä. Myös kiinteän omaisuuden ja kiinteistöjen luovuttamista sosiaalisten osuuskuntien ja yhteiskunnallisten yritysten sekä muiden kolmannen sektorin toimijoiden hoidettavaksi on helpotettu. Mikä tahansa käyttämättä oleva julkinen

²¹ Osuuskunnat ovat Italian perustuslain tunnustamia ja ne ovat olleet erityisasemassa mm. julkisen tuen suhteen. Ks. Fici 2012 ja Meira 2014: Eu-tuomioistuimen päätös Italian veroviranomaisen valituksesta aiheeseen liittyen.

²² Laki yhteiskunnallisista yrityksistä 155/2006 laajentaa yhteiskunnallisen yrityksen osuuskuntia laajemmaksi. Uudistuksen vaikutukset ovat vielä osin epävarmoja, mutta sosiaalisten osuuskuntien keskusjärjestö Federsolidarietà arvelee kyseeseen tulevan mm. reilu kauppa, mikrolainoitus ym.

rakennus, omaisuus, joka on takavarikoitu järjestäytyneen rikollisuuden organisaatioilta²³, tai aluehallinnon omistuksessa olevat, kulttuurillisia tai ympäristöllisiä arvoja omaavat kohteet, joiden edelleen kehittäminen on mahdollista, voidaan luovuttaa kolmannen sektorin toimijan tai yhteiskunnallisen yrityksen hoidettavaksi, paikallisen yhteisön elvyttämiseksi ja kehittämiseksi. (CECOP-CICOPA 2016b; myös Galera 2016.) Lisäksi on käynnistetty uudennaisia yhteissuunniteluun (co-programming) perustuvia hankintakäytäntöjä, jotka tukevat paikallisten palveluntarjoajien ja julkishallinnon yhteistyötä (Pezzini 2016).

Ranska

Ranska on jo 1800-luvun alusta ollut yhteisö- ja solidaarisuustaloudesta käytävän keskustelun keskiössä. Mutta kyse ei ole ollut pelkästään (akateemisesta) keskustelusta, vaan yhteisötalous ja erityisesti osuustoiminta on aina liittynyt – paitsi kamppailuun toimeentulosta – myös kamppailuun vapauksista ja oikeuksista yhteiskunnallisissa murroksissa.

Ranskan suuren vallankumouksen (1789–1799) vapauden, veljeyden ja tasa-arvon ihanteet eivät kumouksen tyrskyissä toteutuneet kaikille syntyneen ensimmäisen tasavallan kansalaisille. Vuonna 1791 kansalliskokous laati sopimuksen (Décret d’Allard) – tosiasiallisesti kyse oli laista – jolla ammattikuntalaitos kiellettiin perustellen sitä yksilöiden vapaudella. Ammattikuntien kaltaisten yhteiskuntaa hajottavien yhteisöjen hävittäminen nähtiin välttämättömäksi – mitään välikäsiä valtion ja yksilön välillä ei pitänyt olla. Kun kirjanpainajat ja puusepät muutamaa vuotta myöhemmin ryhtyivät vaatimaan korkeampia palkkoja, laadittiin Le Chapelier -laki, joka lopullisesti kielsi ammattikuntien yhteenliittymät (työläisten organisoitumisen), samoin kuin compagnon-toimintamallin²⁴ ja lakot. Ainoastaan yksityiset yritykset sallittiin. Tämä pakotti niin osuuskunnat kuin muutkin työläisten organisoitumisen muodot toimimaan lainsuojattomina.

Ensimmäinen tasavalta päättyi Napoleon Bonaparten kaapattua vallan vuonna 1799, Ranska siirtyi tasavallasta ensimmäisen keisarikuntaan, joka puolestaan päättyi vuoden 1848 vallankumoukseen. Vallankumouksen jälkeinen toinen tasavalta (1848–1852) toteutti muun muassa kansalaisten vapauksiin liittyneitä uudistuksia, ja työläisten asema nousi keskeiseksi. Yleinen äänioikeus sallittiin,

23 Ks. esim. UNODC Open-ended Intergovernmental Working Group on Asset Recovery (2014) The Italian experience in the management, use and disposal of frozen, seized and confiscated assets. Saatavissa: https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/WorkingGroups/working-group2/2014-September-11-12/Combined_CacCosp-Wg2-2014-CRP3.pdf

24 Ammattikuntien koulutusjärjestelmä, joka osin ja uudistuneena elää Ranskassa edelleen.

se tosin koski vain 21 vuotta täyttäneitä miehiä. Työaika rajoitettiin kymmeneen tuntiin ja yhdistymis- ja painovapaus palautettiin (Seeberger 2014). Ensimmäiset yleisen äänioikeuden mukaiset vaalit pidettiin huhtikuussa 1848, ja Ranskaa ryhtyi johtamaan viisimiehininen komitea. Valtion johdolla perustettiin erityisiä työpajoja työttömien toimeentulon parantamiseksi. Nämä niin sanotut kansallistyöhuoneet toimivat eräänlaisina hätäaputoiden teettäjinä taloudellisen tilanteen paranemista odoteltaessa. Ne eivät kuitenkaan onnistuneet kovinkaan hyvin, ja väärinkäytösten ja (julkisten) töiden vähäisyyden vuoksi ne lakkautettiin nopeasti. Tästä eskaloituneet työläisten kapinat saivat lähes sisällissodan mittasuhteet.

Valtion toteuttamat työpajat eivät osoittautuneet toimiviksi, mutta ajatus valtion panoksesta työläisten aseman parantamiseksi säilyi. Valtio lupautui myöntämään lainaa (joko työläisten tai työnantajien ja työntekijöiden) keskinäisin sopimuksin perustettaville yhdistyksille. Yhdistyksille sallittiin myös oikeus osallistua ja jopa päättää julkisin varoin rahoitetuista hankkeista. Oikeus työhön toimi siis perusteena sallia työväen organisoitumiset työkunniksi. Samaan aikaan kansalliskokous valmisteli pitkään ja hartaasti yleisen kokoontumisvapauden sallimista. (Seeberg 2014; Demoustier & Rousseliere 2004.)

Myös Ranskan toinen tasavalta jäi lyhytikäiseksi. Louis-Napoléon Bonaparte valittiin presidentiksi joulukuussa 1848. Vuonna 1851 hän suoritti vallankaappauksen ja julisti itsensä elinikäiseksi presidentiksi ja vuotta myöhemmin keisariksi nimellä Napoleon III. Toisen keisarikunnan aikana parlamentin toimivaltaa kavennettiin, poliittinen oppositio tukahdutettiin ja kansalaisten vapauksia kavennettiin.

1870–1871 käydyssä Ranskan ja Preussin välisessä sodassa kärsitty tappio johti toisen keisarikunnan romahtamiseen ja kolmannen tasavallan syntyyn²⁵. Rauhanehtoihin kuului Pariisin miehitys, johon suuri osa sen asukkaista ja poliittinen vasemmisto kieltäytyivät alistumasta. Hallituksen joukkojen ei onnistunut kaataa vastarintaa ensi yrittämällä, ja Pariisiin muodostettiin oma hallintonsa. Tuotannon ylläpitämiseksi työnantajien hylkäämiä työpajoja vallattiin. Pariisin kommuuni kesti joitakin kuukausia keväällä 1871 ennen kuin Ranskan hallituksen joukot kaatoivat sen surmaten arviolta 30 000 ihmistä.

Kolmannen tasavallan alkuvuodet olivat epävakaita, monarkistien ja tasavallalaisten välinen kamppailu aiheutti useita (coup d’ état) vallankaappausuhkia. Teollistumisen myötä elintaso alkoi kasvaa ja myös työläiset alettiin nähdä uutena kuluttajien ryhmänä. Mutta esimerkiksi sosiaalivakuutusten kaltaisia orastavan hyvinvointivaltion tunnusmerkkejä Ranskassa ei nähty vielä pitkään aikaan.

25 Kolmas tasavalta kesti aina vuoteen 1940, jolloin Ranska miehitettiin ja perustettiin natsimyönteinen Vichyn hallitus.

Yhdistymisvapautta rajoittavaa lainsäädäntöä lievennettiin vuonna 1864. Täydellisen kiellon sijaan laki salli väliaikaiset yhteenliittymät työolojen parantamiseksi, mutta pysyviä työväen yhdistyksiä ei edelleenkään sallittu. Vuonna 1867 säädetty yleinen yrityksiä koskeva lainsäädäntö huomioi osuuskunnat vaihtuvan pääoman yrityksinä, mutta ei erikseen määritellyt niitä. Laki siis salli sekä vaihtuvan pääoman että vaihtuvan jäsenistön yrityksissä.

Kaksikymmentä vuotta myöhemmin, vuonna 1884, säädetty laki salli ammattiin ja työhön liittyvät yhdistykset. Ammattiyhdistysten voima kasvoi lain säätämisen jälkeen, ja sen myötä niiden poliittinen merkitys vahvistui. Vaikka laki ei osuuskuntia tunnustanutkaan, se ei tarkoittanut, ettei niitä olisi ollut toiminnassa. Osuuskunnat olivat suurimmaksi osaksi ammattiyhdistysaktiivien perustamia. Saadakseen lisää tunnettuutta parikymmentä osuuskuntaa liittoutui yhteen perustamalla osuuskuntien toimintaa tukevan yhdistyksen vuonna 1884²⁶. Seuraavana vuonna perustettiin Charles Giden johtama l'Ecole de Nîmes, joka toimi vuosikymmeniä ”osuustoiminta-ajattelun Mekkana” Ranskassa (LeScop 2016).

Jo keskiajalla sveitsiläisten maitotilallisten kehittämä fruitière²⁷-toiminta oli levinnyt 1800-luvulle tultaessa eri puolille Ranskaa. Fruitière tarkoitti maitotilallisten yhteenliittymää, jossa useampi tila yhdisti voimansa keräämällä maitoa ja valmistamalla siitä juustoa. Kukin tila osallistui kykyjensä ja varojensa mukaisesti. Kypsyneen juuston jakaminen perustui kunkin tilan tuottaman maidon määrään: eniten maitoa tuottanut oli velkoja suhteessa muihin ja sai siten periä seuraavasta juustoerästä osuutensa. Suullisiin sopimuksiin perustuva perinteinen toimintamalli alkoi kuitenkin käydä riittämättömäksi, ja jonkinlaisia tilojen muodostamien yhteenliittymien keskinäisiä sääntöjä ryhdyttiin laatimaan. Kirjallisten sopimusten lainvoimaisuus nousi esiin, ja oli mietittävä, minkä lain alle nämä viljelijöiden sopimukset asetuvat. Ensimmäinen varsinaisesti osuuskuntia koskeva lainsäädäntö astui voimaan vuonna 1894 (XI), ja se mahdollisti maataloustuottajien yhdistysten yhdessä muodostamat osuuskassat ja soi perustettaville kassoille muun muassa veroetuja. Samana vuonna laki XVII toi osuuskunnat ensimmäistä kertaa myös asuntorakentamisen piiriin. (Seeberger 2014.)

Työosuuskuntia koskeva lainsäädäntö syntyi Ranskassa vuonna 1915, kun työosuuskunnat kirjattiin osaksi työlainsäädäntöä. Osuuskuntia sääteli siis tässä vaiheessa useampi laki, ja se herätti joissakin huolta osuustoiminnan periaatteiden unohtumisesta lainsäädännössä. Ehdotuksia lainsäädännön muuttamiseksi tehtiin läpi 1920- ja 30-lukujen ilman tulosta. Miehitetyssä Ranskassakin valmistelemaa työtä tehtiin, mutta vasta sodan jälkeen alettiin valmistella lakia, joka

26 Chambre consultative des associations ouvrières de production, josta myöhemmin muodostui nykyinen työosuuskuntien keskusjärjestö Confédération Générale des Scop, CGSCOP.

27 Sana tarkoittaa kypsymistä.

olisi selkeä ja joustava ja mahdollistaisi osuustoimintaliikkeen osallisuuden sodan jälkeisen talouden rakentamisessa. Lakiluonnos hyväksyttiin liki yksimielisesti vuonna 1947. Laki on edelleen voimassa, joskin luonnollisesti täydennettynä ja päivitettyinä.

Lain mukaan osuuskuntien tarkoituksena on ”jäsenien yhteiseksi eduksi ja yhteisin ponnistuksin alentaa ostettavien ja myytävien tuotteiden ja palveluiden hintoja ottamalla haltuun yrittäjien ja muiden välikäsien rooli, joiden palkkiot muussa tapauksessa nostaisivat ostohintoja” ja ”parantaa jäsenille tarjottavien tai markkinoille valmistamiensa tuotteiden laatua” kaikilla mahdollisilla toimialoilla (Seeberger 2014).

Osuustoimintaliikkeen kannalta oli olennaista, että lakiin myös kirjattiin osuustoimintaliikkeen periaatteita avoimesta jäsenyydestä, demokraattisesta hallinnosta, federatiivisesta rakenteesta ja niin edelleen. Vuonna 1983 tehty muutos eritteli kaupalliset osuuskunnat (työ- ja liikenneosuuskunnat sekä osuuspankit). Työosuuskuntien osalta jäsenyys rajoitettiin koskemaan ainoastaan henkilöitä, jotka olivat rekisteröityneet käsityöläisten/ammattikunnan rekisteriin tai sellaisiin yhteisöihin, jotka harjoittivat samankaltaista tai niihin liittyviä toimintoja ja joissa oli vähemmän kuin 50 työntekijää. Mikäli jäsen menetti asemansa rekisterissä, hänen oli erottava osuuskunnasta. Tämä vaikeutti osuuskuntien toiminnan laajenemista ja toisaalta suuntasi käsityöläisiä mikroyrittäjiksi tai itsensä työllistäjiksi. (emt.)

Osuuskuntaliikkeen toimijat olivat hyvin kriittisiä edellä mainittujen lakimuutoksen suhteen, koska ne nähtiin ideologisesti motivoituiksi. Keskeinen huoli oli osuustoiminnan keskinäisyyden ja voitonjaon rajoittamiseen liittyvien periaatteiden katoaminen lainsäädännöstä markkinoiden vapauttamiseen tähtäävän poliittikan voimistuessa. (Naett 2015.)

Yksi perinteisten pienten ja keskisuurten yritysten suurimmista ongelmakohtista on sukupolvenvaihdokset. Yritystoiminta saattaa päättyä omistajan eläköitymisen vuoksi, vaikka yrityksen toiminta olisikin kannattavaa. Ranskan lainsäädäntö tukee neuvotteluteitse tapahtuvaa yrityksen haltuunottoa ja omistuksen vaihtoa (worker buyout). Vuosien 2002–2012 välisenä aikana 131 yritystä muutettiin työsosiuksunniksi, ja siten säilytettiin 2 621 työpaikkaa. Taluskriisin synkimpiä vuosina vuotuisissa määrissä oli yli kolmanneksen nousu. Valtion tuki worker buyoutien kautta tapahtuville yritysostoille pitää sisällään muun muassa vapautuksen sosiaaliturvamaksuista ensimmäisen vuoden osalta.

Osuuskuntien keskusjärjestöt ja liitot tukevat työntekijöiden toimintaa tekemällä yrityksestä arviointeja (kannattavuus ym.), antamalla lakineuvontaa ja avustamalla tarjousten tekemisessä. Kolmasosa työosuuskuntien keskusliitolle (Confédération générale des Scop, CGSCOP) osuuskuntien antamista avustuksista

menee worker buyoutien tarvitsemaan rahoitukseen takuina ja avustuksina. Muita institutionaalisia sijoittajia ovat muun muassa Socoden, Scopinvest ja Scop par le Crédit Coopératif (LesScop 2016).

Sosiaaliset osuuskunnat Ranskassa

Osuuskunnat ovat merkittävä taloudellinen tekijä Ranskassa – osuuskuntia on kaiken kaikkiaan noin 23 000 ja niissä jäseniä 24,4 miljoonaa. Osuuskunnat toimivat kaikilla toimialoilla: maataloudessa, käsi- ja taideteollisuudessa, pankkitoiminnassa, asuntotuotannossa, liikenteessä, koulutuksessa, ammattikalastuksessa ja niin edelleen. Maataloudessa niillä on 40 prosentin, vähittäispankkitoiminnassa 60 prosentin ja vähittäiskaupassa 30 prosentin markkinaosuus. (Naett 2015.)

Vuonna 2002 Ranskassa uudistettiin osuuskuntia säätelevää lainsäädäntöä siten, että osuuskuntalakiin sisällytettiin sosiaaliset osuuskunnat (société coopérative d'intérêt collectif, Scic). Sosiaaliset osuuskunnat ovat monitoimijamallin mukaisia osuuskuntia, joiden toiminta perustuu joko maantieteellisen alueen, ammatin tai tietyn sosiaalisen ryhmän tavoitteiden ja tarpeiden tyydyttämiseen. Osuustoiminnan periaatteiden mukaisesti ne noudattavat demokraattista hallintoa ja voitonjaon rajoituksia toiminnassaan. Sosiaalisia osuuskuntia on tällä hetkellä 557. Sosiaalisten osuuskuntien toimialaa ei ole rajoitettu.

Sosiaaliset osuuskunnat voivat rekisteröityä Ranskan yrityslainsäädännön mukaisesti kolmen tyyppiseksi rajoitetun vastuun yrityksiä.²⁸ Yhtiömuodoissa on jonkin verran eroa minimipääoman vaatimuksen ja jäsenten määrän suhteen. (LesSCIC 2016.)

Monitoimijamallin mukaisesti jäsenistöön tulee kuulua työntekijöitä (tai esim. maataloustuottajia, käsityöläisiä), palveluiden käyttäjiä tai niistä hyötyviä (asiakkaat, hankkijat, vapaaehtoiset) sekä liiketoimintaan liittyvät jäsenet (rahoittajat, yksityiset yritykset ym.). Paikalliset ja alueelliset viranomaiset ja niiden yhtymät voivat omistaa enintään 20 prosenttia osuuskunnan pääomasta. (LesSCIC 2016.)

Sosiaalisten osuuskuntien tarkoituksena on tuottaa sosiaalisesti ja yhteiskunnallisesti hyödyllisiä tuotteita tai palveluita. Osuuskunnat voivat myydä tuotteitaan ja palveluitaan myös muille kuin jäsenilleen. Sosiaalisia osuuskuntia verotetaan samoin kuin muitakin yrityksiä, ainoastaan pakolliseen rahastoon sijoitettu ylijäämä (vähintään 57,5 prosenttia kokonaisvoitosta) vapautetaan yritysverosta. Mikäli osuuskunta lakkautetaan, rahastoitua pääomaa ei voida jakaa jäsenille, vaan se

²⁸ Société anonyme (SA), société par actions simplifiées (SAS) ou société à responsabilité limitée (SARL).

on siirrettävä jonkin muun sosiaalista tavoitetta palvelevan juridisen henkilön pääomaan.

Verotus lienee yksi keskeisistä tekijöistä, jonka vuoksi yhteiskunnallisen yrittäjyys kanavoituu Ranskassa usein yhdistys- ja järjestötoiminnaksi, joita koskeva verotus paremmin huomioi niiden sosiaalisen tavoitteen ja tarkoituksen. Vuoden 2012 tietojen mukaan suurin osa (76 prosenttia) sosiaalisista osuuskunnista työllisti vähemmän kuin kymmenen työntekijää. Edellisen vuoden keskiarvo oli 13,6 työntekijää, joskin suurin osuuskunnista työllisti 304 työntekijää. Vuonna 2011 sosiaalisten osuuskuntien yhteenlaskettu liikevaihto oli 118 miljoonaa euroa, ja vuosien 2007–2011 välillä keskimääräinen liikevaihto liki kaksinkertaistui. 28 prosenttia osuuskunnista ilmoitti vuotuisesti liikevaihdokseen yli 500 000 euroa.

Ranskassa sosiaaliset osuuskunnat ovat hyvin samankaltaisia perinteisten työosuuskuntien kanssa, eikä niille ole – toisin kuin muissa maissa – asetettu mitään tarkoin rajattua tiettyä sosiaalista tehtävää. (Andruszkiewicz ym. 2014.)

Vuonna 2014 Ranskan parlamentti hyväksyi yhteisö- ja solidaarisuustaloutta koskevan lain. Lain valmistelu vaati laajaa yhteistyötä kaikilta hallinnon aloilta, ja sen valmisteluun osallistuivat kaikki sektorit puolustushallintoa lukuun ottamatta. Vaikka lain tarkoitus on laajentaa yhteisötalouden toimijoiden joukkoa siihen perinteisesti mukaan kuuluvien (osuuskunnat, yhdistykset, keskinäiset yhtiöt) lisäksi koskemaan muita organisaatiomuotoja, merkittävä osa, liki kolmannes, laista käsittelee osuuskuntia. Sen lisäksi, että lakiin on kirjattu lukuisia osuuskuntia koskevia säädöksiä, siinä myös luodaan uusi osuuskuntamuoto eli asukasosuuskunnat. Lain mukaan asukkailla on mahdollisuus asukasosuuskunnan kautta ostaa ja hallinnoida asuntoja, joissa he asuvat. Säädos on tarkoitettu helpottamaan asuntopulaa. (Naett 2015.)

Laki ei siis kuitenkaan rajaa pois mitään yritys- tai organisaatiomuotoa; keskeistä on ennen kaikkea sosiaalista hyötyä tuottava liiketoimintamalli. Olennaista ei siis ole yritysmuoto, vaan toiminnan tavoite. Jotta yritystä voi kutsua lain määrittämisen mukaan sosiaalista hyötyä tuottavaksi, sen on täytettävä tiettyjä ehtoja (Andruszkiewicz ym. 2014):

- yrityksellä on oltava muu kuin pelkästään voitonjaon tavoite
- yrityksessä noudatetaan demokraattista päätöksentekotapaa (kirjattava sääntöihin, päätöksenteon avoimuus kuvattava, osallistumisoikeus ei perustu pelkästään taloudelliseen panokseen (osuus) ja/tai omistajuuteen)
- suurin osa ylijäämästä käytetään toiminnan ylläpitämiseen ja kehittämiseen
- yrityksellä on oltava vararahasto, jonka pääomaa ei voida jakaa yrityksen omistajille.

Laissa yhteisö- ja solidaarisuutalouden muodoiksi on erikseen kirjattu osuuskunnat, keskinäiset yhtiöt (mukaan lukien keskinäiset vakuutusyhtiöt), säätiöt, yhdistykset ja régiet (julkisessa omistuksessa olevat yhtiöt tai liikelaitokset). Lisäksi mikä tahansa yritysmuoto voi rekisteröityä lain tarkoittamaksi sosiaalista hyötyä tuottavaksi yritykseksi, jos se täyttää edellä luetellut ehdot ja on sosiaalisesti hyödyllinen muun muassa

- tukemalla taloudellisen tai sosiaalisen asemansa vuoksi tai henkilökohtaisista syistä haavoittuvassa asemassa olevia henkilöitä (nämä voivat olla asiakkaita, jäseniä, työntekijöitä, palveluiden käyttäjiä)
- toteuttamalla sosiaalisen syrjäytymisen ja epätasa-arvon (taloudellinen, sosiaalinen, kulttuurinen, koulutuksellinen, terveydenhuoltoon liittyvä) vähentämiseen tai yhteisön koheesion lisäämisen tähtäävää toimintaa
- osallistumalla kestäväan kehitykseen edistämiseen taloudellisin, sosiaalisin tai ympäristöön liittyvillä aloilla, myös energian siirtoon ja kansainväliseen solidaarisuuteen liittyen.

Viime mainittu kohta edellyttää kahden edellisen täyttymistä.

Espanja

Yhteisötaloudella (ja sen sisällä osuuskunnilla) on ollut suuri merkitys Espanjan taloudessa. Jo 1800-luvulla perustettiin ensimmäiset keskinäiset yhdistykset (sociedades de socorro mutuo) huolehtimaan jäsenistään sairauden tai työttömyyden koetellessa. (Capdevila, Alvarez, Chaves & Fajardo Gracia 2014.)

Useimmista muista Euroopan valtioista poiketen Espanjassa yrityksen perustamisen mahdollistava lainsäädäntö kehittyi hyvin varhaisessa vaiheessa, jo ennen muita kansalaisoikeuksia. Vuonna 1829 kuningas Ferdinand VII hyväksyi asiaa koskevan lain. Espanjalaisilla oli siis mielenkiintoinen sopimusoikeudellinen tilanne: ennen yleistä kokoontumis-, yhdistymis- ja sananvapautta heidän oli mahdollista perustaa yritys ilman kuninkaan tai hallituksen lupaa, pelkästään rekisteröimällä. Osuuskuntia ei tässä yhteydessä erotettu muista yritysmuodoista, eikä se myöskään ollut osuuskuntien omissa intresseissä. Päinvastoin, voidaan sanoa, että ne halusivat nimenomaan tasavertaisen juridisen aseman, joka mahdollisti jäsenille kokoontumis- ja yhdistymisvapauden ilman poliisivalvontaa. (Guinane & Martínez-Rodríguez 2011.)

Yhteiskunnallisten myllerrysten keskellä myös lainsäädäntö muokkaantui. Poliittisen ilmapiirin vapautumisen myötä taloudellisen toiminnan liberalisointi lisääntyi. Vuonna 1869 säädettyssä laissa huomioidaan osuuskunnat ensimmäisen kerran, ja

liberaalimpien poliittisten näkemysten mukaan ne olivat keino parantaa työläisten asemaa. Laki ei kuitenkaan määritellyt osuuskuntia erikseen, eikä millään tavoin huomioinut osuuskuntien erityisyyttä. (emt.)

1800-luvun loppupuolella tapahtui käänne konservatiivisempaan suuntaan ja työväen taloudellisia ja ammatillisia yhteenliittymiä rajoitettiin tai kiellettiin kokonaan. Samaan aikaan kehittyi liike, jota kutsuttiin nimellä neo-gremialismo. Sen tavoitteena oli palauttaa vanha ammattikuntalaitos uudessa muodossa työnantajien ja työntekijöiden muodostamien liittojen kautta. Vuonna 1887 säädetyn lain, joka oli voimassa aina vuoteen 1964, mukaan osuuskuntien perustaminen oli mahdollista näiden liittojen sisällä. Näitä kutsuttiin nimellä sociedad civil. Voidaan sanoa, että osuuskunnat pakotettiin lain avulla ”yhteiskunnan kaikkein konservatiivisempien elementtien välineeksi.” (Guinane & Martínez-Rodríguez 2011: 81).

Uusi vaihe Espanjan osuustoiminnan historiassa käynnistyi, kun säädettiin laki Maaseudun syndikaateista vuonna 1906. Lain mukaan maaseudulla toimivat ”yhteistoiminnalliset instituutiot”, jotka valitsivat yritysmuodokseen uuden syndikaattimuodon, olivat oikeutettuja verohelpotuksiin ja saivat juridisen henkilön aseman. Laki sisälsi jäsenten (perus)oikeudet ja useita toimintaa sääteleviä määräyksiä. Se myös mahdollisti yksinkertaisemman hyväksymis- ja laillistamisprosessin perustettaville yrityksille. Laki edesauttoi maatalouden piirissä toimivien osuuskuntien ja erityisesti osuuskassojen (Cajas Rurales) kehittymistä. Mutta muut kuin maaseudun osuuskunnat säilyivät edelleen vanhan lainsäädännön alla. (emt.) Samalla kun laki helpotti maaseudun osuuskuntien perustamista ja toimintaa, se loi käsitteellistä sekavuutta tuomalla uuden yritysmuodon lainsäädäntöön.

Vasta vuonna 1931 osuuskuntaa koskeva lainsäädäntö määritteli osuuskunnan selkeästi omaksi yritysmuodokseen. Lain sisältö ja henki noudatti Roschdalen pioneerien²⁹ periaatteita: osuuskunta on yksityisten tai juridisten henkilöiden yhteenliittymä, joka ei tavoittele voittoa, vaan yhteistoiminnan kautta jäsentensä sosiaalisten ja taloudellisten olojen kohentumista. Laissa säädettiin ylijäämän jaosta, demokraattisesta hallinnosta, kirjanpitovelvoitteesta jne. Lain merkitys jäi kuitenkin yleisesti ottaen vähäiseksi, kun sisällissota syttyi vuonna 1936. (emt.)

Sisällissodan päättymisen jälkeen Francon falangistihallinto sääti uuden osuuskuntia koskevan lain, joka astui voimaan 1942. Samana vuonna hajotettiin vuonna 1928 perustettu kansallinen osuustoimintaliitto, joka toimi myös Espanjan edustajana Kansainvälisessä Osuustoimintaliitossa (ICA). Poliittisten pakolaisten lisäksi myös monet osuustoiminta-aktiivit pakenivat maasta teloitusten ja vankilatuomioiden pelossa. Osuustoiminnan poliittinen luonne muuttui. Toimialoitain ja

29 Ks. esim. Moilanen ym. 2014.

alueellisesti järjestäytyneet osuuskuntien yhteenliittymät kiellettiin lailla, ja niiden varallisuus hävitettiin. Valtiojohtoinen liitto perustettiin heti vuonna 1942 uuden lain myötä. Vaikka osuustoimintaliike menetti poliittista voimaansa ja jäsendemokratiaan perustuvan toimintamallinsa, osuuskuntien määrä kuitenkin kasvoi myös Francon hallinnon aikana.

Sisällissodan jälkeen taloudellinen, poliittinen ja sosiaalinen tilanne oli katastrofaalinen: vuosien 1939 ja 1945 välillä 200 000 espanjalaista kuoli nälkään ja sen lisäksi 50 000 poliittisten vainojen vuoksi. Teollisen tuotannon osalta saavutettiin sisällissotaa edeltävä taso vasta vuonna 1950, maataloustuotannon osalta liki kymmenen vuotta myöhemmin. Francon hallinto myös pahensi ongelmia alueellisesti: esimerkiksi Almeriassa³⁰ maataloustuotannon kehittämiseksi toteutetut muutokset, muun muassa pohjaveden hallitsematon käyttö kastelujärjestelmissä, olivat sekä ekologisesti että sosiaalisesti kestäättömiä. Osuuskuntien kehittämisen kautta tilanne alkoi 1960-luvulta lähtien muuttua suotuisampaan suuntaan.

Espanjan Francon jälkeen muokattu perustuslaki vuodelta 1978 tunnustaa osuuskunnat ja edellyttää viranomaisilta ja lainsäätäjiltä osuuskuntien huomioimista.³¹ Vuonna 1999 säädettiin uusi valtakunnallinen osuuskuntalaki. Tämän lisäksi itsehallintoalueilla on omaa lainsäädäntöään myös osuuskuntia koskien. (Juliá Igual ym. 2015; Alguacil Marí 2013)

Espanjalaisen osuustoimintaliikkeen maailmanlaajuisesti tunnetuin nimi on varmasti osuuskuntajätti Mondragon, joka syntyi Espanjan baskialueella sijaitsevassa Mondragonin kylässä. José María Arizmendiarrieta oli katolinen pappi, jonka 1947 käynnistämästä ammatillisesta koulutushankkeesta kasvoi vuosikymmenten saatossa nykyinen osuuskuntakonserni. (esim. Moilanen ym. 2014).

Myös muualla Espanjassa osuuskuntien muodostamisella on ollut monin tavoin kauaskantoista merkitystä. Jo edellä mainittu Almería oli vielä 1950-luvulla Espanjan köyhimpiä alueita, jonka maataloustuotteet kaupattiin välikäsien kautta alihintaan, mikä jätti alueen pienviljelijät ponnistuksistaan huolimatta köyhyyteen. Vaikka Francon hallinto ei osuuskuntia hyväksynyt, alkoi alueella syntyä viljelijöiden osuuskuntia, jotka pikkuhiljaa kehittivät falangistihallinnon tehostetun tuotannon aikaansaaman kuivuuden tuottamiin ongelmiin uusia ratkaisuita. Francon hallinnon kaatumisen jälkeen osuuskuntien toiminta jatkui ja kehittyi edelleen. Tällä hetkellä alue on suurin hedelmien ja vihannesten tuottaja-alue Espanjassa (51 prosenttia kokonaistuotannosta). (Giagnocavo ym. 2012.)

30 Alue Andalusian itsehallintoalueella eteläisessä Espanjassa.

31 Espanjan perustuslaki: <http://www.parliament.am/library/sahmanadrutyunner/ispania.pdf>

Sosiaaliset osuuskunnat Espanjassa

Espanjassa keskustelu ja käytännön suunnittelu sosiaalisesti kestävä talouden kehittämiseksi on keskittynyt yhteisötalouden käsitteen ympärille. Yhteiskunnalliset yritykset eivät ole mitenkään mainittavasti olleet esillä, eivätkä osuuskunnat tässä muodosta mitään poikkeusta huolimatta vuoden 1999 osuuskuntalaista. (Capdevila, Alvarez, Chaves & Fajardo Gracia 2014.) Vaikka Espanja esitetään usein maana, jossa on sosiaalisia osuuskuntia koskeva laki, tämä ei siis täysin pidä paikkaansa. Sosiaaliset osuuskunnat (cooperativa de iniciativa social)³² nimetään yleisessä osuuskuntalaissa (27/1999), mutta mikä tahansa osuuskunta (tuottaja-, kuluttaja- tai työosuuskunta) voi toimia sosiaalisena osuuskuntana tietyin ehdoin.

Sosiaalisen osuuskunnan perustamiseen liittyvät lakisäateiset toimet eivät olennaisilta osin poikkea minkä tahansa muun osuuskunnan perustamisesta. Perustamisasiakirjoihin on ainoastaan selkeästi määriteltävä yrityksen tarkoitus, ja sen rekisteröinnin on tapahduttava joko valtiollisen tai itsehallintoalueen erityisesti sosiaalisten osuuskuntien rekisteröintiin sertifioitun viranomaisen toimesta.

Jotta rekisteröityminen sosiaalisesti osuuskunnaksi olisi mahdollista, osuuskunnan on joko tuotettava erilaisia sosiaalisen tuen palveluita (terveyspalvelut, koulutus ja niin edelleen) tai sen on tuotettava työmarkkinoilta syrjäytymisvaarassa oleville työllistymispalveluita (työmarkkinoille integrointi). Lähtökohdiltaan lain määritelmä sosiaalisista osuuskunnista muistuttaa Italian vuoden 1991 lain määrittelyä kahden tyyppisistä osuuskunnista: palveluita tuottavat A-tyypin ja työvoimaa integroivat B-tyypin osuuskunnat.³³ Espanjalainen tulkinta sosiaalisen tuen tuottamisesta sosiaalisten osuuskuntien kautta poikkeaa kuitenkin huomattavasti italialaisesta versiosta. Lain tarkentavissa kohdissa lähtökohta on palveluiden sisällön määrittely, ei niiden tuottajan tai niitä käyttävien määrittely. Käytännössä se tarkoittaa hyvin yleistä luetteloa niistä toimialoista, joilla sosiaaliset osuuskunnat voivat toimia (käytännössä millä alalla tahansa), eikä se mahdollista sosiaalisen osuuskunnan erityisluonteen määrittelyä. (Escuin Ibáñez 2015.)

Toisaalta työmarkkinoille integroiva osuuskunta ei juurikaan eroa perinteisestä työosuuskunnasta. Lain mukaan työosuuskunnan pääomasta suurin osa tulee olla työsuhteiden kautta palkattujen omistuksessa. Muiden kuin jäsenten tekemä vuosittainen työaika ei saa ylittää 15 prosenttia työsuhteisten jäsenten tekemästä työstä. Mikäli työosuuskunta haluaa tulla määritellyksi sosiaalisesti osuuskunnaksi, on sen otettava jäseneksi ja/tai työntekijäksi sosiaalisen syrjäytymisen riskissä olevia henkilöitä. Laki ei kuitenkaan millään tavoin määrittele sitä, kuinka suuren

32 Tässä käytetään selkeyden vuoksi käsitettä sosiaalinen osuuskunta; suora käännös olisi sosiaalisten aloitteiden osuuskunta.

33 Ks. luku Italia; tarkemmin Pirkkalainen 2016.

osan työsuhteisista tai jäsenistä tulee kuulua tähän ryhmään. (emt.)

Toinen lain asettama ehto liittyy voiton tavoitteluun. Mikäli osuuskunta haluaa sosiaalisen osuuskunnan statuksen, se ei voi jakaa kertynyttä ylijäämää jäsenilleen. Sen sijaan sosiaaliset osuuskunnat (tai mitkä tahansa voittoa tavoittelemattomat osuuskunnat) voivat rahastoida kertyneen ylijäämän käytettäväksi toiminnan kehittämiseen tai tappioiden kompensoimiseen. Lisäksi jäsenten osuuskunnalle myöntämälle lainalle maksettava korko ei voi ylittää lakisääteistä korkoa (legal interest rate). Laissa säädetään myös osuuskunnan hallituksessa työskentelystä (vapaaehtoisuus, ilman korvausta) sekä osuuskunnassa työskentelevien palkkakatosta (ei saa ylittää toimialan keskipalkkoja enempää kuin 150 %). Voiton tavoitteleminen tai ylijäämän jakaminen ei ole kuitenkaan millään tavoin kiellettyä muilta kuin sosiaalisilta osuuskunnilta. Mielenkiintoista onkin, että mikä tahansa osuuskunta voi tuottaa edellä mainittuja sosiaalisen tuen ja työintegraation palveluita, mutta ilman sosiaalisen osuuskunnan luokitusta. (Escuin Ibáñez 2015.)

Kun sosiaaliset osuuskunnat osallistuvat julkisten palveluiden tuotantoon, niiden kumppaneina toimii julkinen organisaatio tai viranomainen. Osuuskuntalaki ei mitenkään selkeästi määrittele viranomaisten asemaa sosiaalisten osuuskuntien hallinnossa. Ne voivat toimia joko yhteistyökumppaneina ilman päätösvaltaa tai osuuskunnan kokous voi määritellä niiden aseman toisin. (Alguacil Marí 2013.)

Vapaaehtoisten asema osuuskunnissa on lainsäädännön näkökulmasta sekava. Osuuskuntalaki ei määrittele vapaaehtoistoimintaa sosiaalisissa osuuskunnissa, toisin kuin esimerkiksi Italian lainsäädännössä on tehty. Vapaaehtoistoimintaa säätelee erillinen laki (6/1996), joka määrittelee sen yksityishenkilön altruismiin ja epäitsekkyyteen perustuvaksi vapaaehtoiseksi toiminnaksi, johon ei liity taloudellisia sopimuksia tai työsuhdetta. Tästä näkökulmasta katsoen vapaaehtoisten jäsenyys sosiaalisissa osuuskunnissa ei ole mahdollista. (emt.)

Myös verotuksessa sosiaalisia osuuskuntia kohdellaan samoin kuin mitä tahansa osuuskuntaa tai yritystä³⁴. Niihin ei siis sovelleta voittoa tavoittelemattomien yhteisöjen verotukseen sovellettavaa lakia (49/2002), joka mahdollistaa yhdistyksille ja säätiöille verotuksen liittyviä etuja. Edellä mainittu laki erottaa verotuksellisesti osuuskunnat kolmeen ryhmään: suojattuihin, erityissuojattuihin ja tavallisiin osuuskuntiin³⁵.

Mikäli osuuskunta noudattaa lain määrittelemiä ehtoja rahastoinnista, ylijäämän jakamisesta ja niin edelleen, se on fiskaalisesti suojattu osuuskunta, jonka tuloverotus on kaikkein alhaisimmassa veroluokassa. Erityissuojatut osuuskunnat voivat

34 Laki 20/1990.

35 Verotuksesta ks. tarkemmin esim. Salazar Terreros ym. 2009.

lain mukaan olla tietyn tyyppisiä työosuuskuntia, maatalous- ja kalastusosuuskuntia, kuluttaja- tai käyttäjäosuuskuntia, jotka täyttävät lain määrittelemät ehdot. Erityissuojatuilla osuuskunnilla on oikeus 50 prosentin vähennykseen tuloverotuksessaan. (Alguacil Marí 2013.)

Sosiaaliset osuuskunnat ovat lainsäädännön ja verotuksen näkökulmasta väliin-putoajia. Niille asetetaan lain mukaisesti erityistehtäviä, mutta käytännössä niitä kohdellaan samalla tavalla kuin muitakin osuuskuntia. Jotta ne voivat toimia yhteiskunnallisena yrityksenä –harjoittaa liiketoimintaa – ne eivät voi hakea itselleen voittoa tavoittelemattoman yhteisön asemaa. Tällöin ne eivät ole oikeutettuja niihin verotuksellisiin hyötyihin tai muihin taloudellisiin etuisuuksiin, jotka koskevat voittoa tavoittelemattomia yhteisöjä. Esimerkiksi sosiaalisen osuuskunnan vastaanottamia lahjoituksia verotetaan edellä mainittujen yhteisöjen lahjoituksia tiukemmin. Samoin tulot, jotka tulevat muusta kuin niiden perustoiminnasta, verotetaan korkeamman prosentin mukaan.

Osuuskuntalaki myös ohjaa ja osin myös pakottaa sosiaaliset osuuskunnat hylkäämään monitoimijamallin. Ulkopuolisten toimijoiden mukaantulo on rajoitettua (institutionaaliset, sijoittajajäsenet ja vapaaehtoiset) ja se estää monitoimijamallien kehittymisen. Tämä poikkeaa selvästi yhteiskunnallisten yritysten kehittämiseen liittyvistä Euroopan unionin toimenpidesuosituksista sekä Italian sosiaalisia osuuskuntia koskevasta lainsäädännöstä. Lisäksi erityissuojellut osuuskunnat eivät voi tuottaa palveluja jäsenilleen, vaan ainoastaan tavaratuotanto joko jäsenille tai kolmansille osapuolille mahdollistaa erityissuojellun aseman. Tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi käyttäjäomisteiset sosiaalipalveluita tuottavat osuuskunnat eivät voi tätä asemaa saada. (Alguacil Marí 2013.)

Myös työosuuskuntana toimivia sosiaalisia osuuskuntia koskevat erityiset rajoitteet ehkäisevät niiden tavoittelemien yleisempien sosiaalisten tavoitteiden ja hyödyn saavuttamisen. Muiden kuin jäsenten palkkaamista rajoitetaan, ja sitä verotetaan osuuskunnan verotuksessa korkeamman veroasteen mukaan. Työmarkkinoille integroivien sosiaalisten osuuskuntien tilanne on vielä hankalampi: ne toimivat usein paitsi normaaleina työntantajina jäsenilleen, myös työpaikkakouluttajina. Koulutusjaksoilla olevia ei ymmärrettävästi ole järkevää ottaa osuuskunnan jäseniksi, jolloin osuuskunnalla on kahdenlaisia työntekijöitä, jäseniä ja ei-jäseniä. Jälkimmäisten työpanoksesta syntyvä tuotto on korkeamman verotuksen piirissä. Myös työosuuskuntien jäsenten verotuksessa on piirteitä, jotka eivät huomioi toimintarajoitteisten työntekijöiden asemaa. (emt.)

Tiivistäen Espanjan sosiaalisia osuuskuntia koskeva lainsäädäntö ja verotuskäytännöt eivät mahdollista niiden toimintaa edes lain tarkoittamassa – saati laajemmin yhteisötalouden määrittelyjen – mielessä.

Mielenkiintoista onkin, että Espanjassa on ollut jo vuodesta 1986 lainsäädäntöä, joka koskee työntekijäomisteisia yrityksiä, *Sociedades Laborales*. Kyse on työntekijöiden taloudellisen ja toiminnallisen osallisuuden mahdollistavasta liiketoimintamallista. Ensimmäiset syntyivät 1960-luvun talouskriisissä osana silloisen hallinnon työllisyyspolitiikkaa, ja ensimmäinen niitä koskeva laki astui voimaan 1986, jonka jälkeen lainsäädäntöä on kehitetty edelleen. Viimeisin lakiuudistus on vuodelta 2015, jossa työntekijöiden mahdollisuuksia yrityksen (osa)omistukseen parannetaan ja samalla helpotetaan niiden mahdollisuuksia palkata myös muita kuin jäseniä. *Sociedades Laborales* ovat olleet mekanismi, jolla on toteutettu *worker buyout* -yritysostoja. Osuuskunnista ne poikkeavat siten, että työntekijäosakkailla on kaksinainen juridinen asema, he ovat sekä omistajia että työntekijöitä. (Fajardo Garcia ym. 2016.)

Portugali

Portugalin imperiumi oli yksi historian suurimmista, laajimmillaan se käsitti alueita niin Afrikassa, Aasiassa ja Oseaniassa kuin Pohjois-Amerikassa ja Latinalaisessa Amerikassa. 1800-luvulle tultaessa imperiumi alkoi kuitenkin pala palalta rapistua, ja kun Portugali vuonna 1822 menetti tärkeimmän siirtomaansa Brasilian, sen merkitys maailmanpolitiikassa ja -taloudessa kääntyi laskuun. Vuoteen 1826 ajoittunut kuningas Juhana (João) VI:n kuolema, sen jälkeiset perimysjärjestykseen ja tulevaan valtiomalliin liittyneet valtataistelut, toisaalta kiistely Iso-Britannian kanssa Afrikan siirtomaista sekä talouselämän krooniset ongelmat johtivat niin sisä- kuin ulkopoliittisesti epävakaiden vuosikymmenten jaksoon. Sen kuluessa syntyi jopa paremman elämän toivossa Portugalista lähtevien muuttoliike, joka suuntautui siirtomaihin, itsenäistyneeseen Brasiliaan ja muualle maailmaan.³⁶

Freiren ja Pereiran (2015) mukaan Portugalia ei ole pidetty osuustoiminnan kannalta mitenkään onnistumisen esimerkkinä, päinvastoin maan osuustoiminnan historiaa on kuvattu liki olemattomaksi poliittisen epävakauden ja hitaan teollistumisen vuoksi. Tämän näkemyksen on myöhempi tutkimus osoittanut vääräksi; sekä osuuskunnilla että eri tyyppisillä yhdistyksillä on ollut merkittävä (ja samalla hyvin vahvasti poliittisesti sävyttynyt) rooli niin lukuisten paikallisyhteisöjen kuin koko työväenliikkeen kehityksessä.

Mutualismi on ollut vahva vaikuttaja Portugalin työväenliikkeen kehityskaaressa, ja sen perusta on ollut yhtäältä paikallisyhteisöjen muodostamisessa verkostoissa, toisaalta ammattikuntien keskinäisissä suhteissa (Pereira 2016). Jo vuonna 1838

³⁶ Ks. esimerkiksi Malyn Newitt (2015) *Emigration and the Sea: An Alternative History of Portugal and the Portuguese*.

perustettiin *Sociedade Artistas Lisbonenses*, ja seuraavalla vuosikymmenellä syntyi muitakin mutualistisia yhteenliittymiä. Seuraavina vuosikymmeninä liike laajeni: vuosina 1841–1849 perustettiin 21 keskinäistä yhdistystä, vuosina 1850–1859 noin 70 ja seuraavalla vuosikymmenellä 88 lisää. (Fernades 2006). Ensimmäiseksi perustetuksi osuuskunnaksi Van der Velden ym. (2014) ilmoittavat 1858 tehdastyöläisten perustaman yhteenliittymän *Fraternal of the Fabrics Manufacturers*.

Vuonna 1867 säädettiin ensimmäinen osuuskuntia koskeva laki (niin sanottu *Basilár-laki*), joka tunnusti omaehtoisen ja vapaan yhdistymisen, ”-- keskinäisyyteen ja vastavuoroisuuteen perustuvan yksilöllisten tahtojen ja voimien yhteistoiminnan”. Osuuskunnat saivat juridisen aseman vaihtuvan pääoman yrityksinä, joiden jäsenmäärää ei rajoitettu. Osuuskuntien tehtäväksi laki määritteli sekä teollisen tuotannon että kotitaloustuotannon ja luotonannon keskinäisen kehittämisen. Laki erotteli työnantajat ja työntekijät ja erikseen tunnusti työn ja pääoman välisen ristiriidan. Hallituksen tavoitteena oli ehkäistä yhteiskunnallista levottomuutta näiden työväestön yhteenliittymien avulla. Vuonna 1872 työläisten olojen parantamiseksi perustettu *Centro Promotor de Melhoramentos das Classes Laboriosas* julkaisi työväen liikkeen edustajana (ja hallituksen tukemana) manifestin, jossa kehoitettiin ”maaseudun ja kaupunkien työläisiä veljeyteen ja perustamaan kansallinen luokkasolidarisuuden yhdistys muodostamaan tuottaja- ja kuluttajaosuuksuntia”. (Freire & Pereira 2015.)

Vuoden 1867 osuuskuntia koskeva laki sekä vuonna 1888 voimaan astunut kauppalaki (jossa säädettiin kuluttajaosuuksunnista) edellyttivät osuuskuntien demokraattista hallintoa. Jokaisella jäsenellä oli äänioikeus ylintä päätösvaltaa käyttävässä yleiskokouksessa, tosin väärä sukupuoli, vähäinen ikä tai lukutaidon puute esti osallistumisen. Ylijäämää jaettiin joko osuuksien mukaan tai jäsenen kulutuksen eli tämän ostamien tuotteiden mukaisesti. Useimmat noudattivat sekamuotoa. Osuuskuntien välillä oli selviä eroja: Työväestön perustamat osuuskunnat suosivat kulutuksen mukaisia hyvityksiä, ja usein ne rahastoivat osan ylijäämästään käytettäväksi sosiaalisiin tarkoituksiin muun muassa asumiseen liittyen. Eliitin perustamien osuuskuntien ylijäämää jaettiin osuuksien mukaisesti. (emt.)

Vuoteen 1888 mennessä oli virallisen rekisterin mukaan perustettu 53 osuuskuntaa, joista suurin osa Lissaboniin. Näistä enin osa oli selkeästi työväestön perustamia ja myös poliittisesti suuntautuneita, mutta jotkut tehtaiden omistajat ja maanomistajat perustivat myös korporatiivisesti suuntautuneita osuuskuntia. Lisäksi oli tietyn sosiaalisen statuksen pohjalta perustettuja muun muassa virkamiesten ja teknisen alan ammattilaisten osuuskuntia, myös useita sotilaiden perustamia osuuskuntia syntyi. Osuuskunnat olivat siis selkeästi eriytyneet jäsenistönsä mukaisesti – poikkeuksen teki osa kuluttajaosuuksunnista, joiden jäsenyys ei perustunut edellä mainitun kaltaisiin ryhmittelyihin. (Freire & Pereira 2015.)

Portugalin sosialistinen puolue Partido Socialista Português (PSP) perustettiin vuonna 1875. PSP pyrki saamaan siipiensä suojaan kaikki työväen yhteenliittymät, ja se otti myös osuuskuntien edustajat mukaan ensimmäiseen valittuun keskusneuvostoon. Puolueen näkemyksen mukaan osuuskunnat olivat rauhan tyyssijoja levottomina aikoina, ja toisaalta ne tarjosivat perustan uudelle yhteiskuntajärjestykselle. Mutta osa työväestöstä alkoi siirtyä kohti radikaalimpaa liikehdintää. Kuten edellä todettiin, työväestön yhteenliittymät perustuivat vahvasti joko paikallisiin verkostoihin tai ammatteihin, ja tältä pohjalta vahvistui sekä syndikalistinen että anarkistinen liike. Osuuskunnat olivat 1800-luvun lopulla kiinteä osa myös tätä liikehdintää. (emt.; ks. myös Duarte 2012.) Huomionarvoista on, että teollisen tuotannon kehittyessä myös naiset (ja lapset) siirtyivät palkkatyöhön. Naisten toiminta työväenliikkeen sisällä oli merkittävää: he paitsi osallistuivat jo toimiviin yhdistyksiin, myös perustivat omia yhdistyksiään ja olivat aktiivisia työtaisteluissa. (Pereira 2016.)

Edellä mainitut levottomat yhteiskunnalliset ajat, eli käytännössä vuosikymmeniä kestänyt poliittinen ja taloudellinen kriisi, johtivat aseelliseen vallankaappaukseen ja monarkian päättymiseen lokakuussa 1910. Valtaan nousi Portugalin tasavaltainen puolue Partido Republicano Português (PRP). (Sardica 2011.)

PRP oli hyväksynyt tavoitteekseen (Sveitsin mallin mukaisen) liittovaltion, jossa alueilla on vahva itsehallinto (presidenttiä ei ohjelmassa mainittu lainkaan) ja jossa vallitsee yleinen äänioikeus. Sittemmin puolueen johdolla laadittu vuoden 1911 perustuslaki loi kuitenkin keskusjohtoisen tasavallan (presidentti-instituutioineen, tosin rajoitetuin valtaoikeuksin), jossa kongressilla oli ylin valta, keskushallinnon laajat oikeudet paikallishallinnon ohjauksessa säilyivät eikä yleistä äänioikeutta toteutettu. Lisäksi katolisen kirkon valtiollinen asema hävitettiin ja yhteiskuntaa alettiin maallistaa. Uuden hallinnon toimet herättivät laajaa vastustusta ja johtivat myös valtapuolueen sisäisen sirpaloitumiseen. (Leal 2009.)

Seuranneesta poliittisesta kriisistä kertoo se, että vuosina 1910–1926 Portugalilla oli 45 hallitusta, 30 eri pääministeriä, yhtä paljon siviili- tai sotilasvallankaappausyrityksiä poliittisen kentän eri laidoilta, seitsemän parlamenttia, joista sotilaallinen väliintulo hajotti neljä, ja kahdeksan presidenttiä, joista ainoastaan yksi koko neljän vuoden kauden. (Sardica 2011.)

Kaikesta huolimatta Portugalin ensimmäiset osuuskassat perustettiin vuoden 1911 lain perustalle. Tasavallan kauteen ajoittui myös maan ensimmäisen maatalousosuuskunnan perustaminen Corucheen. Kovin paljon tietoa siitä tai muista ajankohdan tapahtumista maaseudulla ei ole, joitakin valtauksia ja maan kollektivisointiyrityksiä on dokumentoitu. Nämä jäivät kuitenkin lyhytaikaisiksi, kun hallitus tukahdutti ne ja karkotti keskushenkilöt Angolaan. (Fernandes 2006.)

Vastoin pyrkimyksiään Portugali ajautui ensimmäisen maailmansodan osapuoleksi. Sodan jäljiltä maa oli hyperinflaation kurimuksessa, työläiset lakkoilivat elintarvikkeiden hintojen noustessa räjähdysmäisesti ja maataloustuotannon ollessa kykenemätön vastaamaan tarpeisiin.³⁷ Sodan jälkeen sosialistipuolue PSP pyrki ottamaan haltuunsa myös kuluttajaosuuskunnat ja liittämään ne yhteen keskinäisen avun yhdistysten kanssa. Puolueen tavoitteena oli saada kuluttajaosuuskunnat säätelemään hintoja pääoman kartuttamisen sijaan. Seuraavana vuonna perustettiin Kansallinen osuuskuntien liitto (Federação Nacional das Cooperativas), joka oli ensimmäinen yritys koordinoida kuluttajaosuuskuntien toimintaa. Liiton taustalla oli hyvin kirjava ja osin keskenään vastakkaisten poliittisten tukijoiden joukko. Liiton ensimmäisessä kongressissa vuonna 1921 silloinen puheenjohtaja totesi puheessaan osuuskuntien olevan ”hedelmällinen, reilu ja upea saavutus ihmisten kamppailussa luovaa, laajentumishaluista, alistavaa ja muuntautumiskykyistä kapitalismia vastaan.” Osuuskuntien tehtäväksi hän näki kuluttajien puolustamisen voitontavoittelijoiden oligarkiaa vastaan. Hän myös toivoi osuustoimintaliikkeen saavuttavan poliittisen ja uskonnollisen riippumattomuuden, jotta se voisi taata portugalilaisen yhteiskunnan taloudellisen, moraalisen ja kansallisen vapautumisen. Liiton toiminta jäi, silloisen hallituksen tuesta huolimatta, lyhytaikaiseksi. (Freire, D. & Pereira 2015.)

Ensimmäisen tasavallan kaaos päättyi vuonna 1926 sotilasvallankaappaukseen. Portugali siirtyi Kansalliseen diktatuuriin (Ditadura Nacional), joka myöhemmin nimettiin Uudeksi Valtioksi (Estado Novo). Muodollisesti laajoin valtaoikeuksin varustetun presidentin ja yksikamarisen parlamentin hallitsema valtio oli käytännössä vuodesta 1933 alkaen pääministeri António de Oliveira Salazarin johtama diktatuuri. Salazarin hallintoa on kutsuttu fasistiseksi, ja muun muassa korporativismin osalta vaikutteita Italian fasisteilta otettiinkin, mutta avoimeen fasismiin Salazar suhtautui kielteisesti. Perustaltaan Salazarin hallinto oli traditionalistinen, nationalistinen, laajentumishaluton, äärikonservatiivinen ja uskonnollinen – koti (perhe), uskonto ja isänmaa (siirtomaat mukaan lukien) olivat perusperiaatteet, joille yhteiskuntaa haluttiin rakentaa.

Vuodesta 1933 eteenpäin maassa vallitsi yksipuoluejärjestelmä, lehdistöä sensuroitiin ja vapaaehtoisjärjestöjä vainottiin. Suurin osa työväenyhdistyksistä lakautettiin ja niiden sijaan perustettiin lukuisia valtion valvomia korporativistisia organisaatioita. Poliittisten vastustajien vaino perustui vahvasti salaisen poliisin (PIDE) työhön, ja sen kohteena olivat erityisesti kommunistit ja anarkistit, toisaalta liberaalejakaan näkökantoja ei hyväksytty.

Kuluttajaosuuskuntien liiketoiminta oli kuitenkin periaatteessa laillista, sillä Salazarin hallinto ei puuttunut vuoden 1888 kauppalakiin, jonka mukaan kulut-

37 Ks. esim. Amaral & da Silva (2015).

tajaosuuskunnat olivat kaupallisia yhdistyksiä. Mutta pieninkin syy epäillä osuuskuntaa poliittisesta toiminnasta aiheutti osuuskunnan lakkauttamisen. Siitä, millä tavoin osuuskunnat pyrkivät tai onnistuivat säilyttämään osuustoiminnan demokraattiset ja emansipatoriset periaatteet, ei ole dokumentoitua tietoa, kuten ei myöskään siitä, mitä tapahtui niille 336 kuluttajaosuuskunnalle, jotka oli rekisteröity vuoteen 1926 mennessä. (Freire & Pereira 2015.)

Estado Novon aikana kuitenkin perustettiin maatalousosuuskuntia erityisesti 1950-luvulta alkaen. Korporativistinen hallinto oli epäonnistunut maatalouspolitiikassaan ja osuuskunnat nähtiin tietyin ehdoin ratkaisuna maatalouden uudistamiseksi. 1953 käynnistettiin ensimmäinen Planos de Fomento eli viisivuotissuunnitelma, jossa osuuskunnat olivat merkittävässä asemassa. Tuolloiset osuuskunnat olivat kuitenkin usein valtion aloitteesta perustettuja, ja valtio myös valvoi niiden tuotantoa, tuotteiden jakelua ja hintoja. Valvonta tapahtui joko valtakunnallisten organisaatioiden (esimerkiksi Junta Nacional do Vinho, Junta Nacional da Cortiç) toimesta tai paikallisesti (Grémios da Lavoura), jolloin valvonnasta saattoi vastata hallinnolle uskollinen maanomistaja. Osuuskunnat olivat kiinteässä yhteydessä tähän paikalliseen valvontajärjestelmään. (Rebelo & Vaz Caldas 2012; Fernandes 2006.) Diktatuurin päättymiseen mennessä maatalousosuuskuntia oli yhteensä noin neljä sataa (Freire & Pereira 2015).

Hallinnon painostuksesta huolimatta myös kuluttajaosuuskuntien toiminta aktivoitui 1950-luvulta eteenpäin. Esimerkiksi vuonna 1955 viisi kuluttajaosuuskuntaa Lissabonista ja sen lähialueilta perustivat kansallisen kuluttajaosuuskuntien liiton (UNICOOPE, União Cooperativa Abastecedora), joka toimi Portugalin edustajana Kansainvälisessä Osuustoimintaliitossa. (emt.)

Vaikka salainen poliisi PIDE olikin tehokas, se ei kyennyt tukahduttamaan täysin yhteiskunnallista vastarintaa. Myös osuustoimintaliikkeellä, joka yhdisti eri poliittisia toimijoita katolisista anarkisteihin, oli oma paikkansa vastarinnan organisoinnissa. Vuoden 1958 vaaleissa kenraali Humberto Delgado asettui presidenttiehdokkaaksi taustallaan laaja kannatus aina sosialisteista monarkisteihin ja katolisen kirkon edustajiin. Vaikka Delgado ei tullutkaan valituksi, kampanjan aikana Lissabonissa ja Portossa pidettyjä uudistuksia vaatineita mielenosoituksia on sanottu Estado Novon lopun aluksi. (ks. tarkemmin Freire & Pereira 2015.) Myös opiskelijajärjestöt olivat, PIDE:n tukahduttamisyrityksistä huolimatta, jatkaneet Salazarin hallinnon vastustamista läpi vuosikymmenten, ja erityisesti vuosien 1962 ja 1969 opiskelijoiden mielenilmauksia ja lakkoja on pidetty merkityksellisinä Salazarin hallinnon kaatumisen kannalta, etenkin kun samanaikaisesti kansainvälinen painostus siirtomaasotien lopettamiseksi kasvoi, ja aiemmin Salazarin hallintoa läpi sormien katsoneet NATO-kumppanit alkoivat ottaa merkityksellistä etäisyyttä. Portugali joutui eristyksiin.

Vuonna 1968 Salazar luovutti (terveydellisiin syihin vedoten) vallan Marcelo Caetanolle, joka oli Salazarin regiimin ”vasemmistolainen” ja siten edusti toivoa uudistuksista. Ajan myötä optimismi osoittautui perusteettomaksi ja julkinen yhteiskunnallinen liikehdintä sekä siirtomaasotien vastustus kasvoivat entisestään, kunnes vuonna 1974 prosessi huipentui nuorten vasemmistoradikaalien upseerien johtamaan verettömään vallankumoukseen. Tällä kertaa kyse se ei ollut aiempien kaltaisesta sotilasvallankaappauksesta, vaan siviilit liittyivät suurin joukoin kadulla sotilaiden rinnalle juhlimaan vallan vaihtumista. Tämän niin kutsutun Neilikavallankumouksen jälkeen ensimmäiset vapaat vaalit pidettiin vuonna 1975, ja seuraavana vuonna saatettiin voimaan uusi perustuslaki.

Osuuskunnat tunnustettiin uudessa peruslaissa, ja lisäksi muussa lainsäädännössä niille sallittiin erilaisia taloudellisia etuisuuksia erityisesti verotuksen suhteen. Vuoden 1976 perustuslaissa osuuskunnista todetaan niiden olevan sosialististen tuotantosuhteiden kehittymistä. Vuosina 1976–2005 perustuslakia uudistettiin seitsemän kertaa. Ja jokaisen uudistuksen jälkeen osuuskuntia koskevat maininnat vähenevät, mutta edelleen niillä on erityinen asemansa. (Fernandes 2006.)

Muutosten jälkeen perustuslaki tunnustaa edelleen seuraavat periaatteet:

- kolmen sektorin (julkinen, yksityinen ja yhteisö- ja osuuskuntasektori) olemassaolo
- osuuskuntien vapaaehtoisuuden periaate
- periaate valtion tuesta yhteisö- ja osuuskuntasektorille
- periaate, jonka mukaan valtio kannustaa ja tukee osuuskuntien perustamista
- periaate, jonka mukaan valtio toimii asiassa Kansainvälisen Osuustoimintaliiton (ICA) periaatteiden mukaisesti (Meira 2014).

Vuonna 1980 säädettiin osuuskuntalaki, ja siten osuuskunnat siirtyivät kauppalaan piiristä uuden lain sääntelyn alle. Nykyinen osuuskuntalaki perustuu vuoden 1996 lakimuutokseen, ja vuonna 1998 säädettiin laki osuuskuntien verotuksesta, joka antoi osuuskunnille verotuksellisia etuja muun muassa ylijäämän ja kiinteistöverotuksen suhteen. Vuonna 2012 edellä mainittu laki liitettiin osaksi yleistä veroetuja koskevaa lakia, jossa osuuskunnista säädetään erikseen lain artiklassa 66-A. Muutoksesta huolimatta osuuskunnat säilyttivät pääosan aiemmista verotuksellisista eduistaan. (Rebelo & Vaz Caldas 2012.)

Sosiaaliset osuuskunnat Portugalissa

Korporativistinen järjestelmä jätti jälkensä Portugalin yhteiskuntaan, ja vuoden 1976 jälkeinen aika on osin ollut kansalaisyhteiskunnan ja niin sanotun kolmannen sektorin uudelleen rakentamista. Vuoden 1976 perustuslaki loi sille perustan

tunnustamalla julkisen ja yksityisen rinnalle kolmannen eli osuuskuntasektorin, jota myöhemmin lavennettiin lisäämällä lakiin yhteisöllisyyden ja itsehallinnon käsitteet. Ne loivat perustaa sosiaalisille osuuskunnille.

Asetus vuodelta 1981 (323/81) tunnusti sosiaalisen solidaarisuuden palveluosuuskuntien toiminta-alueeksi. Erityisopetus- ja integraatio-osuuskuntien perustaminen käynnistyi seuraavana vuonna annetun asetuksen mukaisesti (441-A/82). Tämän tyyppisen osuuskuntamuodon ottivat käyttöönsä vammaisten lasten vanhemmat yhdessä ammattilaisten kanssa edistääkseen erityisopetusta ja kuntoutusta. Osuuskuntaa ei valittu yritysmuodoksi pelkästään taloudellisin perustein (osuuskunnille kohdennetut verohelpotukset ym.), vaan myös autonomia, solidaarisuus ja mahdollisuus harjoittaa liiketoimintaa olivat hyvin merkittäviä syitä. (Galera & Borzaga 2009.)

Vuoden 1998 perustuslain muutoksessa osuuskuntasektori nimettiin osuuskunta- ja yhteisösektoriksi³⁸. Samalla luotiin uusi osuuskuntamuoto yhdistämällä edellä mainittujen asetusten säätelemät osuuskuntatyyppit saman sosiaaliset solidaarisuusosuuskunnat -nimikkeen alle.

Lain mukaan näiden osuuskuntien tehtävänä on:

- tukea haavoittuvassa asemassa olevia ryhmiä (lapset, nuoret, vähäosaiset sekä vanhukset), perheitä ja yhteisöjä heidän taloudellisen integraationsa edistämässä ja auttaa vaikeuksissa olevia portugalilaisia siirtolaisia
- luoda tukiohjelmia ja hankkeita
- edistää haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien koulutusta ja työintegraatiota.

Laki erottelee tavalliset jäsenet (palveluiden käyttäjät, apua saavan perheen jäsenet tai korvausta saavat yhteistyökumppanit) vapaaehtoisista jäsenistä (vapaaehtoistyöntekijät, joille ei makseta korvausta, ja lahjoittajat). Viime mainituilla ei ole äänioikeutta eivätkä he voi osallistua osuuskunnan hallintoon muutoin kuin konsultoivassa komiteassa. Ylijäämää ei voida jakaa jäsenille, vaan se on rahastoitava tulevan toiminnan kehittämiseen. (Galera & Borzaga 2009.)

Sosiaalisten solidaarisuusosuuskuntien on lain oletaman mukaan täytettävä jäsentensä sosiaalisia tarpeita, edistettävä heidän (sosioekonomista) asemaansa ja integraatiotaan. Samanaikaisesti niiltä odotetaan voimakasta ulostuloa sosiaalisen epätasa-arvon ehkäisyssä. Tämä vaatimus ei rajoitu pelkästään vammaisten kun-

³⁸ Englanninkielisessä lähdekirjallisuudessa käytetään termiä ”social and cooperative sector”. Tässä käytetään termiä osuuskunta- ja yhteisösektori (viitaten yhteisötalouteen) erotuksena sosiaalisen sanan suorasta viittauksesta esim. sosiaalipolitiikkaan.

toutukseen, vaan kattaa niin vanhushpalvelut kuin haavoittuvassa asemassa olevien yksilöiden ja yhteisöjen inkluusion. (emt.)

Portugalissa on lukuisia joukko organisaatioita, jotka tuottavat työintegraatiopalveluita ja muita sosiaalisen tuen palveluita (ks. esim. Van Der Velden ym. 2014). Sosiaaliset osuuskunnat eivät – ainakaan vähäisen tutkimuskirjallisuuden pohjalta tulkiten – tunnu nousevan mitenkään erityiseen asemaan, ja uudet lainsäädännölliset määrittelyt asettavat ne osaksi laajempaa yhteisö- ja solidaarisuustalouden toimijoiden kenttää.

Vuonna 2013 Portugalin parlamentti hyväksyi lain yhteisötaloudesta. Lei de Bases da Economia Social (30/2013) määrittelee yhteisötalouden yleisen perustan, jota tullaan täydentämään muilla laeilla. (Meira 2014; Van Der Velden ym. 2014.) Lain mukaan yhteisötalouden piiriin kuuluvat sellaiset organisaatiot, jotka harjoittavat taloudellista toimintaa (tavaroiden tai palveluiden tuotanto) yhteisöllisen edun saavuttamiseksi. Yhteisöllinen etu voi olla suoraan laajemmin yhteiskuntaan vaikuttavaa tai välillisesti jäsenten edun kautta tapahtuvaa. Olennaista on, että tämän yleisen edun tavoittelu tapahtuu taloudellisen toiminnan kautta. Tästä syystä perinteisesti yhteisötalouden toimijoiksi määritellyt toimijat (osuuskunnat, keskinäiset yhtiöt, säätiöt, Misericórdiat eli kirkolliset hyväntekeväisyysjärjestöt) ovat suoraan lain piirissä. Toisaalta edellä mainittu vaatimus sulkee pois esimerkiksi hyväntekeväisyyttä harjoittavat säätiöt, joilla ei ole omaa tuotannollista toimintaa. Laki ei sen sijaan sulje pois muita yritysmuotoja, vaan asettaa kaikille toimijoille tietyt ehdot toiminnan ja hallinnon luonteesta sekä rekisteröitymisvelvoitteen. (Van Der Velden 2014; Meira 2014.)

Yhteisötalouden toimijat ovat edellä mainitun lain mukaan yhteisöjä, joiden toimintaa ohjaavat seuraavat periaatteet:

- a) yksilön ja sosiaalisen tavoitteen ensisijaisuus
- b) avoin ja vapaaehtoinen jäsenyys
- c) jäsenten toteuttama päätöksentekoaikojen demokraattinen kontrolli
- d) jäsenten, käyttäjien ja edunsaajien etujen yhdyntyminen yleisen edun kanssa
- e) solidaarisuuden, tasa-arvon, syrjinnän vastustamisen, sosiaalisen koheesion, oikeudenmukaisuuden, läpinäkyvyyden, yhteisön ja yksilön jaetun vastuun ja läheisyysperiaatteen kunnioittaminen
- f) valtiosta ja muista yhteisötalouden ulkopuolisista toimijoista riippumaton itsenäinen hallinto
- g) ylijäämän jakaminen yhteisötalouden tavoitteiden mukaisesti yleinen etu huomioiden.

Kuten Meira (2014) toteaa, lain asettamat ehdot ovat käytännössä hyvin samankaltaiset ICA:n osuustoiminnan periaatteiden ja osuuskuntien identiteettiä koskevien

lausumien kanssa.³⁹

Kreikka

Kreikalla on vuosituhantinen historia, ja lähes yhtä pitkä on myös sikäläisen osuustoiminnan historia. Nasioulas (2012) toteaa, että paikallisyhteisöjen tuotannollinen ja sosiaalinen itseorganisointuminen oli yleistä kreikkalaisessa kulttuuriympäristössä jo niin antiikin aikakaudella kuin osana Bysanttiakin, ennen kaikkea paimentolaisten karjataloudessa⁴⁰.

Paimentolaiset eivät kuitenkaan olleet ainoat osuustoiminnalliset tahot. Jo 1700-luvulla oli pohjoisessa Kreikassa kaivososuuskuntia. 1700-luvun puolivälistä eteenpäin Tempissä Kreikan keskiosissa kylät alkoivat muodostaa osuustoiminnallisia yhteenliittymiä, ja vuonna 1772 22 kylää, 24 tehdasta ja 6 000 tasavertais-ta jäsentä muodostivat Ampelakian yhteisen kauppayhtiön⁴¹, joka yhteisvoimin viljeli, kehräsi ja värjäsi puuvillaa korkealaatuiseksi langaksi ja lopulta toimitti sen eri puolille Euroopan markkinoita. Jäsenistö muodostui sijoittajista ja maanomistajista, jotka mahdollistivat taloudelliset resurssit, tekniikoista, jotka tarjosivat tuotannon teknisen osaamisen, ja työläisistä tuotannon toteuttajina. (Nasioulas 2012; myös Petropoulou 2013.) Osuuskunnasta kehittyi kansainvälisesti merkittävä toimija, jolla oli muun muassa 17 haarakonttoria eri puolilla Eurooppaa. Osuuskunta tarjosi jäsenilleen sosiaaliturvaa, terveystalouksia, kouluja ja Ampelakian vapaan yliopiston, ja sen tuottama vauraus näkyi myös ulkoisesti rakennuskannassa. Osuuskunta purettiin vuonna 1812. Taustalla oli paitsi kiristynyt kilpailu myös ottomaanin hallitsija Ali Pashan tiukka verotuspolitiikka. (Nasioulas 2012.)

Osuuskuntia toimi myös merenkulussa. Sijoittajien, merimiesten ja kauppiaitten muodostamat osuuskunnat rakennuttivat laivoja ja kävivät kauppaa Välimerellä ja jopa Latinalaisessa Amerikassa asti. Vain pieni osa kauppalaivoista oli yksityisessä omistuksessa ja parhaimmillaan nämä yhteisomistetut alukset muodostivat 160 laivan laivaston. Nämä alukset osallistuivat merkittävällä tavalla 1820-luvulla käytyyn itsenäisyysotaan. (emt.)

Itsenäisenä valtiona Kreikka on ollut olemassa vasta vuodesta 1829, jolloin se itsenäistyi Osmanien valtakunnasta kahdeksan vuotta kestäneen sodan jälkeen. Alkuun tasavallaksi julistettu Kreikka siirtyi monarkiaksi vuonna 1832. Itsenäis-

39 Ks. ICA Coop, <https://ica.coop/en/what-co-operative>

40 Käytettyjä nimityksiä olivat: syntehnies, synafia, tseligata, mitata, sempries, paradiarika, konakia ja koinata.

41 Englanniksi Common Company of Ampelakia.

tymisvaiheessa tuoreeseen Kreikan valtioon kuuluivat ainoastaan Peloponnesos ja osia nykyisen Keski-Kreikan alueesta, kunnes 1840-luvulla alkoi kehittyä Megali Idea -liike, joka oli irredentistinen aluevaltauksia suosiva liike, jonka tavoitteena oli luoda antiikin ajan maantieteilijä Strabon kuvailema kreikkalainen maailma. 1800-luvun aikana Kreikka laajeni rauhanomaisten alueluovutusten kautta (usein Britannian avustuksella), mutta myös useiden sotien kautta.

1900-luvun alkupuolella osuuskuntia perustettiin, joskaan mitään juridista asemaa tai osuuskuntia koskevia säädöksiä ei ollut ennen vuoden 1915 osuuskuntalakiä. Ensimmäisen maailmansota, Anatolian (Vähän-Aasian) romahdus ja vuosina 1919–1922 käyty sota Turkkiä vastaan aiheuttivat yli 1,5 miljoonan pakolaisen virran Kreikkaan. Tämä loi valtavia paineita ruoantuotantoon ja maankäyttöön. Uudelleen asuttaminen ja toimeentulon rakentaminen edellyttivät myös maatalouden uudistamista. Toteutettu maatalousuudistus pohjautui pitkälti osuuskuntiin, jotka olivat siis ensimmäistä kertaa saaneet juridisen määrittelynsä vuonna 1915. Vaikka tavoitteena oli tehostaa maataloustuotantoa sekä poistaa koronkiskurit ja muut välikädet, luotiin samalla järjestelmä, jossa valtio otti haltuun pienviljelijöiden yhteistoiminnan muodon ja pakotti maatalousosuuskunnat osaksi valtion maatalouspolitiikkaa. Valtio jopa loi pakollisia, edelleen toiminnassa olevia⁴², osuuskuntia viljelijöille. (Nasioulas 2012; CICOPA 2013.)

Kreikka oli sotatantoreena paitsi maailmansodissa ja Turkin kanssa käydyissä sodissa, myös sisäisten ristiriitojen aiheuttamassa sisällissodassa toisen maailmansodan saksalais miehityksen päätyttyä.

Valtiomuodosta käytiin sisäpoliittista kamppailua: itsenäistymisestä vuoteen 1973 valtiomuoto muuttui useita kertoja. Viimeisin näistä muutoksista oli sotilasjuntan vallankaappaus vuonna 1967. Äärioikeistolainen antikommunistinen sotilasjunta piti valtaa vuoteen 1973 rajoittaen kansalaisten vapauksia, harjoittaen kidutusta ja mielivaltaisia pidätyksiä sekä karkottaen poliittisia vastustajia. Vaikka juntan harjoittama ”kulttuuripolitiikka” oli yllättävän liberaalia – se salli länsimaisen rockmusiikin, elokuvat ja hippituristit –, se herätti kuitenkin voimakasta vastustusta. Juntan kaatumisen jälkeen pidettiin marraskuussa 1974 ensimmäiset vapaat vaalit vuosikymmenen, ja joulukuussa järjestetyn kansanäänestyksen tuloksena Kreikasta tuli tasavalta. Uusi perustuslaki takasi poliittiset ja yksilön vapaudet sekä vapaat vaalit.

Kreikkaa on pidetty malliesimerkinä poliittisesta korruptiosta, joka ulottuu läpi yhteiskunnan. Vuosikymmeniä valtaa pitäneet puolueet PASOK⁴³ ja Uusi demo-

42 Esim. Iliopoulos & Theodorakopoulou (2014).

43 Panhelleeninen sosialistinen liike (Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα, translit. Panellinio Sosialistiko Kinima, ΠΑ.ΣΟ.Κ.).

kratia ovat olleet monien mielestä keskeisiä edellä mainitun hyvä veli -järjestelmän ylläpitäjiä⁴⁴. Tämä on leimannut myös kreikkalaista osuuskuntatoimintaa. 1980-luvulla tehdyt muutokset lainsäädännössä tekivät etenkin merkittävistä maatalousosuuskunnista poliittisen pelikentän, valvonnan puute aiheutti taloudellisia katastrofeja ja kaiken kaikkiaan osuustoimintaliike menetti vapaaehtoisuuteen ja keskinäiseen päätöksentekoon perustuvan luonteensa. (CICOPA 2013.)

Maatalous on hallinnut osuustoimintaliikettä Kreikassa, ja kuten edellä todettiin, se on ollut ja on edelleen vahvasti valtiojohtoista. Vuonna 1979 lainsäädäntöä muutettiin siten, että yleisestä osuuskuntalaista luovuttiin ja säädettiin rinnakkaiset lait maatalous- ja kansalaisten osuuskunnille (civil cooperatives). Kansalaisten osuuskunnat ovat vahvasti ammattikuntiin perustuvia. Sähkö- ja putkimiesten osuuskuntien liitot perustettiin 1980 ja ensimmäinen apteekkialan osuuskunta perustettiin vuonna 1981 Attican alueelle. Kulutusosuuskuntia sen sijaan ei ole merkittävässä määrin kehittänyt ennen kuin aivan viime vuosina. (Nasioulas 2012; CICOPA 2013.)

Vuoden 2008 jälkeen osuustoimintaliike on alkanut uudelleen herättää kiinnostusta paikallisyhteisöjen ja -talouksien pyrkiessä selviämään maata rajusti koetelleen talouskriisin ja sitä voimistaneen austerity-politiikan kurimuksessa. Työ-, energia-, vesi- ja jätehuolto-osuuskuntia on perustettu. Ensimmäiset koulutusalan osuuskunnat ovat syntyneet perinteisesti valtion ohjauksen ja yksityisen rahan toimialueelle. Osuustoimintaliike on myös palaamassa juurilleen; demokraattinen päätöksenteko, paikallisyhteisöjen etujen huomioiminen ja niiden kanssa tehtävä yhteistyö, ja kestävä kehitys ovat – ainakin sanoina – ohjaamassa kreikkalaista osuustoimintaa eteenpäin. (Douvitsa & Kassavetis 2015; Kioupkiolis 2016.)

Sosiaaliset osuuskunnat Kreikassa

Italian tavoin myös Kreikassa psykiatrisen sairaanhoidon reformi oli merkittävä taustatekijä sosiaalisten osuuskuntien syntymiselle. Kun Kreikka liittyi EEC:hen vuonna 1981, Kreikan psykiatrisen hoidon käytännöt herättivät niin asiantuntijapiirit kuin poliittiset tahotkin vaatimaan uudistuksia. Psykiatrisen hoidon keskittämisen sijaan Kreikkaa vaadittiin luomaan moderni psykiatrisen hoitojärjestelmä.⁴⁵ Huolimatta saadusta rahoituksesta tavoitteita ei saavutettu joitakin poikkeuksia

44 Ks. esim. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/greece/11731242/Greece-is-a-victim-of-its-own-cronyism-and-corruption.html>

45 Kreikassa oli aloitettu psykiatristen potilaiden keskittäminen yhteen paikkaan 1950-luvun lopussa. Tämä oli Leroksen saari ja siellä säilytettiin pahimmillaan tuhansia parantumattomiksi luokiteltuja ihmisiä. Olosuhteet olivat karmaisevat, hoitohenkilökuntaa ei ollut, vaan saaren asukkaista värvättiin työvoimaa vartijoiksi. Juntan aikaan saarella säilytettiin myös poliittisia vankeja.

lukuun ottamatta. Vuonna 1988 rahoitusta jatkettiin ja samalla otettiin käyttöön tiukempi valvontajärjestelmä. Uusien toimintaohjelmien mukaan psykiatristen potilaiden kuntoutukseen tuli rakentaa osuuskuntamuotoisia terapeutteja yhteisöjä.⁴⁶ Vuonna 1999 astui voimaan laki 2716/99, jossa edellä mainittujen osuuskuntien toimintaan liittyviä säädöksiä tarkennettiin ja syntyi Koi.S.P.E (Kinonikos Sineterismos Periorismenis Efthinis) eli työvoiman integraation tähtäävää palvelua mielenterveyskuntoutujille tuottavat osuuskunnat.⁴⁷ Ne ovat monitoimijamalliin perustuvia osuuskuntia, joissa jäsenistö koostuu kolmesta ryhmästä:

- ryhmä A muodostuu mielenterveyskuntoutujista (vähintään 35 % jäsenistöstä)
- ryhmä B muodostuu mielenterveystyön ammattilaisista (enintään 45 % jäsenistöstä)
- ryhmä C muodostuu muista jäsenistä, jotka voivat olla yksityishenkilöitä tai juridisia henkilöitä (enintään 20 % jäsenistöstä).

Mielenterveyskuntoutujien osallistumista ei ole rajoitettu laissa: riippumatta asetetusta diagnoosista tai asumismuodosta myös edunvalvonnan alla toimivat henkilöt voivat osallistua osuuskunnan päätöksentekoon ääni per jäsen -periaatteen mukaisesti. Osuuskunnan hallitukseen tulee kuulua vähintään kaksi ryhmän A jäsentä, jotka eivät ole edunvalvonnan alla. Mielenterveyskuntoutuja on oikeutettu säilyttämään sosiaalietuutensa myös siltä ajalta, kun hän saa palkkaa osuuskunnalta.

Toisin kuin Italiassa Koi.S.P.E-osuuskunnat eivät syntyneet psykiatrisen sairaanhoidon reformia vaatineen yhteiskunnallisen liikkeen perustalta, vaan ylhäältä alas -suuntaisesti toteuttamaan ulkopuolelta tullutta vaatimusta. Lähtökohtaisesti tilanne on siis hyvin erilainen kuin Italian esimerkissä, vaikka Koi.S.P.E-osuuskuntien määrittelyssä kaikuakin potilaiden vapautta ja itsemääräämisoikeutta kunnioittavan hoitojärjestelmän vaatimus. Myös se, että lain voimaantulon ja ensimmäisen Koi.S.P.E-osuuskunnan perustamisen välillä on kolmen vuoden viive, kertoo uudistuksen hallintolähtöisyydestä. Päinvastoin kuin Italiassa lain säätäminen siis edelsi ensimmäisten osuuskuntien perustamista. Ensimmäinen Koi.S.P.E-osuuskunta perustettiin Leroksen saarelle. (Adam 2014; Manoudi, Balourdos & Marini 2014.)

Koi.S.P.E.-osuuskunnat ovat lain mukaan sekä kaupallisia yrityksiä että mielen-terveyspalveluiden yksiköitä. Suurin osa perustetuista osuuskunnista⁴⁸ kytkeytyy suuriin psykiatrisiin sairaaloihin ja ovat siten välittömästi riippuvaisia julkisen

46 Italian esimerkki toimi lähtökohtana Ks. Adam 2014; Pirkkalainen 2016.

47 Eng. Limited Liability Social Cooperatives eli jäsenen taloudellinen vastuu rajoittuu sijoitettuun osuuteen.

48 Kaiken kaikkiaan 16 osuuskuntaa on perustettu koko Kreikkaan. Ks. Nasioulas 2012; Adam 2014.

sektorin instituutioista. Lisäksi suurin osa niistä on keskittynyt hyvin kapeasti työintegraatioon unohtaen laajemmat psykososiaalisen kuntoutuksen tavoitteet. Tämä näkyy myös niiden melko heikoissa tuloksissa tavoitteensa saavuttamisessa. Koulutus ja ammatillinen kehittyminen ei ole toteutunut, ja vain harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta Koi.S.P.E-osuuskunnat eivät ole kyenneet välittömästi parantamaan (mielenterveyskuntoutuja)jäsentensä työmarkkina- tai sosioekonomista asemaa. Mutta kuten Adam (2014) toteaa, viime vuosina Kreikassa on nähty paljon ruohonjuuritasolta kumpuavia sosiaalisia aloitteita (työosuuskuntia, solidaarisuuteen perustuvia terveysasemia ja niin edelleen), joiden esimerkin avulla myös Koi.S.P.E-osuuskunnat voisivat lähteä kehittämään omaa toimintaansa.

Vuonna 2011 Kreikassa astui voimaan laki (4019/2011) yhteisötaloudesta ja yhteiskunnallisista yrityksistä. Lain suomien etujen piiriin kuuluvalta yritykseltä edellytetään seuraavia ominaispiirteitä:

- säännöissä määritelty sosiaalinen tai yhteiskunnallinen tarkoitus, jota ne toteuttavat tuottamalla tavaroita tai yhteisöllisiä tarpeita tyydyttäviä palveluita
- yksilöiden ja työn ensisijaisuus suhteessa pääomaan
- demokraattinen päätöksenteko
- autonominen oman toiminnan ohjaus
- ylijäämän käyttäminen ensisijaisesti säännöissä määritellyn tarkoituksen toteuttamiseen ja vasta toissijaisesti sen rajoitettuun jakamiseen
- kestävä kehityksen periaatteiden mukaisesti toimiminen.

Laki loi myös uuden osuuskuntatyypin: sosiaaliset osuuskuntayritykset (Kinoniki Sineteristiki Epihirisi eli Koin.S.Ep.). Kuten Nasioulas (2012) toteaa, lain nimi on harhaanjohtava, eli siinä ei määritellä tai säädeta yhteisötaloudesta vaan uudenaikaisista sosiaalisista osuuskunnista. Näille osuuskunnille asetettu tarkoitus on haavoittuvassa asemassa olevien sosiaalisten tukipalveluiden ja integraation edistäminen. Haavoittuviksi ryhmiksi määritellään vammaiset, päihdeongelmaiset, vapautuvat vangit, nuorisorikolliset, työttömät nuoret ja naiset, yli 50-vuotiaat työttömät, pitkäaikaistyöttömät, yksinhuoltajat, suurperheiden jäsenet, pahoinpitelyn kohteena olleet naiset, luku- ja kirjoitustaidottomat, maahanmuuttajat sekä pakolaiset.

Sosiaaliset osuuskuntayritykset voivat olla kolmen tyyppisiä:

- Edellä mainittujen ryhmien sosiaaliseen inklusioon pyrkivät osuuskunnat (Koin.S.Ep. Entaxis), joissa perustajajäseniä tulee olla vähintään seitsemän. Lisäksi vähintään 40 % työntekijöistä tulee kuulua johonkin edellä mainituista ryhmistä.
- Edellä mainituille ryhmille kohdennettavien sosiaalipalveluiden tuottamiseen suuntautuneet osuuskunnat (Koin.S.Ep. Kinonikis Frontidas), joissa perustaja-

jäseniä tulee olla vähintään viisi.

- Koin.S.Ep. Silogikou & Paragogikou Skopou eli yhteisölliset osuuskunnat, jotka ovat suuntautuneet tuotantoon tai palveluihin: kulttuuripalveluihin, ympäristöön liittyviin palveluihin, paikallisten tuotteiden markkinointiin ja tuotannon edistämiseen, työllisyyden edistämiseen, sosiaalisen koheesion vahvistamiseen sekä paikallisen ja alueellisen kehityksen edistämiseen. (Manoudi ym. 2014.) Myös näissä osuuskunnissa perustajajäseniä tulee olla vähintään viisi.

Juridisten henkilöiden osalta laki määrää, ettei niiden osuus saa ylittää kolmasosaa jäsenmäärästä. Paikallisviranomaiset ja julkisoikeudelliset henkilöt eivät voi olla sosiaalisten osuuskuntayritysten jäseniä. Poikkeuksena sosiaalisen inklusion ja integraation osuuskunnat, joihin ne voivat liittyä valvovan viranomaisen hyväksynnän jälkeen.

Jokaisen jäsenen on lunastettava vähintään yksi osuus. Kunkin omistamien osuuksien määrä ei vaikuta äänioikeuteen, vaan jokaisella jäsenellä on yksi ääni. Jäseneksi ei voi liittyä useampaan samalla hallinnollisella alueella saman sosiaalisen tavoitteen omaavaan osuuskuntaan. Ylijäämää voidaan jakaa ainoastaan niille jäsenille, jotka ovat työsuhteessa osuuskuntaan. Voitonjakoa on kuitenkin rajoitettu: viisi prosenttia ylijäämästä on rahastoitava, korkeintaan 35 prosenttia voidaan jakaa työntekijäjäsenille tuottavuuslisänä, ja loppu, eli vähintään 60 prosenttia, on käytettävä liiketoiminnan kehittämiseen ja työpaikkojen luomiseen. Jäsenten vastuu on rajoitettu maksettuihin osuuksiin eli jäsenet eivät ole vastuussa yrityksen veloista.

Edellä esiteltyjen sosiaalisten osuuskuntien lisäksi Kreikassa on ollut vuodesta 1985 naisten osuuskuntia koskeva laki. Näiden osuuskuntien tavoitteena on ollut parantaa maataloudessa työskentelevien naisten asemaa, työllisyyttä sekä kehittää maaseudun turismia. Koi.S.P.E- ja Koin.S.Ep-osuuskuntien lisäksi myös nämä lain 1541/1985 säätelemät osuuskunnat ovat sosiaalisia osuuskuntia vuoden 2011 lain näkökulmasta. (Nasioulas 2012).

Vuonna 2016 Kreikan hallitus on tehnyt lakiesityksen yhteisö- ja solidaarisuustaloutta koskevasta laista. Lakiesitys käsittelee yleisellä tasolla yhteisö- ja solidaarisuustalouden toimijoita, suurin osa koskee erityisesti sosiaalisten ja työosuuskuntien määrittelyä ja säätelyä. (CECOP – CICOPA 2016c.)

Unkari

Vuonna 1867 Unkari muodosti Itävallan keisarikunnan kanssa valtioliiton, Itävalta-Unkarin kaksoismonarkian. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen Unkari

itsenäistyi, ja lyhytaikaiseksi jääneen Unkarin neuvostotasavallan jälkeen Unkari säilyi muodollisesti kuningaskuntana toisen maailmansodan loppuun. Käytännössä valtion johdossa toimi amiraali Miklós Horthy, ja siten Unkari oli kuningaskunta ilman kuningasta ja sitä johti amiraali, vaikka sillä ei ole rannikkoa.⁴⁹

Toisen maailmansodan jälkeen Unkari oli niin Keskinäisen taloudellisen avun neuvoston (SEV⁵⁰) kuin Varsovan liiton jäsenenä Neuvostoliiton etupiirissä. Vaikka vuoden 1956 uudistuksia vaatinut kansannousu väkivaltaisesti kukistettiin, Unkari alkoi 1960-luvulla vähitellen vapautua. Talouden osalta pienyritysten omistus sallittiin ja kansalaisten matkustusvapautta lisättiin poistamalla viisumipakko. Vuonna 1988 Unkarissa sallittiin uusien puolueiden perustaminen ja seuraavana vuonna perustettiin Unkarin tasavalta. Kuten Puola, myös Unkari liittyi NATO:n jäseneksi vuonna 1999 ja Euroopan unionin jäseneksi vuonna 2004.

Kuten sanottua, osuustoiminnalla on pitkä kansainvälinen historia, eikä Unkari tee tässä suhteessa poikkeusta. Ensimmäinen osuuskunta perustettiin jo vuonna 1845, ja ensimmäinen kuluttajaosuuskunta vuonna 1863⁵¹. Vuoden 1875 kauppalaaki antoi uudelle yritysmuodolle lainsuojan. Vuosisadan loppupuolella maatalousosuuskuntien rinnalle kehittyi kuluttaja- ja hankintaosuuskuntia, osuuskassoja sekä tuottajaosuuskuntia eri toimialoille. Ne noudattivat osuustoimintaliikkeen demokraattisen päätöksenteon periaatetta, ja ajoittain niillä oli myös jäsenkunnan etua laajempia sosiaalisia tavoitteita. (Vincze, Fekete, & Hámori 2014.) Vuoteen 1915 mennessä maassa oli yli 6 000 osuuskuntaa, joista 1 800 oli kuluttajaosuuskuntia ja 1 853 osuuskassoja. Osuuskuntien määrä kasvoi aina toiseen maailmansotaan asti. (Juhász 1992.)

HANGYA oli tuottaja- ja kauppaosuusosuuskuntien yhteenliittymä, ja sen taloudellinen merkitys oli suuri aina toisen maailmansodan päättymiseen asti. Sen perusti osuustoiminnan ”apostoli” kreivi Sandor Karolyi. Vuonna 1904 perustettiin AFOSZ eli yleinen kuluttajien osuuskunta, joka toimi pääasiassa suuremmissa kaupungeissa, erityisesti Budapestissa. Sen jäsenkunta koostui pääasiassa työläisistä. Koulutus on kuulunut osuustoiminnan periaatteisiin ja vuonna 1911 perustettiin Unkarin ensimmäinen opiskelijoiden osuuskunta.

Samoin kuin muuallakin Neuvostoliiton etupiirissä, myös toisen maailmansodan jälkeen sosialistiseksi muuttuneessa Unkarissa jo aiemmin toiminnassa olleet maatalousosuuskunnat asetettiin valtion ohjauksen alle, samalla kun uusia pe-

rustettiin valtion toimesta.⁵² Vuonna 1949 valtio päätti yhdenmukaistaa osuuskuntamallin ja entiset kuluttaja-, tuottaja- ja opiskelijaosuuskunnat lakkautettiin. Vuonna 1948 perustettu Kansallinen teollisuuden osuuskuntien liitto (OKISZ) ja seuraavana vuonna syntynyt Kansallinen osuuskuntien liitto (SZOVOSZ) käyttivät ministeriötasoista valtaa aina vuoteen 1956 asti. (Juhász 1992.)

Unkarissa ei kuitenkaan koskaan siirrytty täysin Neuvostoliiton tyylin mukaiseen osuuskuntamalliin – ainakaan kovin pitkäksi aikaa. Unkarissa osuuskuntien viljelemät maat säilyivät osuuskunnan jäsenten kollektiivisessa omistuksessa. (Gardner & Lerman 2006.) Jo vuoden 1956 kansannousun jälkeen tuotannon pakkoluovutukset lopetettiin ja rajoitetut maataloustuotteiden markkinat sallittiin niin pienviljelijöille kuin osuuskunnillekin. Osuuskuntien jäsenillä oli myös oikeus omatarveviljelyyn osuuskunnan omistamalla mailla. Samalla osuuskunnille annettiin mahdollisuus oman tuotantonsa suunnitteluun ja toiminnan kehittämiseen paikallisia oloja ja jäsenten tarpeita huomioiden. Esimerkkinä tässä uudistuksessa käytettiin pakkokollektivisoinnista selvinneitä toimivia osuuskuntia ja niiden kehittämiä toimintatapoja. Samalla osuuskuntien johtoon hyväksyttiin muita kuin puolueen kaadereita, jopa ”kulak”-taustan omaavia maanviljelyn ammattilaisia. Koulutustason nousun myötä korkeakoulutetut johtajat alkoivat yleistyä osuustoiminnassakin. (Varga 2009.)⁵³

Maatalousosuuskuntien toiminnan vapauttaminen heijastui myös laajemmalle. Vuonna 1965 osuuskunnat pitivät 15 500 kauppaa (joista 25 tavarataloa ja 6 743 ruokakauppaa), joissa työskenteli 61 000 työntekijää 600 osuuskunnasta. Myös osuuskuntien tuottamat ravintola- ja majoituspalvelut kukoistivat: Vuonna 1950 osuuskuntavetoisina toimi 70 ravintolaa ja 1 925 pubia. Vuonna 1965 luvut olivat 568 ravintolaa, 4 777 pubia ja lisäksi konditorioita, lounasruokaloita ja niin edelleen. (CO-OP HUNGARY 1996.) Kun vuonna 1968 kuluttajaosuuskunnat sallittiin myös kaupungistuneilla alueilla, maatalousosuuskuntien liitto muutti nimensä yleiseksi markkinointi- ja kuluttajaosuuskunnaksi (AFESZ). Samaan aikaan osuustoiminta virisi myös asuntorakentamisen ja kiinteistöhuollon toimialoilla. (Juhász 1992.)

52 Maauudistuksessa vuonna 1945 kaikki 575 hehtaaria suuremmat maatilat (myös eläimet ja työvälineet) pakkolunastettiin, mikä tarkoitti maatalouseliitin merkittävän vallan hajoamista. Maanomistajista käytettiin myös Unkarissa termiä ”kulak”. Ks. Varga 2009.

53 Vuonna 1966 luotiin ”uusi talouden mekanismi”, joka tarkoitti muun muassa keskusjohtoisesta talouden suunnittelusta luopumista ja hintojen osittaista vapauttamista sääntelystä. Käyttöön otettiin kolme hintamekanismia. Ministeriöissä määriteltiin kiinteät hinnat (talouteen merkittävästi vaikuttavat tuotteet), rajoitetut hinnat, joissa sallittiin tietyllä aikavälillä hinnan vaihtelua, ja joiden tuotantoon ei myönnetty valtion tukea, sekä vapaat hinnat ei-välttämättömille eli niin sanotuille ylellisyustuotteille. Lisää aiheesta esim. Varga 2009: 233–235.

49 Wikipedia: Unkarin historia.

50 Jonka jäsen myös Suomi oli.

51 CO-OP HUNGARY National Federation of Consumer Co-operatives in Hungarian AFESZ, ks. <http://www.uwcc.wisc.edu/icic/orgs/ica/mem/country/hungary/movement.html>

Vuosi 1979 oli osuuskuntien kannalta merkittävä, sillä silloin osuuskuntalakiin tehtiin muutos, joka salli myös pienten, alle 100 jäsenen, osuuskuntien toiminnan. Lakimuutoksen tavoitteena oli luoda edellytykset aidon osuustoiminnan kehittämiseksi suurten pakkokollektivisoitujen osuuskuntien sijaan. Näitä uusia osuuskuntia perustettiin erityisesti teollisuuden toimialoille. (emt.)

1980-luvun alkupuolella Unkari oli käytännössä liki maksukyvytön ja siten (työhön liittyneet) luontaisedut kävivät valtiontaloudelle kestävämmiksi, eläkevaikutusjärjestelmä nautti liitoksissaan ja valtion kyky sosiaaliturvan tuottamisessa romahti. Alkoi siirtyä sekatalouteen ja myöhemmin markkinatalouteen. Kansalaisyhteiskunnan ja kolmannen sektorin rakentuminen käynnistyi vuonna 1987, kun lakimuutos salli säätiöiden perustamisen. Samoihin aikoihin myös poliittisten puolueiden toiminta tuli sallituksi, kuten myös vapaa uskonnon harjoittaminen. 1990-luvun lopulla luotiin verohelpotuksia kansalaisjärjestöille ja voittoa tavoittelemattomille yrityksille. (Horvath 2010.)

Vuoden 1990 jälkeen tilanne muuttui myös osuuskuntien osalta. Valtion tuet ja ohjaus loppuivat, ja osuuskunnat joutuivat selviämään omillaan uudenlaisessa markkinatilanteessa. Vuonna 1992 säädetyin lain mukaan osuuskuntien varallisuus voitiin jakaa niin olemassa olevien kuin entisten jäsenten (tai heidän perillisiensä) kesken, osuuskunnasta eroavan jäsenen sallittiin lunastaa osuutensa edellä mainitusta varallisuudesta, ja osuuskunnalle myönnettiin oikeus muuttaa yritysmuotonsa osakeyhtiöksi. Osuuskunnat jotka säilyttivät yritysmuotonsa eivät enää saaneet erityiskohtelua verotuksen tai rahoituksen suhteen. (Gardner & Lerman 2006.)

Vuonna 2006 Unkarissa säädettiin uusi osuuskuntalaki. Sen mukaan osuuskunta on jäsentensä perustama ja osuusmaksuin rahoittama (osuusmaksun suuruus määritellään perustamisasiakirjoissa) juridinen henkilö. Osuuskunnan toiminta perustuu avoimen jäsenyyden ja vaihtuvan pääoman periaatteisiin. Osuuskunnan tavoitteeksi laki määrittelee jäsenten taloudellisten ja yhteiskunnallisten (kulttuuristen, koulutuksellisten, sosiaalisten ja terveyteen liittyvien) tarpeiden tyydyttämisen. Lain määrittelyssä osuuskuntia käsitellään samalla tavoin kuin muitakin yritysmuotoja. Osuuskunnat poikkeavat muista ainoastaan päätöksenteon osalta: niissä noudatetaan ”ääni per jäsen” -periaatetta riippumatta omistettavien osuuskuntien määrästä.

Vuoden 2006 osuuskuntalaki oli merkittävä kahdesta syystä. Ensinnä se ”rehabilitoi” osuuskunnat ja toisena se myös mahdollisti sosiaalisten osuuskuntien perustamisen. Tällä hetkellä Unkarissa on 4 730 osuuskuntaa ja niissä jäseniä 1,8 miljoonaa. Osuuskuntien yhteinen pääoma on noin 230 miljardia forinttia (noin 0,7 miljardia euroa), tulot 800 miljardia (noin 2,6 miljardia euroa) ja ylijäämä 8 miljardia forinttia (noin 26 miljoonaa euroa). (SzOSzöv 2016.)

Sosiaaliset osuuskunnat Unkarissa

Ensimmäinen hankeohjelma, johon yhteisötalouden ja sosiaalisen osuuskunnan kaltaiset käsitteet voidaan kytkeä, käynnistyi Unkarissa vuonna 1992. Sosiaalisilla maaohjelmilla on pyritty parantamaan maaseudun työllisyyttä ja ehkäisemään syrjäytymistä; erityisesti romaniväestö on hyötynyt näistä ohjelmista, sillä heidän työmarkkina-asemansa ja sosiaalinen tilanteensa Unkarissa on erittäin huono. Alun perin tarkoituksena oli ensisijaisesti mahdollistaa kotitarveviljelyä, ja siten parantaa hyvinvointia. Tällä hetkellä useimpien käynnissä olevien ohjelmien kautta syntyvä tuotanto suunnataan osin markkinoille. (Horváth 2010.)

Vuonna 2005 perustettiin Kansallinen työllisyssäätöiden verkosto (OFA), joka laajensi työllistymiseen liittyvien tukipalveluiden tarjontaa Budapestin lisäksi seitsemälle muulle paikkakunnalle. Näissä toimipaikoissa tarjottiin maksutta asiantuntijoiden laaja-alaisia tukipalveluita vaihtoehtoisten työllistämiskeinojen kehittämiseksi erityisesti yhteisötalouden kentällä. Tukipalvelut sisälsivät kursseja ja työpajoja sekä konsultointipalveluja muun muassa johtavien lainsäädännön ja liiketoiminnan kehittämisen asiantuntijoiden toteuttamina. Alueellisten ja valtakunnallisten työllistämiseen liittyvien sopimusten ja käytäntöjen koordinoimiseksi verkostolla oli laajempaa yhteiskunnallisena agendanaan laajentaa ja syventää yhteisötalouteen liittyviä vaihtoehtoja (Cibor 2014.) OFA on ollut ja on edelleen merkittävä sosiaalisten osuuskuntien kehittämis- ja tukiorganisaatio.

Unkarissa sosiaaliset osuuskunnat mainitaan vuoden 2006 osuuskuntalaissa (laki X/2006), jonka lisäksi niitä säädellään hallituksen asetuksella (141/2006 VI.29). Lainsäädännön määrittelyissä (osuuskuntalaki, verotukseen ja kirjanpitoon liittyvät lait) sosiaaliset osuuskunnat määritellään voittoa tavoitteleviksi yrityksiksi. Osuuskunnan perustaminen edellyttää vähintään seitsemää perustajajäsentä. Laki ei määrittele perustettavalle osuuskunnalle minimipääomaa. Taloudellisen tuoton lisäksi sosiaalisten osuuskuntien tavoite on sosiaalisesti heikoimmassa asemassa olevien työllistäminen.

Alkuperäisessä laissa sosiaalisten osuuskuntien jäsenistö rajoitettiin ainoastaan yksityishenkilöihin. Vuoden 2012 lakimuutoksessa sallitaan myös paikallishallinnon jäsenyydet, mutta toisin kuin Italian lainsäädännössä, sijoittajajäsenet eivät ole mahdollisia.

Lakimuutoksen ja sosiaalisten maaohjelmien kautta monet syrjäseutujen paikallishallinnoista tarttuivat tilaisuuteen kehittääkseen yhteisön tarpeita palvelevia toimintoja paikallisia resursseja hyödyntäen. Vaikka näiden osuuskuntien liiketoiminnallinen merkitys ei ole kovin suuri, niitä voidaan pitää yhteiskunnallisen yritystoiminnan prototyyppinä ja paikallisesti niiden merkitys on sosiaalisen inklusion, kulttuurin ja myös työllisyyden näkökulmasta merkittävä. Lakimuu-

toksen jälkeen 123 alueellista hallitusta on ollut perustamassa sosiaalisia osuuskuntia sisäministeriön ja romaniväestön työllistämiseen tähtäävän järjestön tuella. (Horváth 2010; Ruszkai & Mike 2012; Kukorelli, I. & Honvári, P. 2016).⁵⁴

Unkarissa on vuoden 2007 jälkeen rekisteröity noin 1 500 sosiaalista osuuskuntaa, mutta ainoastaan noin 400 niistä toimii aktiivisesti ja työllistää noin 3 000 henkilöä. Suurin osa sosiaalisista osuuskunnista toimii palvelusektorilla (48 %) ja maataloudessa (28 %). Teollisessa tuotannossa toimivia on 17 prosenttia, ja kaupan alalla seitsemän prosenttia. Turismiin sosiaalisista osuuskunnista keskittyy kaksi prosenttia. (SzOSzöv 2016.) Näyttäisi siltä, että sosiaaliset osuuskunnat eivät ole täysin kyenneet vakiinnuttamaan toimintaansa, ja niiden elinkaari on useimmiten lyhyt.

Yksi keskeisimmistä selittävästä tekijöistä elinkaaren lyhyydelle lienee yhteiskunnallisten liikkeiden puuttuminen.⁵⁵ Sosiaaliset osuuskunnat kuten muukin yhteisötalouden sateenvarjon alle asettava toiminta on tuotu vahvasti ulkopuolelta, ennen kaikkea Euroopan unionin taholta. Yhteisötalouden toimijoiden ja myös sosiaalisten osuuskuntien rahoituksesta suuri osa tulee EU:n rahastojen kautta. (Edmiston 2015). Rahoituksen perustuminen pitkälti erilaisiin ohjelma- ja hankerahoituksiin tuottaa helposti lyhytkestoisia, projektimaisia kokeiluja, ja toisaalta asettaa osuuskunnat ja muut toimijat riippuvuussuhteeseen näistä julkisista tuista. Tämä ei ole omiaan lisäämään toimijoiden autonomiaa.

Unkarissa sosiaaliset osuuskunnat ovat ennen kaikkea ylhäältä alaspäin rakennettu työllisyydenhoitoon tarkoitettu väline, ei aidosti yhteisön sisältä ja sen tarpeista nouseva toimintamalli. Kun osuuskuntia perustavat kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevat, vähän koulutetut ja sosiaalisesti syrjäytetyt, liiketoiminnan käynnistäminen ja kehittäminen ilman riittävää ohjausta ja tiedollista koulutusta on usein liian haasteellista.

Sosiaaliset osuuskunnat vaikuttavat olevan jonkinlainen väliinputoaja sekä suhteessa markkinoilla toimiviin osuuskuntayrityksiin että julkishallintoonkin. Sosiaalisilta osuuskunnilta puuttuu yhteistyösuhteet muuhun osuuskuntaliikkeeneseen, ja tästä näkökulmasta ne tuntuvat asettuvan osaksi aktivoivaa sosiaali- tai

54 Ks. esim. Economic Empowerment of Roma. Social Land Program, http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9761_file12_soros-hungary-social-land-program0617.pdf

55 Sekä Unkarissa että Puolassa veronmaksajien on mahdollista osoittaa henkilökohtaisesta verotuksesta yksi prosentti jollekin yleishyödylliselle organisaatiolle. Tällaista verotuskäytäntöä on perusteltu muun muassa verotuksellisella itsemääräämisoikeudella, kansalaisyhteiskunnan ja yhteisötalouden vahvistumisella sekä palvelutuotannon monipuolistumisella epäpoliittisesti ja hajautetusti. Ks. Edmiston 2015; Majdzińska 2014.

työvoimapolitiikkaa ja lähemmäksi julkista sektoria. Toisaalta vasta vuoden 2012 lakimuutoksen jälkeen julkisen sektorin toimijat ovat voineet olla mukana perustamassa sosiaalisia osuuskuntia, joten toimivat yhteistyösuhteet – ja sosiaalisten osuuskuntien toimintaa tukeva poliittisten päättäjien ja viranhaltijoiden yhteistyö – ovat vasta oraalla.

Puola

1800-luvulla Puola oli jakautunut Venäjän, Preussin ja Itävalta-Unkarin hallintojen alle. Hallitsijavaltojen vähäinen kiinnostus niin talouden kuin julkisten instituutioiden kehittämiseen alueella avasi osuuskunnille tilaa toimia näiden yhteiskunnallisten funktioiden toteuttajina. Samalla ne tukivat kansallishenkeä ja tuottivat koulutuksellista ja sosiaalista tukea lähialueillaan. Vuonna 1816 filosofi, runoilija ja valtiomies Stanisław Staszic perusti keskinäisen avun maatalousosuuskunnan (englanniksi the Agricultural Society for Mutual Help in Misfortune), joka oli Puolan ensimmäinen Venäjän vallan aikainen osuuskunta. (Grygieńc 2015.) Samoihin aikoihin perustettiin myös ensimmäiset osuuskassat tukemaan erityisesti köyhien maanviljelijöiden asemaa. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen Puola itsenäistyi uudelleen, ja silloinkin osuuskunnilla oli merkittävä rooli taloudellisten ja sosiaalisten ongelmien ratkaisemisessa. (Lés 2004.)

Toisen maailmansodan jälkeen Puola päätyi Neuvostoliiton valtapiiriin. Vuonna 1952 perustuslakia muutettiin ja tasavallasta tuli Puolan kansantasavalta. Osuustoiminnan kannalta se tarkoitti autonomian ja riippumattomuuden menettämistä, osuuskunnat siirrettiin osaksi valtiojohtoista ”sosialistista omistajuutta”. Vaikka ne osin säilyttivätkin muodollisen itsenäisyyden, olivat osuuskunnat kuitenkin kiinteä osa valtiojohtoista tuotantoa eikä niillä ollut itsenäistä päätösvaltaa toimintansa suunnittelussa. Keskusjohtoisessa taloudessa osuuskunnat toimivat monopoliasemassa erityisesti asunto- ja maataloustuotannossa. (emt.)

1980-luvulle tultaessa Puolan valtionalous oli raskaasti velkaantunut ja yhteiskunnan taloudelliset rakenteet lähes romahduspisteessä. Koko vuosikymmenen jatkunut vastustus ja lakkoilu valtaa pitänyttä kommunistista regiimiä vastaan kärjistyi vuonna 1989. Solidaarisuus-liikkeenä tunnettu lakkoliike oli voimistunut, eikä edes silloisen pääministerin Wojciech Jaruzelskin⁵⁶ (jo vuonna 1981) julistama sotatila kyennyt enää kuin hidastamaan kehitystä. Vuonna 1989 hallitus käynnisti neuvottelut kielletyn Solidaarisuus-liikkeen ja muiden oppositiotoimijoiden

56 Kenraali Jaruzelski toimi Puolan yhtyneen työväenpuolueen (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza) ensimmäisenä sihteerinä 1981–1989, valtioneuvoston puheenjohtajana eli muodollisena valtionpäämiehenä 1985–1989 ja Puolan presidenttinä 1989–1990.

kanssa ja ensimmäiset, osin rajoitetut, vaalit järjestettiin. Puola siirtyi kaksikamarijärjestelmään, ja samalla luotiin uudenlainen presidentti-instituutio. Puolan kansantasavalta muutettiin Puolan tasavallaksi. Solidaarisuus-liikkeestä muodostettiin poliittinen puolue, ja vuonna 1990 sen ikoninen kasvo Lech Wałęsa valittiin presidentiksi.

Puolassa käynnistyi siirtymä keskusjohtoisesta taloudesta markkinatalouteen. Osuuskuntien näkökulmasta kehitys ei näyttäytynyt suuntana kohti parempaa. Kuten Leś (2004: 185) toteaa: ”muutosvaiheen käynnistymisen myötä toteutettu neoliberaali ideologia ja strategia – ns. shokkiterapia – suhtautui kaikkeen kollektiiviomaisuuteen, niin valtion kuin osuuskuntienkin, hyvin kriittisesti.” Aiemman regiimin aikana osuuskunnat oli asetettu valtion keskusjohdon alaisuuteen, ja nyt uudessa siirtymävaiheessa niiden maine kansalaisten keskuudessa kärsi tästä: ne miellettiin osaksi aiempaa hallintoa. Niinpä kansainvälisen osuustoiminnan periaatteisiin kuuluvat taloudellisen omaehtoisuuden, päätöksenteon riippumattomuuden sekä hyvinvoinnin oikeudenmukaisen jakautumisen tavoitteet jäivät tuntumattomiksi. Vuosien 1992 ja 2004 välisenä aikana osuuskuntien määrä väheni yli 19 000:sta 13 000:een. Transitiovaiheen (1989–1995) aikana osuuskunnissa työllistyneiden määrä laski 72 prosenttia. Tämä koski erityisesti maatalousosuuskuntia ja vammaisten työosuuskuntia. Niin sanottujen suojatyöpaikkojen osalta osuuskunnat menettivät keskeisen asemansa: vielä vuonna 1992 osuuskunta oli ainoa tällaista palvelua tuottava yhteisömuoto, vuonna 2001 ainoastaan 12 prosenttia toimintaa harjoittavista organisaatioista oli osuuskuntia. (emt.)

Osuuskuntien määrän pieneneminen tapahtui kolmen mekanismin kautta: a) yritysmuotoa vaihtamalla, b) sulauttamalla osuuskunta osaksi isompaa osuuskuntaa ja c) purkamalla osuuskunta. Ainoa osuustoiminnan muoto, joka kasvoi tänä aikana, oli osuuskassojen yhteenliittymä Spółdzielcze Kasy Oszczędnościowo-Kredytowe, SKOK. Vuonna 2016 osuuspankit ovat vaikeuksissa ja useat niistä ovat joutuneet konkurssiin.⁵⁷

Sosiaaliset osuuskunnat Puolassa

Yhteisötalouden ja laajemmin kansalaisyhteiskunnan uudelleen muotoutuminen käynnistyi Puolassa siirtymävaiheen aikana 1990-luvulla huolimatta rajun yksityistämisen tuottamasta shokkivaikutuksesta – tai ehkä juuri sen vuoksi. Tuloerojen valtava kasvu ja laajamittainen työttömyys ja sosiaalipalveluiden rapautuminen herättivät ruohonjuuritason toimijat ja osin myös paikallishallinnon edustajat.

⁵⁷ Ks. Polish Banks Face Pressure With Another Credit Union Bankruptcy, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-01-08/polish-banks-face-pressure-with-another-credit-union-bankruptcy>

Aluksi toimijat olivat hyväntekeväisyyteen keskittyneitä säätiöitä, yhdistyksiä ja kansalaisjärjestöjä, jotka eivät harjoittaneet liiketoimintaa. Taustalla vaikutti siirtymävaiheen ideologinen, yksityisten yritysten ja markkinoiden tehokkuutta korostava, painostus, jolloin niin sanotulle kolmannelle sektorille jäi vain markkinointa täydentävä tehtävä. Puolan liittyttyä Euroopan unioniin vuonna 2004, kiinnostus yhteisötaloutta kohtaan kasvoi, joskaan käsitettä yhteiskunnallinen yritys ei vielä keskusteluun juurikaan nostettu. EU:n säädösten⁵⁸ ja rahoituksen turvin alettiin kehittää aktivoivaa sosiaalipolitiikkaa, erityisesti aktivoivaa työvoimapolitiikkaa, ja yhteisötalous miellettiin – ja edelleen mielletään – ennen kaikkea työttömien ja toimintarajoitteisten aktivoimisen välineeksi.

Yhteiskunnallinen yritys -käsitettä ei ole lainsäädännöllä määritelty, vaan sillä voidaan tarkoittaa niin voittoa tavoittelemattomia liiketoimintaa harjoittavia järjestöjä kuin voittoa tavoittelevia yrityksiä, kunhan näillä on jokin sosiaalisesti tai yhteiskunnalliseksi määritelty tavoite. Ottaen huomioon, että osuuskunta-sanalla on Puolassa melko huono kaiku, onkin hieman yllättävää, että nimenomaan osuuskunta on maassa ainoa erillisellä lainsäädännöllä määritelty yhteiskunnallisen yrityksen muoto⁵⁹. (Majdzińska, K. 2014; Paczynski, W, Pacut, A., Potkanska, D. & Pazderski, F. 2014.) Tähän lienevät vaikuttaneet Italian sosiaaliset osuuskunnat ja niitä koskeva lainsäädäntö.

Ensimmäisen kerran sosiaaliset osuuskunnat liitettiin Puolan lainsäädäntöön vuonna 2004 tehdyllä osuuskuntalain lisäyksellä. Silloisessa keskustelussa nämä osuuskunnat ymmärrettiin yhdeksi työosuuskuntien muodoksi. (Majdzińska 2012.) Vuonna 2006 astui voimaan erillinen laki sosiaalisista osuuskunnista. Laki mukailee italialaisia B-tyyppin sosiaalisia osuuskuntia, ja sosiaaliset osuuskunnat ovat edelleen vahvasti aktivoivan työvoimapolitiikan välineitä⁶⁰. Tosin on kuitenkin nähtävissä, että niiden toiminta on kehittynyt sosiaalisilta tavoitteiltaan laajemmaksi ja ne voidaan Majdzińskan (2012) mukaan luokitella aiemmin esitellyn jaottelun perusteella sosiologisen mallin mukaisesti myös laajemmin yhteisön etua tavoitteleviksi.

Vuoden 2006 laki asettaa sosiaalisille osuuskunnille kaksi erityistä ehtoa: a) ne eivät saa jakaa ylijäämäänsä jäsenilleen, ja b) toiminnan tavoitteena on oltava sosiaalinen ja ammatillinen integraatio. Sosiaalisen osuuskunnan voi perustaa vähintään viisi yksityishenkilöä tai juridista henkilöä, joiden on kuuluttava johonkin

⁵⁸ Myös ILO:n ja OECD:n säännöstoilla on ollut suuri merkitys tässä kehityksessä. Ks. Grygieńc 2015.

⁵⁹ Lisäksi erityiset sokeiden ja vammaisten osuuskunnat, jotka luokitellaan työosuuskunnan erityismuodoksi työosuuskuntia säätelevän lainsäädännön alla.

⁶⁰ Työmarkkinoille integroiva yritys WISE (work integration enterprise) on kirjallisuudessa käytetty termi. Se on ollut lähtökohtana myös meillä, kun laki sosiaalisista yrityksistä on säädetty.

lain määrittelemään vähäosaisten ryhmään⁶¹. Käytännössä suurin osa sosiaalisista osuuskunnista on työttömien perustamia. Vuonna 2009 lakiin tehdyn lisäyksen jälkeen myös muut kuin edellä mainittuihin ryhmiin kuuluvat yksityiset ja juridiset henkilöt ovat voineet liittyä sosiaalisen osuuskunnan jäseniksi, joskaan heidän osuutensa jäsenistöstä ei saa ylittää 50 prosenttia. Myös vapaaehtoisten työntekijöiden toiminta on sallittua, joskin ainoastaan yleishyödyllisissä toiminnoissa.

Sosiaalisten osuuskuntien jäsenet saavat julkista tukea erityisesti toiminnan käynnistämävaiheessa. Tuki on avustusmuotoista: esimerkiksi perustajajäsenet saavat Puolan työvoimarahaston myöntämän 3–4 keskimääräisen kuukausipalkan suuruisen avustuksen, vammaiselle henkilölle tällainen kertaluontoinen avustus voi olla jopa suurempi hänen liittyessään sosiaalisen osuuskunnan jäseneksi. Jäsenille suunnattujen avustusten lisäksi osuuskunnalle myönnetään taloudellista tukea toiminnan alkuvaiheessa. Niiden ei muun muassa tarvitse maksaa jäsentensä sosiaaliturvamaksuja kahdelta ensimmäiseltä vuodelta, ja kolmantena toimintavuotena maksu on puolet normaalitasosta. Ne voivat saada myös yritysverosta vapaita jaksoja. Myös eri tahojen tuottamia neuvonta- ja tukipalveluita on saatavilla. (Paczynski ym. 2014.)

Vuonna 2010 tehdyn selvityksen mukaan sosiaaliset osuuskunnat ovat keskittyneet toimialoille, jotka eivät edellytä perustajiltaan korkeaa koulutustasoa⁶², joskin viime aikoina on ollut ilmennyt myös muille toimialoille suuntautuvaa liikettä. Se, että laki edellyttää sosiaalisen osuuskunnan perustajajäsenten edustavan jotakin toimintarajoitteisten ryhmää, tarkoittaa usein, ettei liiketoiminnan harjoittamiseen liittyvää osaamista ole osuuskunnan sisällä riittävästi. Samoin sosiaalisesti syrjäytettyjen on vaikea hankkia tarvittavaa ammatillista osaamista ja niin sanottua sosiaalista pääomaa toiminnan kehittämiseksi. (Grygień 2015; Majdzińska 2012).

Osuuskuntien palveluiden käyttäjistä suurimmat ryhmät olivat yksityishenkilöt (37 %), kaupalliset yritykset (23 %) ja julkishallinto (22 %). Taloudellisesti sosiaaliset osuuskunnat eivät ole kovinkaan menestyviä. Vuonna 2010 tehdyn kyselytutkimuksen tietojen mukaan neljännes kyselyyn osallistuneista 112 osuuskunnasta ei tuottanut lainkaan ylijäämää. Puolet kyselyyn osallistuneista ilmoitti ylijäämänsä olevan alle 1 700 zlotya (400 euroa) kuukaudessa ja loput kaksikymmentäviisi prosenttia tuotti ylijäämää yli 100 000 zlotya (20 000 euroa) vuodessa. (Grygień 2015.)

Sosiaalisten osuuskuntien alueellinen jakautuminen on mielenkiintoinen. Kuten edellä todettiin, suurin osa osuuskunnista on työttömien perustamia. Edellä

61 Työttömät, vammaiset, päihdeongelmaiset, mielenterveyspotilaat, asunnottomat ja pakolaiset.

62 Puutarha-, siivous- ravintola- ja rakennuspalvelut ja niin edelleen.

mainitun selvityksen mukaan sosiaalisten osuuskuntien alueellinen jakauma ei kuitenkaan noudata tästä syntyvää oletamaa. Pahimmista työttömyysluvuista kärsivillä alueilla sosiaalisia osuuskuntia ei ole juurikaan perustettu. Liki puolet perustetuista sijaitsee suurimmissa poviat-kaupungeissa⁶³, eikä ensioletuksen mukaisesti isoimmissa kaupungeissa. Toisaalta myöskään yleinen kansalaisyhteiskunnan aktiivisuus – toimivien järjestöjen lukumäärän perusteella arvioiden – ei selitä sosiaalisten osuuskuntien alueellista jakautumista. Sosiaalisesti aktiivisilla alueilla sosiaalisia osuuskuntia perustettiin hyvin vähän tai ei ollenkaan. Miksi näin on, siinä tutkijoille mielenkiintoinen tutkimuksen kohde. (Majdzińska 2012.)

1990-luvulla tehdyt hallinnolliset muutokset työ- ja sosiaaliministeriöiden sekä alueellisten ja paikallisten viranomaisten vastuiden osalta merkitsivät myös sitä, ettei julkishallintoon rakentunut selkeää vastuu- ja tavoiteasetantaa sen enempää työttömyyden hoidon kuin sen aiheuttamien sosiaalisten ongelmien ratkaisemiseksi. Kehittymätön kansalaisyhteiskunta ei myöskään luonut yhteiskunnallisten liikkeiden kautta painetta ratkaisujen etsimiseksi. (Grygień 2015.) Toisin kuin Italiassa, Puolan sosiaaliset osuuskunnat ovat syntyneet ylhäältä alas annettuna osana työllisyys- ja sosiaalipoliittista suunnittelua ja päätöksentekoa, eikä niiden – tai muiden yhteiskunnallisten yritysten tai laajemmin yhteisötalouden – tunnetuus kansalaisten keskuudessa ole kovinkaan laajaa. Se rajoittaa luonnollisesti toiminnan kehittymistä, osallisuuden vahvistamista sekä osuuskuntien sitoutumista paikallisiin yhteisöihin ja talouksiin. Ylhäältä alas suuntautunut rakentuminen voi luonnollisesti herättää mielikuvia aiemman keskusjohtoisen hallinnon ajasta, mikä sekkin heikentää yhteiskunnallisten yritysten kehittymistä. Varsinkin osuuskuntien osalta nämä mielikuvat ovat erityisen merkityksellisiä.

Tiivistäen voidaan sanoa, että yhteisötalouden ja erityisesti sosiaalisten osuuskuntien kehittymisen tiellä on sekä institutionaalisia että kulttuurisia esteitä. Epäluottamuksen ilmapiiri, kehittymätön kansalaisyhteiskunta ja vapaaehtoistoiminnan vähyys ehkäisevät tehokkaasti uusien yhteisötalouden innovaatioiden leviämisen. Sosiaalisia osuuskuntia rasittaa lisäksi edelleen osuuskuntiin liitetyt mielikuvat sosialistisen Puolan ajoilta.

Institutionaalisina ongelmina voidaan pitää esimerkiksi sosiaalisia osuuskuntia koskevan lainsäädännön, ja siihen liittyen rahoitusmallien, puutetta. Sosiaaliset osuuskunnat ovat riippuvaisia ulkopuolisista avustuksista ja tuista, eikä niiden erityisluonnetta huomioivaa rahoitusjärjestelmää ole olemassa. Lisäksi esimerkiksi edellä kuvattu sosiaalisille osuuskunnille maksettava kertakorvaus on liian pieni, sen saaminen kestää toiminnan kannalta liian pitkään ja hallinnolliset kulut liiketoiminnan käynnistämisestä ylittävät usein saatavan korvauksen.

63 Aluehallinnollinen käsite, joka vastaa ehkä suomeksi termiä piirikunta. Poviat-kaupunki on siis piirikunnan (hallinnollinen) pääkaupunki.

Koska sosiaalisia osuuskuntia perustavat kaikkein heikoimmassa asemassa olevat, tarkoittaa se usein, että perustajien liiketoimintaosaaminen on puutteellista. Tämä heikentää mahdollisuuksia selviytyä markkinoilla, mikä toisaalta myös ylläpitää mielikuvaa osuuskunnista toimimattomana yritysmuotona. Paikallistason viranhaltijoiden tietämättömyys sosiaalisista osuuskunnista, ja yhteisötaloudesta ylipäättään, vaikeuttaa yhteistyötä paikallisen työvoima- ja sosiaalitoimen kanssa. Viranhaltijat näkevät usein perinteisen sosiaalityön ensisijaisena.

YHTEISÖTALOUS SUOMESSA

Myös Suomessa osuus- ja yhteisötaloudella on pitkä historia. Ensimmäinen osuuskuntalaki astui voimaan vuonna 1901, mutta jo sitä ennen oli perustettu osuuskuntia ilman lain suomaa asemaa. Työosuuskuntia toimi 1900-luvun alussa esimerkiksi satamissa. Suomi mainitaan usein maailman yhtenä osuustoiminnallisimmista maista, ja totta onkin, että liki yhdeksänkymmentä prosenttia suomalaisista omaa jonkin osuuskunnan tai keskinäisen yhtiön jäsenyyden.⁶⁴

Suomessa on ollut vuodesta 2004 laki sosiaalisista yrityksistä. Lakiin kirjattu sosiaalisen yrityksen määrittely on pitkälti yhdenmukainen CEFEC:n (Social forms Europe 2016) määritelmän kanssa, ennen kaikkea siihen sisältyy myös CEFEC:n ehto toiminta- tai työkyvyltään rajoittuneen henkilöstön osuudesta (vähintään 30 prosenttia koko yrityksen työvoimasta). Lain valmisteluvaiheessa korostui ennen kaikkea työvoimapolitiikka, mikä on ohjannut lain muotoilua.

Laki ei rajaa yritysmuotoa, eikä määrittele päätöksentekomallia tai laajempaa sosiaalista tavoitetta, vaan toteaa: ”-- sosiaaliset yritykset tarjoavat työntekomahdollisuuksia erityisesti henkilöille:

- 1) joiden vamma tai sairaus vaikeuttaa työllistymistä;
- 2) jotka ovat olleet yhtäjaksoisesti 12 kuukautta työttömänä työnhakijana, tai jotka ovat olleet useammassa työttömyysjaksossa yhteensä vähintään 12 kuukautta työttömänä työnhakijana, ja jotka työttömyyden toistuvuuden ja kokonaiseiston perusteella ovat rinnastettavissa yhtäjaksoisesti 12 kuukautta työttömänä olleeseen työnhakijaan; tai
- 3) jotka ovat saaneet vähintään 500 päivältä työttömyysetuutta työttömyyden perusteella.”⁶⁵

Näin ollen laki ei täytä yhteiskunnallisen yrityksen (social enterprise) määritelmiä sen enempää EMES:n kuin Euroopan unionin instituutioiden tarkoittamalla tavalla. Itse asiassa se rajaa muut kuin työintegraatiota tarjoavat yritykset pois määritelmän piiristä: ”Sosiaalinen yritys on elinkeinonharjoittaja, joka on rekisteröity sosiaalisten yritysten rekisteriin. Muulla kuin 1 momentissa tarkoitettulla ei ole oikeutta elinkeinotoimintansa yhteydessä käyttää nimeä sosiaalinen yritys.” Työ- ja elinkeinoministeriön sivuilla korostuu vielä voimakkaammin suomalaisen

⁶⁴ Suomalaisesta osuustoiminnasta tarkemmin ks. esim. Moilanen ym. 2014.

⁶⁵ Ks. Laki sosiaalisista yrityksistä 1 §, <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20031351>

lainsäädännön ero EU:n määrittelyihin, ohjeistuksiin ja tavoitteisiin: ”Sosiaalinen yritys ei yrityksenä poikkea muista yrityksistä. Se tuottaa tavaroita ja palveluja markkinoille ja tavoittelee voittoa kuten muutkin yritykset. Sosiaalinen yritys voi toimia millä toimialalla tahansa. Se maksaa kaikille työntekijöilleen työehtosopimuksen mukaisen palkan ja se on aina merkitty kaupparekisteriin.” (TEM 2016, kursivointi kirjoittajan).

Sosiaaliset yritykset eivät myöskään saa muista yrityksistä poikkeavia yritystukia, ainoastaan palkattavaan henkilöön kytkeytyvät oikeudet palkkatuen enimmäiskeston ja määrän suhteen voivat olla muista yrityksistä poikkeavia. Vaikka palkkatuesta usein käytetään termiä yritystuki, se on kuitenkin aina henkilöön ja hänen työmarkkina-asemaansa sidottu tukimuoto, joka on aina määräaikainen. Liiketoiminnan kehittämiseen ja sosiaalisen tavoitteen – pysyvän työpaikan – saavuttamiseen palkkatuen kaltainen tukimuoto ei sovellu: ”Sosiaaliset yritykset ovat samassa asemassa muiden yritysten kanssa yksityisen ja julkisen rahoituksen suhteen. Palkkatukea ja työllisyyspoliittista avustusta sosiaalisille yrityksille voidaan kuitenkin myöntää poikkeavin ehdoin.” (TEM 2016⁶⁶). Palkkatukea voidaan myöntää niin toistaiseksi voimassa oleviin kuin määräaikaisiin työsopimuksiin. Myöskään osa-aikaisuus ei ole este palkkatuen maksamiselle. Palkkatuki on harkinnanvarainen, ja sitä maksetaan TE-keskuksille vuosittainen myönnettävästä määrärahasta. Vuoden 2015 jälkeen palkkatuki on työllistettävän tilanteesta riippuen 30–50 prosenttia ja kesto 6–24 kuukautta.⁶⁷

Sosiaalisten yritysten määrä on laskenut tasaisesti. Syksyllä 2009 Työ- ja elinkeinoministeriön tekemän selvityksen mukaan sosiaalisissa yrityksissä työllistyi tuolloin yhteensä 1 236 henkilöä, joista pitkäaikaistyöttömiä oli 364, osatyökykyisiä 339 ja loput sosiaalihuoltolain mukaisia vammaisia henkilöitä. Kyselyyn vastasi 168 sosiaalista yritystä. Elokuussa 2016 sosiaalisten yritysten rekisterissä on 39 yritystä.⁶⁸

Työintegraatiota on toteutettu myös sosiaali- ja terveysministeriön hankkeena vuonna 2009 alkaneen työpankkikokeilun kautta: ”Työpankkikokeilussa kehitetään tapoja, joilla voidaan työllistää osatyökykyisiä, pitkäaikaistyöttömiä ja ilman perustutkintoa olevia nuoria avoimille työmarkkinoille. Tavoitteena on mm. kehittää liiketoiminnan ehdot ja yhteinen toiminta-ajatus työpankeille, kehittää työpooli osaksi työpankkitoimintaa, kehittää kannusteita työllistää heikossa työ-

66 Palkkatuesta ja sen määrästä ks. Laki julkisesta työvoima- ja yrityspalvelusta 28.12.2012/916, <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2012/20120916>

67 Työ- ja elinkeinoministeriön sivustolta on poistettu Sosiaalisten yritysten tila ja tulevaisuus -otsikolla varustettu sivu. Katsottu 18.11.2016.

68 TEM:n rekisteriin merkityt yritykset, <http://tem.fi/rekisteriin-merkityt-yritykset>. Katsottu 29.11.2016.

markkina-asemassa olevia, arvioida julkisen tuen roolia työpankkitoiminnassa ja organisoida työpankkitoiminta valtakunnallisesti.”⁶⁹

Siis vaikka Suomessa onkin laki sosiaalisista yrityksistä, meillä ei ole lainsäädäntöä (EMES:n ja EU:n määrittelemien) yhteiskunnallisten yritysten osalta. Silti EU:n määritelmän mukaisia yhteiskunnallisia yrityksiä arvioidaan Suomessa olevan 2 500–3 200, joidenkin arvioiden mukaan niitä olisi huomattavasti enemmän, jopa 10 000. (Russell, Pättiniemi & Koivuneva 2014). Suomalaisen työn liiton jäsenyrityksistä yhteiskunnalliseksi yritykseksi itsensä määrittelee viisi osuuskuntaa ja 11 yhdistystä. (Suomalaisen työn liitto 2016). Monet näistä yrityksistä syntyivät, kun kolmannen sektorin palveluntuottajat yhtiöittivät palvelutuotantonsa 2000-luvun taitteen jälkeen. Silloin järjestöjen harjoittaman liiketoiminnan verotusta muutettiin, ja toisaalta muun muassa Raha-automaattiyhdistyksen jakopolitiikka muuttui ja avustukset pienenivät.

Arvoliitto (2016) on yhteiskunnallisten yritysten etujärjestö ja se asettaa jäsenyrityksilleen seuraavat kriteerit:

- 1) Yrityksen liiketoiminnan tarkoituksena on edistää jotakin yhteiskunnallista päämäärää: sosiaalinen, terveys/hyvinvointi, ekologinen, työllisyys, kulttuuri
- 2) Yritys toimii markkinoilla, ja tuloista merkittävä osa tulee palvelu-/tavaramyynnistä
- 3) Yritys on riippumaton julkisesta sektorista (itsenäinen hallinto ja operatiivinen toiminta)
- 4) Yritys käyttää voittojaan ensisijaisesti yhteiskunnallisten päämäärien edistämiseksi ja toissijaisesti yrityksen kasvattamiseen
- 5) Yrityksen toiminta pohjautuu eettisiin ohjeisiin, se on läpinäkyvää ja hyvän hallintotavan mukaista

Yhteiskunnallisten yritysten ja yhteisötalouden tutkimusta on Suomessa tehty ja yliopisto-opetusta osuustoiminnasta järjestetään maksullisten koulutusten ja konsultointipalveluiden lisäksi. Ammatillisissa oppilaitoksissa osuuskuntia käytetään osana yrittäjyyskoulutusta, ja Setlementtiliitto on julkaissut erityisesti nuorille suunnatun yhteiskunnallisen yrittäjyyden oppaan.⁷⁰ Myös Elinkeinoelämän tutkimuslaitos on selvittänyt yhteiskunnallista yrittäjyyttä vaikuttavuusinvestointien

69 Työpankki: <https://www.tyopankki.fi/INFO/>

70 Linkkejä:

<http://www.finsern.fi/site/>

<http://www.helsinki.fi/ruralia/koulutus/coop/index.htm>

<http://pellervo.fi/tietoa-osuustoiminnasta/tietopankki/oppilasosuuskunnat/esimerkkeja-osuuskunnista/>

<http://meillaonidea.fi/opas>

näkökulmasta (Kotiranta & Widgén 2015).

Suomessa ei kuitenkaan julkisessa, poliittisessa, keskustelussa ole juuri pohdittu edellä esitettyjä Euroopan komission ja parlamentin tekemiä ehdotuksia, aloitteita ja huomioita osuus- ja yhteisötalouden mahdollisuuksista työllisyyttä edistävän ja kestävä talouden rakentamisessa. Osuuskuntien osalta voimassa oleva osuuskuntalaki ei myöskään nosta esiin yhteisötalouden käsitettä, eikä lakiin ole kirjattu osuustoiminnan periaatteita millään tavoin. Päinvastoin, vuoden 2014 alusta voimassa ollut laki hylkää osuustoiminnan yhteisöllisyyden ja yhteisen edun periaatteen, kun jopa vain yksi perustajajäsen riittää. Lisäksi osuuskuntaan perinteisesti liitetty aatteellinen tai yhteiskunnallinen tarkoituksipyykä on myös poistettu. Laki myös antaa tilaa epädemokraattiselle päätöksentekomallille, sillä laki mahdollistaa osuuskunnan säännöissä poikkeamisen ”ääni per jäsen” -periaatteesta. Lisäksi se mahdollistaa osakekaupan osuuskunnan osakkeilla.

Osuuskuntia on ehdotettu hyvinvointipalveluiden tuottajiksi useampaankin otteen viimeisten vuosikymmenten aikana. Vuonna 1997 Laurinkari ym. selvittivät osuuskuntamallin soveltumista osaksi kuntien palvelutuotantoa, vuonna 2007 Esko Kumpusalo puolestaan ehdotti osuuskuntia terveyskeskusten tukijalaksi, ja vuonna 2014 H. Henry ym.⁷¹ tekivät ehdotuksen osuuskunnista vanhuspalveluiden tuottajina. Mutta poliittiseen keskusteluun näitä ehdotuksia ei laajemmin ole saatu. Meillä toimii joitakin yksittäisiä osuuskuntia, jotka tuottavat hyvinvointipalveluita, mutta laajemmasta liikkeestä tuskin voidaan ainakaan toistaiseksi puhua. Toisaalta tällä hetkellä osuuskuntien mahdollisuudet rakentua myös osaksi suomalaista julkisten palveluiden kenttää näyttävät mahdollisina ainakin suurille, jo toimiville osuuskunnille. Ensimmäiset toteutuneet esimerkit ovat Pohjois-Karjalan osuuskaupan tytäryhtiönä toimiva Pohjois-Karjalan Terveyspalvelut Oy. Toinen ja edellistä suurempi hanke on puolestaan Finanssiryhmä OP:n aie toteuttaa yksityissairaaloiden ketju: ”Suomalainen terveydenhoitoala on voimakkaassa murroksessa. Tulevaisuudessa jokaisessa maakunnassa lukuun ottamatta Ahvenanmaata on Pohjola-sairaala tai Pohjola-lääkäriasema”, toteaa OP-ryhmän terveys- ja hyvinvointipalveluista vastaava johtaja Olli Lehtilä.” (HS 10.6.2016.)⁷²

71 Ks. myös Pirkkalainen (2016) esitettyjen mallien kritiikki.

72 Pohjola on osa OP Ryhmää, joka on johtava finanssiryhmä Suomessa. OP Ryhmän muodostavat noin 180 osuuspankkia sekä niiden omistama OP Osuuskunta ja sen tytär- ja lähiyhteisöt. Pohjola Pankki Oyj on OP Osuuskunnan merkittävin tytäryhtiö, ja se toimii OP:n keskuspankkina vastaten muun muassa ryhmän maksuvalmiudesta sekä hoitaen ryhmän kansainvälistä liiketoimintaa.

Ks. <https://www.pohjola.fi/pohjola?id=358000>

PK-terveys: <https://pkterveys.fi/fi>

Osuuspankkien sairaalahankkeesta: <http://www.hs.fi/talous/a1465523204835>

”Käsillä on torpparivapautuksen, siirtokarjalaisten asuttamisen, kaupungistumisen ja ’palkka pankkiin’ verrattava avautuva mahdollisuus osuustoiminnalle.” (Karhu 2016) Lainauksessa on kyse Suomen sosiaali- ja terveyspalveluiden palvelurakenteen uudistamisesta (sote-uudistus). Uudistuksesta käydyssä julkisessa keskustelussa on korostunut kaksi näkökulmaa: Yhtäältä on esitetty huoli siitä, että uudistuksen myötä sosiaali- ja terveyspalveluiden yksityistäminen kiihtyy ja että palveluiden tuotanto siirtyy entistä enemmän suuryritysten käsiin. Toisaalta erityisesti hallituksen korostama näkökulma liittyy valinnanvapauden lisääntymiseen – uudistuksen jälkeen asiakkailta olisi oikeus valita palveluntuottaja julkiselta, yksityiseltä tai kolmannelta sektorilta. Myös osuuskunnat mainitaan palvelutuottajina tässä yhteydessä. Uudistus on mittava, ja lainsäädäntötyönä se tarkoittaa muun muassa sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämislain, maakuntalain, rahoituslain ja muiden asiaan liittyvien lakien (muun muassa verolait, henkilöstöä ja virka- ja työehtosopimuksia sekä eläkejärjestelmää koskevat lait) valmistelua (Pöysti 2016).

Tässä yhteydessä ei ole tarkoituksenmukaista käsitellä uudistusta kovinkaan syvällisesti, mutta uudistuksen laajuudesta kertonee se, että sote- ja maakuntauudistusta koskevan hallituksen esitysluonnoksen lausuntoajan päätyttyä kunnilta, kuntayhtymiltä, järjestöiltä ja muilta toimijoilta oli tullut yli 700 lausuntoa.⁷³ Uudistuksessa ei ole kyse ainoastaan sote-palveluiden hallinnon ja tuotannon järjestämisestä, vaikka keskustelu onkin pääsääntöisesti liittynyt niihin.⁷⁴

Sote- ja maakuntauudistuksen yhteydessä ei ole käyty julkista keskustelua uudistuksen myötä syntyvien hankintayksiköiden toiminnasta. Malliin on sisällytetty sopimus- ja kilpailutusasioista vastaava yhteishankintojen palvelukeskus. Se ”toimii maakuntien valtakunnallisena yhteishankintayksikkönä. Sen tehtävä on toimia ammattimaisena julkisten hankintojen kilpailuttajana, sopimusten toteuttajana ja ylläpitäjänä sekä yhteisenä maakuntien hankintatoimen kehittäjänä ja hankinta-asiantuntijana. Yhteishankintayksikkö yhdistää hankintavolyymeja säästöjen saamiseksi, edistää kilpailua avoimilla ja laajaa markkinapotentiaalia hyödyntävillä kilpailutuksilla sekä toteuttaa hankintoja tehostavia ratkaisuja.”⁷⁵

Euroopan komission julkisia hankintoja koskevan vihreän kirjan mukaan pk-yrityksiä pidetään EU:n talouden selkärankana, ja ne tarjoavat mittavia mahdolli-

73 Lausunnot katsottavissa: <http://valtioneuvosto.fi/hanke?selectedProjectId=14612>

74 Työ- ja elinkeinopalvelut, ympäristöterveydenhuolto, pelastustoimi, maaseudun kehittäminen ja lomituspalvelut, liikennejärjestelmäsuunnittelu ja aluekehittäminen. Ks. Pöysti 2016.

75 Alustavat ehdotukset sote- ja maakuntauudistuksen lainsäädännöksi. Sosiaali- ja terveysministeriö 29.6.2016, <http://alueuudistus.fi/documents/1477425/2969580/TiivistelmäC3%A4+hallituksen+lakiluonnosten+keskeisistäC3%A4+asioista+29.6.2016+sote-+ja+maakuntauudistus>. Katsottu 21.11.2016.

suuksia luoda työpaikkoja, kasvua ja: ”-- innovaatioita. Helppo pääsy hankintamarkkinoille voi auttaa vapauttamaan tämän kasvu- ja innovointipotentialin myönteisin seurauksin Euroopan taloudelle. Lisäksi pk-yritysten vahva osallistuminen julkisiin hankintoihin antaa hankintaviranomaisille mahdollisuuden laajentaa tuntuvasti potentiaalista toimittajakantaa. Myös tällä on myönteisiä vaikutuksia, kun julkisista hankintasopimuksista käytävä kilpailu lisääntyy ja määrävässä asemassa oleville markkinoiden toimijoille saadaan vastapainoa.” (EU-komissio 2011b.)

Vuonna 2014 hyväksytyin hankintadirektiivin (EU-parlamentti ja neuvosto 2014) yksi merkittävistä tavoitteista on luoda edellä esitetyille tarvittavat lainsäädännölliset edellytykset. Tämä todetaan myös hallituksen 22.6.2016 eduskunnalle antamassa esityksessä. Mielenkiintoista onkin havaita, että eduskunnan sivuilla ei ole mainintaa valmistelussa olevasta sote- ja maakuntauudistuksesta, vaan siellä todetaan, että ”-- kokonaisuudistuksen tavoitteena on muun muassa yksinkertaistaa hankintamenettelyjä. Viranomaisille ja *kunnille* haluttaisiin nykyistä paremmat mahdollisuudet ottaa huomioon hankintojen laatu ja se, että ne tukevat esimerkiksi työllisyyttä, työoloja, terveyttä ja ympäristönsuojelua. Myös pk-yritysten osallistumista tarjouskilpailuihin on tarkoitus parantaa.” (Eduskunta 2016, kursivointi J. P.)

Sosiaalisten näkökohtien huomioiminen julkisissa hankinnoissa nousee aika ajoin myös julkiseen keskusteluun, usein tosin puhutaan ennemminkin ”laadusta” kuin spesifisti sosiaalisista tai yhteisöllisistä tavoitteista. Työ- ja elinkeinoministeriö on teettänyt selvityksen (Toivanen & Wennberg 2015), jossa tarkastellaan esimerkitapausten kautta sosiaalisten kriteereiden käyttöä hankinnoissa. Näiden esimerkkien kautta löytyi erilaisia tapoja ottaa edellä mainitut kriteerit huomioon hankinnassa. Ensinnä sosiaaliset näkökohdat ovat hankinnassa sopimusehtona tai vertailukriteerinä. Mikäli ne ovat sopimusehtona, ovat ne ehdottomia vaatimuksia, joita toimittajan tulee toteuttaa koko sopimuskauden ajan. Jos sosiaaliset näkökohdat ovat hankinnassa vertailukriteerinä, niiden toteuttaminen antaa lisäpisteitä tarjouksia vertailtaessa. Toisena ulottuvuutena on se, edellyttävätkö sosiaaliset kriteerit toimittajalta aktiivisia toimenpiteitä – tämä sitoutuu esimerkiksi palkkaaman työttömän henkilön – vai onko kyse yleisten periaatteiden tai toimintatapojen kunnioittamisesta (esimerkiksi työsuhteen ehdot ja niistä tiedottaminen).

Hankintalain uudistusta koskevassa hallituksen esityksessä todetaan tehdyn selvityksen mukaan, että ”suurimmiksi ongelmiksi pienet ja keskisuuret yritykset kokevat hankintojen suuren koon, hankintayksiköiden edellyttämien selvitysten laajuuden, monimutkaiset menettelysäännöt ja tarjousasiakirjojen epäselvyyden” [HE 2016 (kursivointi J. P.)]. Siksi onkin erityisen mielenkiintoista, että sote- ja maakuntauudistuksessa rakennetaan entistä suurempia hankintakokonaisuuksia ehdotetun yhteishankintapalvelukeskuksen kautta. Suomen yrittäjät toteaa

lausunnossaan, että pk-yritysten mukaan pääsyn tavoite ei toteudu hallituksen esityksessä riittävästi, koska kynnsarvot on nostettu liian korkeiksi, eikä hallituksen esitykseen sisälly direktiivin mahdollistamaa osittamisvelvoitteen säätämistä velvoittavaksi myös kansallisiin hankintoihin. (Suomen yrittäjät 2016.)

Kun asiaa tarkastellaan edellä esitetyn valossa, saattaa yhteiskunnallisten yritysten ja sosiaalisten osuuskuntien näkökulmasta olla liian aikaista innostua sote- ja maakuntauudistuksen vaikutuksista. Hallitus esittää muun muassa sellaisten koulutuspalveluiden, joita hankitaan julkisesta työvoima- ja yrityspalvelusta annetun lain⁷⁶ mukaisesti yhteishankintana työnantajan kanssa, kynnsarvoksi 100 000 euroa. Sosiaali- ja terveystieteiden osalta kynnsarvo olisi esityksen mukaisesti 400 000 euroa.

Ruotsissa sen sijaan on ainakin esitysten tasolla lähdetty muovaamaan uutta hankintalakia EU:n direktiivin mukaisesti. Syyskuussa 2016 järjestetyssä Euroopan parlamentin yhteisötalouden työryhmän julkisessa kuulemistilaisuudessa Ruotsin julkishallinnosta vastaava ministeri Ardan Shekarabi esitteli uuden hankintalain valmistelua.⁷⁷ Ruotsin hallituksen tavoitteena on käyttää julkisia hankintoja strategisena välineenä yhteisötalouden kehittämiseksi. Hallitus esittää kansallisen hankintaviraston perustamista. Yksikön tehtävänä olisi tukea hankinnoista vastaavia viranomaisia julkisiin hankintoihin liittyvissä kysymyksissä, myös ympäristön ja sosiaalisen kehityksen kannalta kestävien ja innovatiivisten hankintamallien käyttöön ottamisessa.

Ministeri Shekarabi korosti myös, että muiden seikkojen ohella hankintavirasto keskittyisi edistämään voittoa tavoittelemattomien organisaatioiden, yhteiskunnallisten yritysten ja pk-yritysten pääsyä julkisiin kilpailutuksiin ja sosiaalisten näkökohtien huomioimista julkisissa hankinnoissa. Ruotsin hallitus on laatinut myös kansallisen hankintastrategian, joka ministerin mukaan on tärkeä väline edistämään sitä, että hankinnoista vastaavat viranomaiset huomioivat hankintojen strategisen käytön. Panostamalla yhteisötalouden toimijoihin hankinnoissa, voidaan edistää yhteiskunnallista koheesiota ja edistää kestävien ratkaisujen toteuttamista yhteiskunnassa.

⁷⁶ Julkisenä työvoima- ja yrityspalveluna tarjotaan työnvälityspalveluita, tieto- ja neuvontapalveluita, osaamisen kehittämisspalveluita sekä yritystoiminnan käynnistämisen ja kehittämisspalveluita. Julkiseen työvoima- ja yrityspalveluun kuuluvat myös henkilöasiakkaan palveluprosessiin liittyvät asiantuntija-arvioinnit sekä tämän lain mukaiset tuet ja korvaukset. Laki julkisesta työvoima- ja yrityspalvelusta 916/2012, <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2012/20120916>

⁷⁷ Ks. Towards a European Action Plan for the Social Economy, <http://socialeconomie.be/sites/default/files/MINUTES%2028%2009%20Towards%20an%20Action%20Plan%20for%20the%20social%20economy.pdf>

Syksyllä 2016 Suomen hallituksen työryhmä esitti osallistavan sosiaaliturvan käyttöönottoa (Valtioneuvosto 2016). Lehtitietojen perusteella kyse on ”osallistumistulosta”, joka työryhmän vetäjän Heikki Hiilamon mukaan tarkoittaa sitä, että työttömän on jatkossa osoitettava ansaitsevansa saamansa työttömyystuen. Viranomaiset eivät ehdottaisi, millaiseen toimintaan työtön osallistuu, vaan työttömät itse tekisivät ehdotuksen osallistumisestaan johonkin vapaaehtoistoimintaan. Osallistumisesta sovittaisiin yhdessä sosiaalityöntekijän kanssa, ja jos keskinäisissä neuvotteluissa ei synny tulosta, henkilö siirretään toimeentulotuelle. Hiilamo toteaa, että ”tässä mallissa ei ole varsinaisia sanktioita, vaan osallistuminen on ehto koko tuen saamiselle”. (Taloussanomat 18.11.2016.)⁷⁸ Uusia avauksia yhteisötalouden näkökulmasta työryhmä ei siis ehdottanut, vaan käytännössä aiemmin työttömiltä kielletty vapaaehtoistoiminta olisi muutoksen jälkeen pakollista.

⁷⁸ Ks. myös Teemu Muhonen: Kommentti: Työttömien auttamista vai pakkotyötä? Hallitus taiteilee ohuella nuoralla. Taloussanomat 18.11.2016. <http://www.iltasanomat.fi/taloussanomat/art-2000002283383.html>

LOPUKSI

Tässä teoksessa yhteisötaloutta ja sosiaalisia osuuskuntia on tarkasteltu ennen kaikkea lainsäädännön näkökulmasta. Rajauksesta huolimatta lukijalle on toivotavasti käynyt ilmi, että ilman yhteiskunnallisia liikkeitä yhteisötalouden ponnistelut eivät lain suomasta juridisesta asemasta huolimatta kehity ja laajene. Sosiaalisten osuuskuntien osalta Italia on esimerkki alhaalta ylös johtaneesta kehityksestä. Muissa tässä selvityksessä esitellyissä maissa kehitys on ollut enemmän valtio- tai EU-lähtöistä, eikä osuuskuntien kehitys ja merkitys ole täysin lunastanut niihin asetettuja lupauksia.

Mori (2014) selittää osuuskuntien marginaalisuutta julkisten palvelujen tuottajina historiallisilla syillä. Valtion palvelutuotanto on syrjäyttänyt muiden demokraattisten palvelumuotojen kehittämisen. Tilanne on kuitenkin muuttumassa, kun palveluja yksityistetään uusliberaalin politiikan seurauksena. Mori esittääkin, että käsillä on historiallinen hetki vaatia palvelujen demokratisointia ja avaamista myös käyttäjien äänelle. Julkisten palvelujen osuuskunnallistaminen olisi siten ajankohtainen ja edistyksellinen poliittinen vastavaatimus.

Pääomien valuminen veroparatiiseihin, palvelujen yksityistäminen ja keskittyminen kasvualueille sekä köyhimpien kansalaisten syrjäytyminen palveluiden saannista on Suomessakin voimistuva kehityssuunta. Sosiaaliset osuuskunnat tarjoaisivat tässä tilanteessa demokraattisen ja paikalliseen talouteen kytkeytyvän vaihtoehdon hyvinvointipalveluiden tuottamiselle. Joissakin tilanteissa ne saattaisivat olla jopa ”ainoa vaihtoehto ulospääsyksi loputtomasta umpikujasta” (emt.: 22).

Yhdistettynä teknologiseen visioon avoimesta ja vapaasta tiedosta, julkisten palveluiden osuuskunnallistaminen voi olla osa laajempaa talouden muutosta kohti verkostollisia ja yhteisölliselle osallistumiselle perustuvia tuotantotapoja. Sosiaalisten osuuskuntien perustana oleva monituottajamalli antaa hyvät lähtökohdat kehittää palveluja, jotka verkostoivat eri tuottajia ja jotka avautuvat niin työntekijöiden kuin asiakkaiden ja palvelujen käyttäjienkin äänelle. Tämän mahdollisuuden lunastaminen edellyttää kuitenkin kansalaisten, yhteisöjen ja yhteiskunnallisten liikkeiden aloitteellisuutta ja toimeen tarttumista.

Vastavaatimuksen lisäksi kyseessä olisi siten aktiivinen avaus uuden talouden rakentamiseksi. Vasilis Kostakiksen ja Michel Bauwensin (2014) mukaan osuuskunnilla on tärkeä rooli taloudessa, jota he kutsuvat yhteisresurssien vertaistuo-tannoksi. Avaintekijä uudessa taloudessa on tiedon jakaminen avoimesti yhteiseen käyttöön, mille uudet tietoteknologiat ja tietoverkko antavat ennennäkemättömät

mahdollisuudet. Yhteisresurssit ja vertaistuotanto voidaankin nähdä yhteisötalouden uudeksi tulemiseksi tietoyhteiskunnan aikana. Kyse on erilaisten ”yhteisten” ympärille syntyvistä yrityksistä, osallistavista palveluista sekä työllistymisen ja vapaaehtoistoiminnan muodoista.

Toisaalta samaiset teknologiat, jotka mahdollistavat yhteistiedon yltäkylläisyyden, näkyvät myös automatisaation ja robotisaation aiheuttamana palkkatyön vähene-
misenä. Sosiaalisten osuuskuntien yksi keskeinen tehtävä voi tulevaisuudessakin olla työllistäminen ja työhön integrointi. On kuitenkin mahdollista, että samalla (palkka)työn luonne muuttuu ja työtä ja tuotantoa – itse asiassa koko elämää – aletaan tulevaisuudessa järjestää verkostolliselle osallistumiselle ja tiedon jakamiselle. Sosiaaliset osuuskunnat voivat olla alustoja uusien verkostojen ja toimintatapojen luomiseksi. Sosiaalisten osuuskuntien ja yhteisötalouden ytimessä kun viime kädessä on solidaarisuus ja yhteinen hyvinvointi.

LÄHTEET

Adam, S. (2014) Social exclusion and work integration: Social cooperatives for people with mental health problems in Greece. Working paper CIRIEC N° 2014/08 Saatavissa: <http://www.ciriec.ulg.ac.be/wp-content/uploads/2015/08/WP14-08.pdf>

Alguacil Marí, M. P. (2013) Current Problems on the Spanish Taxation of Social Co-operatives: A European perspective. 4th EMES International Research Conference on Social Enterprise. Liege. Saatavissa: http://emes.net/content/uploads/publications/Alguacil_ECSP-LG13-64.pdf

Amaral, L. & da Silva, A. (2015) War Finance (Portugal) Teoksessa Daniel, U., Gatrell, P., Janz, O., Jones, H. Keene, J., Kramer, A. & Nasson, B. (toim.) International Encyclopedia of the First World War. Freie Universität Berlin. Saatavissa: http://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/war_finance_portugal

Andruszkiewicz, O., Bidet, E. & Mickels, A. (2014) A map of social enterprises and their eco-systems in Europe. Country Report: France. Euroopan komissio. Saatavissa: <http://ec.europa.eu/social/keyDocuments.jsp?pager.offset=10&langId=en&mode=advancedSubmit&advSearchKey=socententryrepts>

Arvoliitto (2016) Yhteiskunnallisesta yrittämisestä. <http://www.arvoliitto.fi/yhteiskunnallisesta-yrittamisesta>. Katsottu 18.11.2016.

Borzaga C., Bodini R., Carini C., Depedri S., Galera G. & Salvatori G. (2014) Europe in Transition: The Role of Social Cooperatives and Social Enterprises”, Euricse Working Papers, 69|14. Saatavissa: http://www.euricse.eu/wp-content/uploads/2015/03/1405514708_n2553.pdf

Borzaga, C. & Fazzi, L. 2014. Civil society, third sector, and healthcare: The case of social cooperatives in Italy. *Social Science & Medicine* 123: 234-241.

Borzaga, C. & Spear, R. (2004). Introduction. Teoksessa Borzaga, C. & Spear, R. (toim.) Trends and challenges for co-operatives and social enterprises in developed and transition countries. Edizioni31, Trento. Italy. Saatavissa: http://library.uniteddiversity.coop/Cooperatives/Multi-Stakeholder_Co-ops/Trends_and_challenges_for_co-operatives_and_social_enterprises_in_developed_and_transition_countries.pdf#page=21

Canto Moniz, G. (2008) The Portuguese “May 68”: Politics, Education and Architecture. *European journal of American studies* 3 (2), 1-16. Saatavissa: <https://ejas.revues.org/7253#quotation>

Capdevila, J., Alvarez, N., Chaves, R. & Fajardo Gracia, I-G. (2014) A map of social enterprises and their eco-systems in Europe. Country Report: Spain. Euroopan komissio. Saatavissa: ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=13278&langId=en

CECOP-CICOPA (2016 a) The European Parliament recognises the job creation potential of small and medium cooperatives in industry and services. 15.6.2016. <http://www.cecop.coop/The-European-Parliament-recognises-the-job-creation-potential-of-small-and-medium-cooperatives-in-industry-and-services> Katsottu 4.11.2016

CECOP-CICOPA (2016 b) Italy has adopted a reform of the third sector which introduces significant new developments. <http://www.cecop.coop/Italy-has-adopted-a-reform-of-the-third-sector-which-introduces-significant-new-developments>

CECOP-CICOPA (2016 c) First Greek law covering both social cooperatives and worker cooperatives to be discussed soon at the national parliament. <http://www.cecop.coop/First-Greek-law-covering-both-social-cooperatives-and-worker-cooperatives-to-be-discussed-soon-at-the-national-parliament> Katsottu 24.11.2016

Chirico, S., Venturi, P., Randazzo, R. & Taffari, G. (2014) A map of social enterprises and their eco-systems in Europe. Country Report: Italy Saatavissa: <http://ec.europa.eu/social/keyDocuments.jsp?pager.offset=10&langId=en&mode=advancedSubmit&advSearchKey=socententryrepts>

Cibor, K. (2014) Hungary, Country profile. The Social Entrepreneurship Network (SEN). Saatavissa: <http://socialeconomy.pl/node/313>

CICOPA (2013) Promoting cooperatives and the Social Economy in Greece. How to promote the social economy in Greece through social cooperatives, worker cooperatives, and cooperatives of artisans and of SMEs. Final report to the ILO. September 9, 2013. Saatavissa: <http://www.cicopa.coop/Promoting-cooperatives-and-the-social-economy-in-greece>

CICOPA (2004) World Standards of Social Cooperatives. Hyväksytty 2011. Saatavissa: <http://www.cecop.coop/World-Standards-of-Social-Cooperatives>

Como, E., Mathis, A., Tognetti, M., & Rapisardi, A. (2016) Cooperative platforms in European landscape: an exploratory study. Esitetty ISIRC Conference 2016. Saatavissa: https://coopseurope.coop/sites/default/files/Paper_Cooperatives%20Collab%20Economy__o.pdf

CO-OP HUNGARY (1996) The Consumer Co-operative Movement in Hungary. National Federation of Consumer Co-operatives in Hungarian AFEOSZ. Saatavissa: <http://www.uwcc.wisc.edu/icic/orgs/ica/mem/country/hungary/movement.html>

Defourny, J. & Nyssens, M. (2013) Social Co-operatives: When Social Enterprises Meet the Co-operative Tradition. Journal of Entrepreneurial and Organizational Diversity Volume 2, Issue 2 (2013) 11-33. Saatavilla: <http://www.jeodonline.com/sites/jeodonline.com/files/articles/2014/05/20/defournyultimo.pdf>

Defourney, J. & Nyssens, M. (2012) The EMES Approach of Social Enterprise in a Comparative Perspective. Working papers 12/03. EMES

Defourny, J. & Develtere, P. (1999) The Social Economy: the Worldwide Making of a Third Sector. Teoksessa Defourny, J., Develtere, P. & Fonteneau, B. (toim.) L'économie sociale au Nord et au Sud. De Boeck Université. Saatavissa: http://emes.net/content/uploads/publications/Defourny.Develtere_SE_NorthSouth_Chap1_EN.pdf

Demoustier, D. & Rousseliere, D. (2004) Social Economy as Social Science and Practice : Historical Perspectives on France. Cahier de Recherche LEPII, serie EMOI ; 2004 # 6, 26 p. 2004. Saatavissa: <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00130667/document>

Douvitsa, I. & Kassavetis, D. (2015) The Greek co-operative movement during the fiscal crisis. Co-operative News 24.3.2015. <http://www.thenews.coop/93082/news/banking-and-insurance/the-greek-co-operative-movement-during-the-fiscal-crisis/>

Duarte, D. (2012) Anarchism and the State in Portugal (1890 - 1911): A preliminary approach. Anarchist Research Group. Loughborough University. Saatavissa: <http://www.lboro.ac.uk/media/wwwlboroacuk/external/content/schoolsanddepartments/phir/downloads/arg/diogo%20duarte%20-%20anarchism%20and%20the%20state%20in%20portugal.pdf>

EESC Euroopan talous- ja sosiaalikomitea (2016) The EESC calls for an action plan on social economy enterprises. Lehdistötiedote <http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.en.press-releases.39886>. Katsottu 16.11.2016.

Edmiston, D. (2015) Social Innovation Policy in Hungary. CRESSI Working paper 21/2015. Saatavissa: http://www.sbs.ox.ac.uk/sites/default/files/research-projects/CRESSI/docs/CRESSI_Working_Paper_21_Hungary_Social_Innovation_Policy_Edmiston.pdf

Eduskunta (2016) Hankintalain kokonaisuudistus. https://www.eduskunta.fi/FI/tietoaeduskunnasta/kirjasto/aineistot/kotimainen_oikeus/LATI/Sivut/hankintalain-kokonaisuudistus.aspx Katsottu 21.11.2016

Escuin Ibáñez, I. (2015) The Development of Social Activities through Labour Cooperatives of Social Initiative. 5th CIRIEC International Research Conference on Social Economy. Saatavissa: http://www.ciriec2015.com/resources/files/CIRIEC2015_0010_paper.pdf

Euroopan komissio (2011a) Sosiaalisen yrittäjyyden aloite. Suotuisan toimintaympäristön luominen sosiaalisen talouden ja innovoinnin keskiöön kuuluville sosiaalisille yrityksille. Saatavissa: [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com\(2011\)0682_/com_com\(2011\)0682_fi.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com(2011)0682_/com_com(2011)0682_fi.pdf)

Euroopan komissio (2011b) Vihreä kirja. EU:n julkisten hankintojen politiikan uudistamisesta – Kohti tehokkaampia eurooppalaisia hankintamarkkinoita. Saatavissa: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0015:FIN:FI:PDF>

Euroopan komissio/Euroopan parlamentti (1998) Työllisyys ja sosiaalasioista vastaava komissaari Padraig Flynnin puhe Third System and Employment (Joint European Commission/European Parliament Seminar). Saatavissa: europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-98-181_en.pdf

Euroopan komissio (1993) Growth, Competitiveness, Employment: The Challenges and Ways Forward into the 21st Century - White Paper. Saatavissa: <http://aei.pitt.edu/1139/>

Euroopan parlamentti (2015) Euroopan parlamentin päätöslauselma 10. syyskuuta 2015 yhteiskunnallisesta yrittäjyydestä ja sosiaalisesta innovoinnista työttömyyden torjunnassa. Saatavissa: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P8-TA-2015-0320+O+DOC+PDF+Vo//FI>

Euroopan parlamentti ja neuvosto (2014) Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2014/24/EU julkisista hankinnoista ja direktiivin 2004/18/EY kumoamisesta. Saatavissa: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0024&from=GA>

Euroopan parlamentti (2013) Euroopan parlamentin päätöslauselma 2. heinäkuuta 2013 osuuskuntien panoksesta kriisin voittamisessa. Saatavilla: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2013-0301+O+DOC+XML+Vo//FI>

Euroopan parlamentti (2009) Euroopan parlamentin päätöslauselma 19. helmikuuta 2009 osuus- ja yhteisöaloudesta. Saatavissa: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2009-0062+O+DOC+XML+Vo//FI>

Fajardo Garcia, I-G., Muñecas Asle, J. & San José Confesal, J. (2016) Employee Financial Participation: Spain's Sociedades Laborales. Euroopan parlamentin työllisyys- ja sosiaaliasioiden valiokunta. Saatavissa: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/587300/IPOL_STU\(2016\)587300_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/587300/IPOL_STU(2016)587300_EN.pdf)

Fernandes, M. (2006) Farm cooperatives and State policies in Portugal after the Carnations' Revolution. XIV International Economic History Congress. Helsinki, Finland, 21 to 25 August 2006. Saatavissa: <http://www.helsinki.fi/iehc2006/papers2/Fernandes.pdf>

Fici, A. (2012) Cooperative Identity and the Law. Euricse Working Paper no.023/ 12 Saatavissa: https://www.fearp.usp.br/cooperativismo/_up_arquivo/cooperative_identity_and_the_law.pdf

Freire, D. & Pereira, J. D. (2015), Consumer co-operatives in Portugal: debates and experiences from the 19th to the 20th century. Teoksessa: Hilson M., Neunsinger, S. & Patmore (toim.), A Global History of Consumer Co-operation since 1850: movements and business, Leiden: Brill Publishers. Saatavissa: <http://www.ruralportugal.ics.ul.pt/wp-content/uploads/2015/01/FreirePereiraConsCoopJaneiro2015.pdf>

Galera, G. (2016) Italian Social Co-operatives. Helsingin yliopiston ja Pellervon työpaja II: Sote-palvelurakenneuudistus ja osuustoiminta. Saatavissa: <http://pellervo.fi/wp-content/uploads/2016/11/giulia-galera.pdf>

Galera, G. & Borzaga, C. (2009) Social enterprise. An international overview of its conceptual evolution and legal implementation. *Social Enterprise Journal* 5 (3), 210-228. Saatavissa: http://www.fdsc.ro/library/prometeus/Social_enterprise.An_international_overview.pdf

Galera, G. (2004) The evolution of the co-operative form: an international perspective. Teoksessa Borzaga, C. & Spears, R. Trends and challenges for co-operatives and social enterprises in developed and transition countries. Edizioni31, Trento. Saatavissa: http://emes.net/content/uploads/publications/trends_and_challenges.pdf

Gardner, B. & Lerman, Z. (2006) Agricultural Cooperative Enterprise in the Transition from Socialist Collective Farming. *Journal of Rural Cooperation*, 34(1), 2006:1-18 Saatavissa: http://departments.agri.huji.ac.il/econocen/en/jrc/gardner_and_lerman.pdf

Giagnocavo, C., Gerez, S., Vargas Vasserot, C. & Campos i Climent, V. (2012). Support for Farmers' Cooperatives; Case Study Report. Structure and strategy of fruit and vegetables cooperatives in Almería and Valencia, Spain. Wageningen: Wageningen UR. Saatavissa: <http://edepot.wur.nl/244936>

Guinane, T. W. & Martínez-Rodríguez, S. (2011) Cooperatives before Cooperative law: Business and Cooperatives in Spain 1869-1931. *Revista de Historia Económica, Journal of Iberian and Latin American Economic History* Vol. 29(1), 67-93. Saatavissa: <http://e-archivo.uc3m.es/bitstream/handle/10016/22488/RHE-2011-XXIX-Guinane.pdf?sequence=1>

Grygień, J. (2015) Post-transitional social economy: the case of Poland. *International Journal of Social Economics* (42) 9, 817 - 829. Saatavissa: <http://www.emeraldinsight.com/doi/full/10.1108/IJSE-03-2015-0053>

HE (2016) 108/2016 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle hankintamenettelyä koskevaksi lainsäädännöksi. Saatavissa: https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_108+2016.aspx

Henry, H., Hänninen, J., Paksu, S. ja Pykkänen, P. (2014) Osuustoiminnasta valoa vanhuspalveluihin. Tutkimusjulkaisu 79. Kunnallissalan kehittämissäätiö. Saatavissa: http://www.kaks.fi/sites/default/files/TutkJulk_79_net.pdf

Horváth, O. (2010) Social Economy in Hungary. National Report. The ISEDE-NET Project. Saatavissa: www.southeast-europe.net/document.cmt?id=192

ICA (2016) Co-operative identity, values & principles. <http://ica.coop/en/whats-co-op/co-operative-identity-values-principles> Katsottu 10.11.2016

Iliopoulos, C. & Theodorakopoulou, I. (2014) Mandatory Cooperatives and the Free Rider Problem: The Case of Santo Wines in Santorini, Greece. AGRERI Working Paper 01-2014. Saatavissa: https://www.researchgate.net/publication/266414093_Mandatory_Cooperatives_and_the_Free_Rider_Problem_The_Case_of_Santo_Wines_in_Santorini_Greece

ILO International Labour Organization (Kansainvälinen työjärjestö) (2002) Promotion of Cooperatives Recommendation No. 193. Saatavissa: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEX-PUB:12100:0::NO::P12100_ILO_code:R193

Juliá Igual, J.F., Meliá Martí, E. & Carnicer Andrés, M. P. (2015) Internal Governance of Spanish Agricultural Cooperatives. 5th CIRIEC International Research Conference on Social Economy. Saatavissa: http://www.ciriecportugal.org/uploads/9/6/4/3/9643491/ciriec2015_0365_paper.pdf

Juhász, J. (1992) Co-operatives in Eastern & Central Europe, ICA Studies and Reports, Geneva, 1992, 62 pp. Saatavissa: <http://www.uwcc.wisc.edu/icic/orgs/ica/pubs/studies/Hungary--1992-1/Main-Characteristics-of-the-Present-Co-01.html>

Karhu, S. (2016) Osuustoiminnan mahdollisuudet SOTE-palveluiden tuottajina. Esitys Pellervo seuran työpajaseminaarissa 15.8.2016 Sosiaali- ja terveystieteiden palvelurakennemuutos ja osuustoiminta 2019. Saatavissa: <https://onedrive.live.com/?authkey=%21AB2u17YicpoyoX8&cid=265E34ADD9B4967&id=265E34ADDD9B4967%2176050&parId=265E34ADDD9B4967%2176046&o=OneUp>

Karyotis, T. (2016) Self-management as an antagonistic force: Commons-based responses to the Greek structural adjustment. transform! europe eBook commons issue #1. Saatavissa: http://www.transform-network.net/uploads/tx_news/Socialisation_and_Commons_in_Europe.pdf

Kioupkoulis, A. (2016) Cooperatives and workers' control in 20th century Greece. workerscontrol.net. 20.1.2016. <http://www.workerscontrol.net/authors/cooperatives-and-workers%E2%80%99-control-20th-century-greece>

Kostakis, V. & Bauwens, M. (2014): Network Society and Future Scenarios for a Collaborative Economy. London: Palgrave MacMillan.

Kotiranta, A. & Widgrén, J. (2015). "Esiselvitys yhteiskunnallisesta yrittämisestä – Katsaus yhteiskunnallisiin yrityksiin ja vaikuttavuusinvestoimiseen Suomessa". ETLA Raportit No 46. Saatavissa: <http://pub.etla.fi/ETLA-Raportit-Reports-46.pdf>

Kukorelli, I. & Honvári P. (2016) Social cooperatives, as a vehicle for social integration in remote rural areas: the case of Hungary. Euracademy Association. XV. Summer Academy

Mouzaki, Greece. Saatavissa: http://www.euracademy.org/p-honvari-iren-kukorelli-social_cooperatives_sapresentation/

Kumpusalo, E. (2007) Osuuskunnat toisen polven terveyskeskuksien tukijalaksi. Pääkirjoitus Lääkäri-lehti 44/2007. Saatavissa: <http://www.laakarilehti.fi/ajassa/paakirjoitukset/osuuskunnat-toisen-polven-terveyskeskuksien-tukijalaksi/>

Laurinkari, J., Laukkanen, T., Miettinen A. & Pusa, O. (1997) Vaihtoehdoksi osuuskunta - yhteisö kunnan palveluksessa. Kunnallisan alan kehittämissäätiön tutkimusjulkaisu, nro 11. Saatavissa: <http://www.kaks.fi/sites/default/files/Tutkimusjulkaisu%2011.pdf>

Leal, E.C. (2009) Parties and Political Identity: the Construction of the Party System of the Portuguese Republic (1910-1926). E-Journal of Portuguese History 7(1), 2-8. Saatavissa: http://www.brown.edu/Departments/Portuguese_Brazilian_Studies/ejph/html/issue13/pdf/eal.pdf

Leite, J.S. (2015) Municipalities and Social Economy. Lessons from Portugal. Working paper CIRIEC no 14/2015. Saatavissa: <http://www.ciriec.ulg.ac.be/wp-content/uploads/2015/12/WP15-14.pdf>

Leś, E. (2004) Co-operatives in Poland: from state-controlled institutions to new trends in co-operative development. Teoksessa Borzaga, C. & Spear, R. (toim.) Trends and challenges for co-operatives and social enterprises in developed and transition countries. Edizioni31, Trento, Italy. Saatavissa: http://library.uniteddiversity.coop/Cooperatives/Multi-Stakeholder_Co-ops/Trends_and_challenges_for_co-operatives_and_social_enterprises_in_developed_and_transition_countries.pdf#page=21

LesSCIC - Société Coopérative d'Intérêt Collectif (2016) Qu'est-ce qu'une Scic? <http://www.les-scic.coop/sites/fr/les-scic/les-scic/qu-est-ce-qu-une-scic.html>
Katsottu 8.11. 2016.

LeScop Sociétés coopératives et participatives (2016) Histoire. <http://www.les-scop.coop/sites/fr/les-scop/culture-scop/histoire> Katsottu 3.11.2016

Liger, Q., Stefan, M. & Britton, J. (2016) Social Economy. Tutkimus. Directorate general for Internal Policies. Policy Department A: Economic and Scientific Policy. Sisämarkkinat ja kuluttajansuoja-valiokunnan pyynnöstä. Saatavissa: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/578969/IPOL_STU\(2016\)578969_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/578969/IPOL_STU(2016)578969_EN.pdf)

Manoudi, A., Balourdos, D. & Marini, F. (2014) A map of social enterprises and their eco-systems in Europe. Country Report: Greece. Saatavissa: <http://ec.europa.eu/social/keyDocuments.jsp?advSearchKey=socentryrepts&mode=advancedSubmit&langI&langId=en>

Majdzińska, K. (2014) Aid and Support for the Social Economy in Poland – The Case of Social Cooperatives. Working paper CIRIEC N° 2014/11 Saatavissa: <http://www.ciriec.ulg.ac.be/wp-content/uploads/2015/08/WP14-11.pdf>

Majdzińska, K. (2012) Role of the social cooperatives in overcoming problems of the unemployed in Poland. Conference Paper.EAEPE Annual Conference 2012. Saatavissa: https://www.researchgate.net/publication/236164447_Role_of_the_social_cooperatives_in_overcoming_problems_of_the_unemployed_in_Poland

Massebiaux, E. & Nolan, S. (2013) Saving Jobs, Promoting Democracy - Worker Cooperative Conversions. Saatavissa: <http://politicaleconomy.ie/wp-content/uploads/2013/10/Worker-coops-conversion-in-France.pdf>

Meira, D. (2014) The Portuguese Law on Social Economy. Working paper CIRIEC no 2014/12. Saatavissa: <http://www.ciriec.ulg.ac.be/wp-content/uploads/2015/08/WP14-12.pdf>

Moilanen, H., Peltokoski J., Pirkkalainen, J. & Toivanen T. (2014) Uusi osuuskunta - tekijöiden liike. Helsinki: Into Kustannus.

Monzon J.L. & Chaves. R. (2012) The Social Economy in the European Union. CIRIEC Working Papers 08/02. Saatavissa: http://www.ciriec.ulg.ac.be/fr/telechargements/RESEARCH_REPORTS/EESC_CIRIECReport2012_EN.pdf.

Moreno, L. (2006) The Model of Social Protection in Southern Europe. Enduring Characteristics? *Revue française des affaires sociales* 5/2006 (n° 5) , 073-095. Saatavissa: www.cairn.info/revue-francaise-des-affaires-sociales-2006-5-page-073.htm.

Mori P.A. (2014) Community and cooperation: the evolution of cooperatives towards new models of citizens' democratic participation in public services provision. Euricse Working Paper nro 63 | 14. Saatavissa: http://www.euricse.eu/wp-content/uploads/2015/03/1393492623_n2497.pdf

Moulaert, F. & Ailenei, O. (2005) Social Economy, Third Sector and Solidarity Relations: A Conceptual Synthesis from History to Present. *Urban Studies* 42 (11), 2037-2053. Saatavissa: <http://usj.sagepub.com/content/42/11.toc>

Naett, C. (2015) The making of the Social and Solidarity Act from the cooperative perspective. *Recma* no. 335, tammikuu 2015. Saatavissa : http://recma.org/sites/default/files/recmahs_009019.pdf

Nasioulas, I. (2012) Social Cooperatives in Greece. Introducing New Forms of Social Economy and Entrepreneurship. *International Review of Social Research* Volume 2, Issue 2, June 2012, 141-161. Saatavissa: <http://www.degruyter.com/downloadpdf/j/irsr.2012.2.issue-2/irsr-2012-0022/irsr-2012-0022.xml>

Paczynski, W, Pacut, A., Potkanska, D. & Pazderski, F. (2014) A map of social enterprises and their eco-systems in Europe. Country Report: Poland. Euroopan Komissio. Saatavissa: <http://ec.europa.eu/social/keyDocuments.jsp?advSearchKey=socentntryrepts&mode=advancedSubmit&langI&langId=en>

Pestoff, V. (1992) Third Sector and Co-operative Services- An Alternative to Privatization. *Journal of Consumer Policy* Vol.15 (1), 21-45.

Pirkkalainen, J. (2016) Italian sosiaaliset osuuskunnat - esimerkki julkisten palveluiden yhteistuotannosta. Kansan Sivistystyön Liitto KSL ry. Saatavissa: http://www.ksl.fi/wp-content/uploads/2016/10/Italian_sosiaaliset_osuuskunnat_web_versio.pdf

Pereira, J.D. (2014) Labour Movements, Trade Unions and Strikes (Portugal). Teoksessa Daniel, U., Gatrell, P., Janz, O., Jones, H. Keene, J., Kramer, A. & Nasson, B. (toim.) *International Encyclopedia of the First World War*. Freie Universität Berlin., Saatavissa: http://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/labour_movements_trade_unions_and_strikes_portugal

Petropoulou, C. (2013) "Alternative Networks of Collectivities" and "Solidarity-Cooperative Economy" in Greek cities: Exploring their theoretical origins. *Journal of Regional Socio-Economic Issues* Vol 3 (2), 61-85. Saatavissa: https://co-munity.net/system/files/Alternative%20Networks%20of%20Collectivities%20and%20Solidarity%20-Cooperative%20Economy%20in%20Greek%20cities_1.pdf

Pezzini, E. (2016) Social and health services. Helsingin yliopiston ja Pellervon työpaja II: Sote-palvelurakennemuutos ja osuustoiminta. Saatavissa: <http://pellervo.fi/wp-content/uploads/2016/11/Enzo-Pezzini-Helsinki-25-11-2016-b.pdf>

Pättiniemi, P. (2006): Social Enterprises as Labour Market Measure. Väitöskirja. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Pättiniemi, P. (2001): Labour co-operatives as an innovative response to unemployment. Teoksessa Borzaga C. & Defourny J. (toim.) *The Emergence of Social Enterprise in Europe*, 82-100. London: Routledge.

Pöysti, T. (2016) Sote- ja maakuntaudistus. HE:n päälinjat ja tilannekatsaus. Valtiovarainministeriö. <http://alueudistus.fi/documents/1477425/1892966/Sote-+ja+maakuntaudistus+-HEN+p%C3%A4%C3%A4linjat+ja+tilannekatsaus+lokakuu+2016+Tuomas+P%C3%B6ysti.pdf/c9798a91-ab87-42f9-a5e3-a2273d0a54aa> Katsottu 20.11.2016y

Ratner, C.(2013): *Cooperation, Community, and Co-Ops in a Global Era*. New York: Springer

Rebelo, J. & Vaz Caldas, J.(2012). Support for Farmers' Cooperatives; Country Report Portugal. Wageningen: Wageningen UR. Saatavissa: http://edz.bib.uni-mannheim.de/daten/edz-a/gdl/12/portugal_en.pdf

Rostron, K. I. (2015) Defining the Social Enterprise: A Tangled Web. *International Journal of Management and Applied Research*, Vol. 2 (2), 85-99. Saatavissa: <http://dx.doi.org/10.18646/2056.22.15-007>

Russell, S., Pättiniemi, P. & Koivuneva. L. (2014). A map of social enterprises and their eco-systems in Europe. Country Report: Finland. Euroopan komissio. Saatavissa: <http://ec.europa.eu/social/keyDocuments.jsp?advSearchKey=socentntryrepts&mode=advancedSubmit&langI&langId=en>

Ruszkai, Z. & Mike, K. (2012) Social economy - laying the groundwork for innovative solutions to today's challenges. *The Social Economy in Hungary*. Saatavissa: ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=9621&langId=en

Salazar Terreros, D., Malorgio, G. & Galve Górriz, C. (2009) Comparison between Spanish and Italian Regulations on Cooperative Firms: Traditional or Hybrid Model? *New Medit - A Mediterranean Journal of Economics, Agriculture and Environment* 8(2), 37-45. Saatavissa: http://newmedit.iamb.it/edizioni_new_medit,229,229,2009,86.htm

Salarzahi, H., Armesh, H. & Nikbin, D. (2010) Waqf as a Social Entrepreneurship Model in Islam. *International Journal of Business and Management* 5 (7). Saatavissa: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.832.8233&rep=rep1&type=pdf>

Sardica, J.M. (2011) The Memory of the Portuguese First Republic throughout the Twentieth Century. *E-journal of Portuguese History* 9 (1), 63-89. Saatavissa: http://www.brown.edu/Departments/Portuguese_Brazilian_Studies/ejph/html/Summer11.html

Scholz, T. (2016) Platform cooperativism. Challenging the Corporate Sharing Economy. Rosa Luxemburg Stiftung New York Office. Saatavissa: http://www.rosalux-nyc.org/wp-content/files_mf/scholz_platformcoop_5.9.2016.pdf

SEE Social Economy Europe (2016) Social Economy Intergroup. <http://www.socialeconomy.eu.org/social-economy-intergroup>. Katsottu 27.11.2016

Seeberger, L. (2014) History of the evolution of cooperative law from its origins to the present day. *Recma*, no. 333, heinäkuu 2014. Saatavissa: http://www.recma.org/sites/default/files/recmahs_063079.pdf

Social Firms Europe CEFEC (2016) Defenition. <http://socialfirmseurope.org/social-firms/definition/> Katsottu 18.11.2016,

Spear, R. (2010) Co-operative Hybrids. Saatavissa: https://www.researchgate.net/publication/257139075_Co-operative_Hybrids

Suomalaisen työn liitto (2016) Yhteiskunnalliset yritykset. <http://suomalaintyo.fi/tietoa-meista/ja-senyritykset/#merkki/yhteiskunnallinen-yritys> Katsottu 23.12.2016

SzOSzöv -Szociális Szövetkezetek Országos Szövetsége (2016) The National Alliance of Social Cooperatives. Katsottu 4.11.2016. <http://www.szoszov.hu/national-alliance-of-social-co-operatives-naosco>

Taloussanommat 18.11.2016. Työttömät joutuvat vapaaehtoistöihin – hallituksen työryhmältä mullistava ehdotus. <http://www.iltasanomat.fi/taloussanommat/art-2000002239195.html> Katsottu 29.11.2016.

Tapia, J.A. (2013) From the Oil Crisis to the Great Recession: Five crises of the world economy. Paper presented at the 2014 ASSA-AEA Meeting in Philadelphia. Saatavissa: <http://drexel.edu/coas/faculty-research/faculty-directory/JoseTapia/>

TEM 2016 Työ- ja elinkeinoministeriö. Sosiaalinen yritys. <http://tem.fi/sosiaaliset-yritykset> Katsottu 18.11.2016

Toivanen, M. & Wennberg, M. (2015) Kokemuksia sosiaalisten kriteerien käytöstä julkisissa hankinnoissa. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja - Kilpailukyky 18/2015. Saatavissa: <http://tem.fi/documents/1410877/2869440/Kokemuksia%20sosiaalisten%20kriteerien%20ok%C3%A4yt%C3%B6st%C3%A4%20julkisissa%20hankinnoissa.pdf/01cf8f1f-dc5d-4dd1-b183-befa419cd102>

Valtioneuvosto (2016) Työllisyys ja kilpailukyky.Kärkihanke 2: Työn vastaanottamista estäviä kannustinloukkuja puretaan ja rakenteellista työttömyyttä alennetaan. Toimenpide 2. <http://valtioneuvosto.fi/hallitusohjelman-toteutus/tyollisyys/karkihanke2> Katsottu 29.11.2016

Van Der Velden, M., Alvarez, N., de Sá, J., Meira, D. & Ramos, M. E. (2014) A map of social enterprises and their eco-systems in Europe. Country Report: Portugal. Saatavissa: <http://ec.europa.eu/social/key-Documents.jsp?advSearchKey=socentntryrepts&mode=advancedSubmit&langI&langId=en>

Varga, Z. (2009) The agrarian elite in Hungary before and after the political transition. Teoksessa Sattler, F., & Boyer, C. (toim.) *European economic elites: Between a new spirit of capitalism and the erosion of state socialism*. Duncker & Humblot. Berliini. Saatavissa: http://www.academia.edu/966193/The_Agrarian_Elite_in_Hungary_before_and_after_the_Political_Transition

Vincze, M., Fekete, E. & Hámori, G. (2014) A map of social enterprises and their eco-systems in Europe. Country Report: Hungary. Euroopan Komissio.

Yhteisötalous ja sosiaaliset osuuskunnat Euroopassa on katsaus sosiaalisten osuuskuntien tilanteeseen ja niitä koskevaan lainsäädäntöön Euroopassa. Se on myös puheenvuoro yhteisötaloudesta ja hyvinvointipalvelujen tulevaisuudesta.

Sosiaaliset osuuskunnat ovat yhteiskunnallista yrittäjyyttä, jolla on erityinen sosiaalinen tehtävä. Sosiaaliset osuuskunnat työllistävät vaikeasti työllistyviä sekä tuottavat sosiaali- ja terveyspalveluja. Ne kehittävät paikallisyhteisöjä ja ylläpitävät yhteiskunnallista solidaarisuutta.

Teos käy läpi yhteisötalouden keskustelua Euroopassa ja tekee katsauksen seitsemään maahan, joista löytyy sosiaalisia osuuskuntia koskevaa lainsäädäntöä.

Suomessakin sosiaalisille osuuskunnille olisi tilausta ja mahdollisuuksia esimerkiksi meneillään olevan sosiaali- ja terveyspalveluja koskevan rakennemuutoksen myötä. Yhteisötalous ja sosiaaliset osuuskunnat Euroopassa onkin ajankohtainen keskustelunavaus mahdollisuudesta hyvinvointipalvelujen osuuskunnallistamisesta.

Teoksen kirjoittaja Jaana Pirkkalainen on tamperelainen osuuskuntatyöläinen.

ISBN 978-952-6693-22-4

 ksl

